

Collection of Papers
From the International Academic Conference
22nd – 23rd of February 2018

**FORMATION OF
CZECHOSLOVAKIA IN 1918
AND PERSONS IN JURISPRUDENCE**

**BRATISLAVA
LEGAL FORUM 2018**

Zborník príspevkov
z medzinárodnej vedeckej konferencie
22. - 23. februára 2018

**VZNIK ČESKOSLOVENSKA
V ROKU 1918 A OSOBNOSTI
PRÁVNEJ VEDY**

**BRATISLAVSKÉ
PRÁVNICKÉ FÓRUM 2018**

BRATISLAVA LEGAL FORUM
BRATISLAVSKÉ PRÁVNICKÉ FÓRUM

2018

ÚSTAVNÝ SÚD
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

**SYMPOSIA, COLLOQUIA, CONFERENCES
SYMPÓZIÁ, KOLOKVIÁ, KONFERENCIE**

**FORMATION OF CZECHOSLOVAKIA IN 1918
AND PERSONS IN JURISPRUDENCE**

BRATISLAVA LEGAL FORUM 2018

**VZNIK ČESKOSLOVENSKA V ROKU 1918
A OSOBNOSTI PRÁVNEJ VEDY**

BRATISLAVSKÉ PRÁVNICKÉ FÓRUM 2018

Collection of Papers from the International Academic Conference
Bratislava Legal Forum 2018
organised by the Comenius University in Bratislava, Faculty of Law
on 22nd – 23rd of February 2018
under the auspices of JUDr. Iveta Macejková, PhD., LL.M.,
President of the Constitutional Court of the Slovak Republic.

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie
Bratislavské právnické fórum 2018
organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou
v dňoch 22. - 23. februára 2018
pod záštitou predsedníčky Ústavného súdu Slovenskej republiky JUDr. Ivety Macejkovej,
PhD., LL.M.

UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
VYDAVATELSKÉ ODDELENIE

Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
2018

Reviewers of Papers / Recenzenti:

- doc. PaedDr. JCDr. Róbert Brtko, CSc.
- doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.
- Mgr. Matej Milkvý, PhD., LL.M.
- JUDr. Michal Považan, PhD.

Editors / Zostavovatelia:

- JUDr. Jozef Andraško, PhD.
- JUDr. Juraj Hamuľák, PhD.
- Mgr. Michaela Kahounová

© Comenius University in Bratislava, Faculty of Law, 2018.

© Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2018.

ISBN 978-80-7160-476-1
EAN 9788071604761

CONTENT / OBSAH

FORMOVANIE MEDZIVOJNOVEJ ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY - PREVZATIE ŠTÁTNEJ MOCI A USTANOVENIE HRANÍC ŠTÁTU

Zuzana Illýová..... 5

PROF. JUDR. ŠTEFAN LUBY, DRSC

Veronika Mardiaková 15

ČESKÁ PRÁVNÍ VĚDA PŘED VZNIKEM ČESKOSLOVENSKA A PO NĚM

Pavel Maršálek 20

VZNIK ČESKOSLOVENSKA A VEREJNÁ SPRÁVA NA SLOVENSKU

Ondrej Podolec 28

PROF. IMRICH KARVAŠ – JEDNA Z NAJVÝZNAMNEJŠÍCH OSOBNOSTÍ SLOVENSKÝCH NÁRODOHOSPODÁRSKÝCH DEJÍN

Zuzana Tomová..... 35

PROFESOR PETER BLAHO - JEHO ŽIVOT A DIELO

Dominika Veselá..... 53

FORMOVANIE MEDZIVOJNOVEJ ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY - PREVZATIE ŠTÁTNEJ MOCI A USTANOVENIE HRANÍC ŠTÁTU

Zuzana Illýová

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstrakt: Príspevok má za cieľ analyzovať proces vzniku Československa z pohľadu naplnenia všetkých znakov štátu stanovených medzinárodným právom. Článok analyzuje argumenty, ktoré sú „za“ a „proti“ tvrdeniu, že Československý štát právne vznikol až po 28. októbri 1918.

Kľúčové slová: vznik Československa, hranice štátu, medzivojnové Československo

Abstract: The contribution has the aim of analyzing the process of creation of Czechoslovakia from the perspective of the criteria set by the international law. One part of the article will reflect on the theory of the creation of the state with regards to the fact, whether it is possible for a state to be validly established before the definite determination of its borders. Arguments „for“ and „against“ this theory will be provided.

Key words: creation of Czechoslovakia, state border, interwar Czechoslovakia

Spôsoby akými môže štát vzniknúť sa v rôznych obdobiach historického vývoja menili. V staroveku štáty vznikali predovšetkým v dôsledku autority jednotlivca alebo viacerých osobností schopných zjednotiť pod svoju vládu väčšie spoločenstvo ľudí. V stredoveku to bolo v dôsledku vojenských ťažení, zmluvami, prípadne rozdelením štátu medzi nástupcov panovníka alebo tiež spojením niekoľkých území prostredníctvom vena¹.

Rovnako samotná definícia štátu sa v priebehu dejinného vývoja postupne formovala a menila. Pre účely tejto práce je dôležité vymedziť vnímanie štátu ako subjektu medzinárodného spoločenstva v období formovania medzivojnového Československa. Na začiatku 20. storočia definoval nemecký profesor Franz von Liszt vo svojej práci *Medzinárodné právo* pojem štát nasledovne: „Štát je spoločnosť ľudská, sídliaca na určitom území, zlúčená samostatnou a neodvislou mocou vládnu. K pojmu štát teda prináležia tri znaky: 1. samostatná a neodvislá (suverénna) štátna moc; 2. štátne územie; 3. štátny národ. Avšak až výslovné alebo mlčky vykonané prijatie do spoločenstva práva medzinárodného a uznanie štátmi za jeho člena štát oprávňuje a zaväzuje podľa medzinárodného práva.“² V období medzivojnovéj Československej republiky sa problematike vzniku a existencie štátu z pohľadu medzinárodného práva venoval, okrem iných, aj český právnik, profesor cirkevného a medzinárodného práva A. Hobza. Vo svojej práci vychádzal rovnako ako Liszt z troch podstatných elementov štátu. Zdôraznil, že členom medzinárodného spoločenstva sú iba „skutočné štáty, t. j. územné korporácie organizované a ovládané. Podstatné elementy každého štátneho aparátu sú: 1. územie, 2. usadlý ľud, 3. samostatná vládna moc“³.

Viac menej všeobecne akceptovanú formuláciu základných kritérií štátnosti obsahuje Konvencia o právach a povinnostiach štátu z Montevidea z roku 1933, ktorá je tiež postavená na štyroch pilieroch, a to (1.) trvale vymedzené obyvateľstvo, (2.) vymedzené územie, (3.) vládu a (4.)

¹ RAŠÍN, L.: Vznik a uznaní československého štátu. Praha: Tiskem a nákladem Pražské akciové tiskárny, 1926, s. 30.

² LISZT, F.: Mezinárodní právo. Praha: Vlastním nákladem vydal J. Otto, 1907, s. 22.

³ HOBZA, A.: Úvod do mezinárodního práva mírového. Část I. Praha: Kníhtiskárna Typus, 1933, s. 164.

schopnosť vstupovať do vzťahu s inými štátmi⁴. Montevidejský dohovor je považovaný za kodifikáciu dovtedajšej praxe medzinárodného práva, preto je relevantný aj pre náš priestor.

F. Weyr vo svojom diele *Ústavní právo* analyzuje definíciu štátu, pričom sa stotožnil s prístupom, ktorý už pred ním nastolil G. Jellinek. Podľa oboch štátovedcov sa „*skladá každý štát z troch prvkov, ktoré sú pre jeho existenciu nevyhnutné, a to: 1. štátne územie, 2. obyvateľstva (ľudu), ktorý toto územie obýva, a 3. určitej organizácie tohto obyvateľstva, ktorá slúži výkonu štátnej (vládnej, právnej) moci.*“⁵ Tieto prvky predstavujú podstatu štátu.

Z toho je zrejmé, že už v čase formovania medzivojnového Československa boli znaky štátu z hľadiska medzinárodnoprávneho aj ústavnoprávneho vymedzené tromi podstatnými elementmi, ktorými sú: 1. obyvateľstvo, 2. štátne územie, 3. suverénna štátna moc. Uznanie štátu medzinárodným spoločenstvom nie je uvádzané ako samostatný predpoklad existencie štátu, no jeho významu v tomto kontexte sme sa už venovali na inom mieste⁶. *A contrario* možno uviesť, že útvár, ktorý tieto prvky nespĺňa nemôže byť považovaný za štát, t. j. za plnohodnotný subjekt medzinárodného práva. **V tomto kontexte je zámerom tejto časti práce posúdiť, či je možné tvrdiť, že Československý štát vzhľadom na počiatočnú absenciu jednoznačne vymedzeného štátneho územia a absenciu efektívneho výkonu štátnej moci, vznikol neskôr ako 28. októbra 1918.**

1 ÚVOD DO PROBLEMATIKY

Medzivojnoví právnici sa venovali aj problematike vzniku nového štátu. A. Hobza vo svojej práci uviedol, že vznik štátu je len obyčajný fakt. Uviedol, že doposiaľ neexistujú podmienky vzniku a zániku štátu a že otázka legitimacy vzniku štátu je skôr otázkou politiky ako práva. Vyslovil tiež nádej, že k dôjde k vymedzeniu presnej právnej regulácie⁷. Naopak významný český politik a právnik Dr. Ladislav Rašín vo svojom diele *Vznik a uznání Československého státu* uvádza, že vo vtedajšej dobe mohol štát vzniknúť buď ako následok zmien zloženia existujúceho štátu alebo na troskách takéhoto štátu alebo taktiež nezávislým splnením všetkých podmienok, ktoré boli požadované k vzniku štátu⁸. Uviedol tiež, že takýto druh vzniku štátu je veľmi zriedkavý. Právnik Bohdan Klineberger v článku vydanom v roku 1919 analyzoval vznik štátu ako subjektu medzinárodného práva⁹ nasledovne: „*Vzniká-li právnická osobnost se státem, zaniká týmž způsobem se ztrátou svrchovanosti státní; to znamená: nabude-li stát svrchovanosti na území státu jiného, zaniká se vnikem nové právnické osobnosti právnická osoba státu onoho.[...] Příčinou jest, že svrchovanosti nezle nabytí jinak než přímým úchvatem moci.*“¹⁰ Hoci by sa v tomto prípade mohlo zdať, že autor článku považuje uchopenie a výkon štátnej moci za kľúčový element vzniku nového štátu ako subjektu medzinárodného práva, promptne v nasledujúcej časti textu „ospravedlňuje“ vznik nástupníckych štátov Rakúsko-Uhorska: „*Zde [v prípade zániku Rakúsko-Uhorskej monarchie, pozn. Z.I.] vznikly nové státy jednoduše prohlášením samostatnosti (suverenity) v hranicích dřívější, tedy prohlášením svrchovanosti, bez podstatné změny území proti dřívějšíku.*“¹¹ Prehlásenie samostatnosti je teda podľa citovaného autora v prípade nástupníckych štátov dostačujúcim argumentom pre rešpektovanie vzniku nového, suverénneho subjektu medzinárodného práva.

⁴ Článok 1 Montevidejského dohovoru o právach a povinnostiach štátov z roku 1933.

⁵ WEYR, F.: *Československé právo ústavní. Ústavní vývoj československý v roce 1938*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017, s. 6.

⁶ ILLYOVÁ, Z.: *Kedy vznikol Československý štát? (K inštitútu uznania v medzinárodnom práve vo vzťahu k formovaniu medzivojnového Československa)*. In: *Právno-historické trendy a výhľady 2.. - Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2017. - S. 215-227.*

⁷ HOBZA, A.: *Úvod do mezinárodního práva mírového. Část I*. Praha: Kníhtiskárna Typus, 1933, s. 165.

⁸ RAŠÍN, L.: *Vznik a uznání československého státu*. Praha: Tiskem a nákladem Pražské akciové tiskárny, 1926, s. 31.

⁹ KLINEBERGER, B.: *Stát jako subjekt práv*. In: *Právník, ročník LVIII., 1919, s. 145 – 153.*

¹⁰ KLINEBERGER, B.: *Stát jako subjekt práv*. In: *Právník, ročník LVIII., 1919, s. 146.*

¹¹ KLINEBERGER, B.: *Stát jako subjekt práv*. In: *Právník, ročník LVIII., 1919, s. 146.*

Z uvedeného je zrejmé, že medzinárodné právo v čase medzivojnovej Československej republiky nevyžadovalo pre samotný vznik štátu okamžité naplnenie všetkých elementov štátu, ktoré vyplývali z úvodného vymedzenia samotnej definície štátu.

Všeobecne akceptovaným prístupom je, že Československý štát vznikol revolučnou cestou. Je však známou skutočnosťou, že vyhlásením československého štátu v Prahe dňa 28. októbra 1918, zverujúc výkon štátnej moci Národnému výboru, ako aj následne prijatím Martinskej deklarácie SNR dňa 30. októbra 1918 sa neskončil reálny zápas o samostatnosť a svojbytnosť Československa. Podstatná časť územia štátu, ktorého úplný územný rozsah bol navyše v tomto čase ešte značne neistý, stála mimo kontroly vplyvu moci československých orgánov. Snahu o pripojenie území českého a moravského pohraničia, ktoré boli obývané obyvateľskom nemeckej národnosti k tzv. Nemeckému Rakúsku sa podarilo pomerne rýchlo dostať pod kontrolu. Väčším problémom zotrvala situácia na území Slovenska, kedy bol vývoj poznačený neoblomnou snahou Maďarska o zachovanie územnej integrity Uhorska v čo najväčšej možnej miere, čo zahŕňalo pochopiteľne aj územie Slovenska¹². Podľa nariadenia novej maďarskej vlády pod vedením ministerského predsedu Károlyiho sa už v prvých dňoch novembra 1918 začali na území Slovenska organizovať miestne maďarské národné gardy a tzv. občianske stráže, ktorých úlohou bolo podnikáť tvrdé, častokrát krvavé zásahy proti slovenskému ľudu¹³.

V Turčianskom sv. Martine bola vytvorená Slovenská národná rada ako najvyšší národnopolitický a správny orgán, ktorý mal byť jediný oprávnený konať v mene slovenského národa. SNR však nebola schopná hneď prevziať moc do svojich rúk tak, ako to urobil v Čechách Národný výbor. Faktickú nemožnosť chopiť sa výkonu moci na území Slovenska podporilo aj tzv. Belehradské prímerie zo dňa 13. novembra 1918, pričom najpálčivejším bol bod 17. tohto prímeria. Maďarskej strane sa podarilo presvedčiť francúzskeho generála Francheta d'Espereya o dôležitosti zachovania integrity krajiny aspoň do mierovej konferencie. Konečné znenie bodu 17. bolo formulované nasledovne: „*Dohoda nezamieša sa do vnútornej administratívy Uhorska.*“¹⁴ Táto formulácia dáva maďarskej vláde nádej, že boj o udržanie integrity Uhorska ešte nie je márný. Maďarská vláda mala totiž aj naďalej právo aby na slovenskom území (ktoré navyše nebolo jednoznačne vymedzené) pôsobila uhorská administratíva.

Územný vývoj československého štátu teda spočíatku charakterizovalo úsilie o zabezpečenie štátneho územia, vlastnými mocenskými prostriedkami. Primárnym cieľom bolo vytýčenie štátnych hraníc na medzinárodnoprávnom základe. To bolo zároveň aj kľúčovým predpokladom v záujme získania efektívneho výkonu moci na celom území československého štátu. Konečný výsledok priniesli až podpisy mierových zmlúv, ktoré zabezpečili definitívne určenie hraníc Československa. Mierová zmluva s Nemeckom bola podpísaná 28. júna 1919 a nadobudla účinnosť dňa 10. januára 1920, zmluva s Rakúskom bola podpísaná 9. septembra 1929 a nadobudla účinnosť 16. júla 1920. Dňa 4.6.1920 bola vo versaillskom paláci Grand Trianon podpísaná aj najťažšie sa rodiaca mierová zmluva medzi Mocnosťami spojenými a združenými na jednej strane a Maďarskom na strane druhej, ktorá nadobudla účinnosť 26. júla 1921. V rámci druhej časti, ktorá mala názov Hranice Maďarska bol obsiahnutý článok 27, v ktorom boli opísané hranice Maďarska s Rakúskom, Srbochorvátsko-slovinským štátom, Rumunskom a Československom¹⁵. Nadobudnutie účinnosti tejto zmluvy predstavovalo konečné víťazstvo československého štátu, ktorý získal presne vymedzené a na medzinárodnom fóre potvrdené štátne územie. V tomto kontexte má podstatný význam aj otázka, či mala Trianonská mierová zmluva účinky konštitutívne alebo deklaratórne, t. j. či ňou došlo k vytvoreniu nového právneho stavu (vymedzenie štátneho územia československého štátu) alebo či len deklarovala právny stav zakotvený už predtým. V rámci teórie o deklaratórnom charaktere Trianonskej mierovej zmluvy je za konštitutívny moment určenia hraníc s Maďarskom považovaný dátum 12. júna 1919 kedy Najvyššia rada spojencov rozhodla o určení hranice Československa s Maďarskom. Toto rozhodnutie bolo zaangažovaným stranám doručené až nasledujúci deň, preto

¹² Pozri: MICHELA, M.: Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918 – 1921. Bratislava: KALLIGRAM, 2009, 269 s.

¹³ HRONSKÝ, M.: Bol o Slovensko a Trianon. Bratislava: Národné literárne centru, 1998, s. 62.

¹⁴ HRONSKÝ, M.: Bol o Slovensko a Trianon. Bratislava: Národné literárne centru, 1998, s. 100.

¹⁵ PEKNÍK, M. (hl. red.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II. Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 600 s., s. 118.

sa niekedy v literatúre uvádza aj neskorší dátum, teda 13. jún 1919¹⁶. Toto určenie bolo dňa 14.6.1919 doručená aj predsedovi československej delegácie K. Kramářovi na mierovej konferencii¹⁷.

V nasledujúcej časti sa budeme venovať už samotnému meritu skúmanej problematiky. Text nemá za cieľ spochybniť význam udalostí 28. októbra 1918, či 30. októbra 1918 vo vzťahu k vzniku československého štátu. Podstatou je však overenie hypotézy, či je možné tvrdiť, že československý štát nevznikol v jednom momente ale v dôsledku absencie vymedzenia štátneho územia a najmä absencie efektívneho výkonu štátnej moci, vznikala spoločná republika postupne, s definitívnym momentom až faktickým prevzatím moci na celkom svojom území, či dokonca až určením, resp. potvrdením jej hraníc Versaillskými mierovými zmluvami. S týmto úzko súvisí aj problematika toho, či majú mierové zmluvy účinky deklaratórne alebo konštitutívne, pričom druhá z uvedených možností by zvyšovala relevanciu aj vo vzťahu k možnému štátotvornému významu mierových zmlúv.

V ďalšom texte teda uvedieme argumenty „za“, t. j. na podporu vyššie uvedenej hypotézy a takisto argumenty „proti“, ktoré tento prístup spochybňujú alebo vyvracajú.

2 ARGUMENTÁCIA „ZA“

Základným argumentom, ktorý podporuje tvrdenie, že Československý štát vznikol postupne je fakt, že v čase jeho vyhlásenia dňa 28.10.1918 ani dlhú dobu po tom, neboli naplnené základné prvky štátu, ktoré sme definovali v kontexte vtedajšieho medzinárodného práva v úvode tejto časti. Všetky uvedené definície štátu, či už išlo o československých alebo zahraničných odborníkov, sa jednoznačne zhodujú v tom, že existencia štátu si vyžadujú tri základné prvky, ktorými sú: štátne územie, štátna moc a obyvateľstvo.

Z konceptu štátneho územia a štátnej zvrchovanosti (moci) ako nevyhnutných podmienok každého štátu vychádzal aj renomovaný nemecký právnik, ktorý sa špecializoval na medzinárodné právo Lassa Francis Lawrence Oppenheim. V jeho svetovo uznávanom diele *International Law* z roku 1920 definuje štátne územie nasledovne: „*Štátne územie je určená časť zemského povrchu, ktorá je poriadaná štátnej suverenity. Existencia štátu bez územia nie je možná*“.¹⁸ Zároveň definíciu štátneho územia rozširuje nasledovne: „*Významom štátneho územia je tiež skutočnosť, že je to priestor, v rámci ktorého vykonáva štát svoju zvrchovanosť*“.¹⁹ Štátne územie je v jeho ponímaní kombináciou jeho teritoriálneho vymedzenia spolu s faktickou schopnosťou výkonu štátnej moci v rámci takéhoto vymedzenia.

(1) Absencia štátnej moci

Na bipolaritu názorov ohľadom „rozsahu štátnej moci“ po vyhlásení Československa upozornil v rámci dôsledného hodnotenia československej judikatúry Vratislav Kalousek²⁰, ktorý vo svojom príspevku s názvom *Vznik štátu Československého a judikatúra*²¹ načrtol nasledovné názorové línie:

(1) Podľa prvej sa štátna moc Československého štátu vzťahovala od počiatku (vyhlásenia) na celé územie štátu, ktoré bolo (neskôr) mierovými zmluvami vymedzené definitívnymi hranicami.

¹⁶ VYHNÁNEK, J.: Rakúsko-Uhorsko: nástupníctvo a identita. Bratislava: ATTICUM, 2013, s. 99., MICHELA, M.: Maďarsko a mierové rokovania v Paríži. In: Mierové zmluvy v kontexte geopolitiky 20. a 21. storočia. Bratislava, GUPRESS, s.r.o., 2013, s. 44.

¹⁷ Tamže, s. 102.

¹⁸ OPPENHEIM, L.: *International Law. A Treatises*, The Lawbook Exchange, Ltd. 1920, s. 229. „*State territory is that definite portion of the surface of the globe which is subjected to the sovereignty of the State. A State without a territory is not possible.*“

¹⁹ OPPENHEIM, L.: *International Law. A Treatises*, The Lawbook Exchange, Ltd., 1920, s. 231.

„*The importance of State territory lies in the fact that it is the space within which the State exercises its supreme authority.*“

²⁰ JUDr. Vratislav Kalousek (1883-1936), syn prof. Josefa Kalouska, úředník ministerstva vnitra

²¹ KALOUSEK, V.: *Vznik štátu Československého a judikatúra*. In: *Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé*, ročník IX., číslo 3, 1927, 73-80 s., s. 76.

(2) Podstatou druhej teórie je názor, že sa štátna moc vzťahovala výlučne na územie, ktoré podliehalo moci „centrálnych orgánov republiky Československej, šíriac sa postupne podľa toho, ako prechádzali nové územia do správy československých orgánov²².

Aj napriek tomu, že V. Kalousek z uvedeného nevyvodzuje záver o tom, že by absencia štátnej moci bola prekážkou právneho vzniku Československého štátu 28. októbra 1918, niet pochýb, že v súlade s argumentačnou líniou o nevyhnutnosti efektívneho výkonu štátnej moci pre vznik štátu, by takýto záver vyvodit' možné bolo²³.

Podporou tvrdenia o neefektívite výkonu štátnej moci je napríklad rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu zo dňa 24. marca 1921, č. 3336-21, v ktorom súd konštatoval, že štátna moc Československej republiky vznikla, pokiaľ ide o územie Slovenska postupne, a to faktickou okupáciou jednotlivých žúp²⁴. Prevzatie moci na celom území bolo zavŕšené až v polovici roku 1919. Podľa názoru Najvyššieho správneho súdu nevznikala československá štátna moc v českých krajinách a na Slovensku naraz, 28. októbra 1918. V tento deň vznikla iba na území bývalého Českého kráľovstva, Moravského markrabstva a Sliezskeho vojvodstva, a to v historických hraniciach týchto krajín²⁵.

Nakoniec možno tiež uviesť, že aj dobový český právnik, filozof a štátovedec F. Weyr pripustil, že existuje aj názor, že československý štát nevznikol definitívne dňa 28. októbra 1918 ale, že pokiaľ ide o jeho štátnu moc, vznikal postupne, na jednotlivých častiach jeho územia v závislosti od toho, kedy bola zabezpečená ich okupácia²⁶. S týmto názorom sa však on sám nestotožnil, no napriek tomu hodnotí význam parížskej mierovej konferencie a mierových zmlúv, ktoré boli jej výsledkom, ako „definitívne ustanovenie Československého štátu ako historicko-politickej individuality²⁷“. Táto formulácia rovnako nasvedčuje teórii o postupnom procese vzniku československého štátu, ktorý bol definitívne zavŕšený až faktickým chopením sa výkonu moci, resp. až po ratifikácii zmlúv na mierovej konferencii.

²² KALOUSEK, V.: Vznik státu Československého a judikatura. In: Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé, ročník IX., číslo 3, 1927, 73-80 s., s. 76.

²³ Okrem sporu ohľadom vzniku československého štátu mal tento spor aj významný praktický dopad, ktorý rovnako načrtol V. Kalousek. V rokoch 1917 a 1918 boli v Uhorsku vydané dve nariadenia, ktorými bol obmedzený obchod s pozemkami. Dňa 14. novembra 1918 boli tieto nariadenia zrušené nariadením maďarskej vlády. Pokiaľ ide o územie Slovenska, tak táto záležitosť nemala žiaden praktický dôsledok, nakoľko aj Minister s plnou mocou pre správu Slovenska tieto nariadenia zrušil. Avšak v Podkarpatskej Rusi uvedené nariadenia neboli zrušené žiadnym právnym aktom. Existovali dva prístupy k riešeniu. Prvým by bolo v súlade s názorom o zvrchovanosti Československa od 28. októbra 1918 prijať záver, že nariadenie o zrušení oboch nariadení nebolo na území Československa platné, a preto obmedzenie obchodu s pozemkami na území Podkarpatskej Rusi naďalej platilo. K opačnému záveru by bolo možné dôjsť akceptujúc tvrdenie, že sa československá štátna moc šíriala postupne a v čase vydania maďarského nariadenia o zrušení obmedzenia obchodu s pozemkami ešte nebola v rámci Podkarpatskej Rusi doformovaná a tým pádom mala tieto územia v právnej moci stále maďarská vláda, ktorá obmedzenie obchodu s pozemkami efektívne zrušila. Pozri bližšie: KALOUSEK, V.: Vznik státu Československého a judikatura. In: Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé, ročník IX., číslo 3, 1927, 73-80 s., s. 76.

²⁴ Bližšej analýze tohto rozhodnutia Najvyššieho správneho súdu sa venovali Š. Siskovič a M. Laclavíková: SISKOVIČ, Š. – LACLAVÍKOVÁ, M.: Vplyv Veľkej vojny na formovanie československého štátu a jeho právneho poriadku. In: Vojna a vojenstvo v práve. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2016, s. 195 – 212.

²⁵ LACO, K.: Ústava predmnichovskej ČSR a ústava ČSSR. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1965, s. 122.

²⁶ WEYR, F.: Československé právo ústavní. Ústavní vývoj československý v roce 1938. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017, s. 82.

²⁷ WEYR, F.: Československé právo ústavní. Ústavní vývoj československý v roce 1938. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017, s. 81.

(2) Absencia štátnej hranice

Je zrejmé, že po vyhlásení československého štátu chýbalo jednoznačne vymedzené územie. K definitívnemu určení spornej hranice s Maďarskom došlo spomínaným rozhodnutím Najvyššej rady spojencov, resp. až rozhodnutím o určení hraníc na mierovej konferencii. Vymedzenie hraníc po vyhlásení štátu komplikovala najmä skutočnosť, že Slovensko, na rozdiel od českých krajín, ktorých historické hranice boli nesporné, nemalo v Uhorsku politické hranice.

Existujú viaceré názory, že československý štát sa formoval ešte pred jeho samotným vyhlásením 28. októbra 1918, no jeho definitívne vytvorenie bolo možné až po konečnom zániku Rakúsko-Uhorska a po plnom uznaní nových štátov spolu s určením ich hraníc víťaznými mocnosťami²⁸. Napríklad szegedský profesor medzinárodného a ústavného práva Buza László, ktorý pôsobil na maďarskej akadémii vied, a tiež ako vysokoškolský učiteľ, presadzoval teóriu, že až nadobudnutím účinnosti trianonskej a saintgermainskej zmluvy možno hovoriť o definitívnom uznaní československého štátu²⁹. Pohľad maďarského profesora však z pochopiteľných dôvodov môže trpieť nedostatočným nadhľadom a nestrannosťou hodnotenia. Rovnako však aj český univerzitný profesor a odborník na ústavné právo Zdeněk Peška pripustil, že existuje viacero teórií ohľadom momentu vzniku Československa³⁰. Konkrétne hovorí o troch teóriách, a to, že Československo vzniklo: (1) pred 28. októbrom 1918, t.j. medzinárodným uznaním, (2) 28. októbra 1918 a (3) neskôr, pričom ako konkrétne udalosti, ktorým sa pripisuje štátotvorný účinok označuje napríklad 5. november 1918, kedy sa vrátila delegácia československého Národného výboru zo Ženevy do Prahy, ďalej K. Kramářom presadzaný 14. november 1918, kedy sám ako ministerský predseda prehlásil zosadenie Habsburgovcov. Nakoniec uvádza tiež teóriu, že „Československo po právu vzniklo *teprve mírovými smlouvami, t. j. dnem, kdy tyto vstupily pro tu či onu část území v platnost*“.³¹ V práci však konštatuje, že zo všetkých teórií, ktoré uviedol možno podľa jeho názoru prijať výlučne tú, že československý štát vznikol 28. októbra 1918.

Dokonca aj L. Rašín vo svojom diele *Vznik a uznání československého státu z roku 1926* sám nastolil pálčivé otázky spojené so štátotvorným momentom Československého štátu: „*Vznikol československý stát už 28. októbra 1918, t. j. vtedy keď sa uskutočnili všetky náležitosti žiadané právom medzinárodným k vzniku štátu? Vznikol až uzatvorením mierových zmlúv? A ktorej z nich: verseillskej, saint-germainskej alebo trianonskej? Vznikol už ich podpisom alebo až ratifikáciou?*“³² Sám z pochopiteľných dôvodov dospel k záveru, že Československo vzniklo 28. októbra 1918, pričom svoje stanovisko oprel aj o závery reparačnej komisie³³, no aj napriek tomu je zrejma opodstatnenosť tejto polemiky a teoreticko-právneho hľadiska, keďže tieto otázky nastolil už v čase medzivojnovkej republiky.

3 ARGUMENTÁCIA „PROTI“

Ako môžeme vidieť, už doboví právnici viedli polemiky na tému momentu vzniku československého štátu. Významný český politik a právnik Dr. Ladislav Rašín vo svojom diele (ako sme už uviedli) poprel, že by Československý štát vznikol „z medzinárodných zmlúv“³⁴. Rovnako český právnik Zdeněk Peška, aj napriek tomu, že pripustil existenciu viacerých teórií vzniku Československého štátu, pričom tieto teórie zahŕňalo aj vznik štátu mierovými zmluvami, sa sám jednoznačne priklonil k dátumu 28. október 1918. Uviedol, že v tento deň vzniklo Československo

²⁸ Napr.: BEŇA, J.: Medzinárodnoprávny inštitút uznania za národ a konštituovanie štátov strednej Európy. *Právny obzor*, 81, 1998, č. 2, 152-162, s. 158.

²⁹ KOJECKÝ, J.: Československo ve světle theorie mezinárodního práva o uznání. Brno: Tiskové a vydavatelské podniky Zář, 1947, s. 214.

³⁰ PEŠKA, Z.: Československá ústava a zákony s ní souvislé. Praha: Tiskem a nákladem Československého Kompasů, 1935, s. 6 a nasl.

³¹ PEŠKA, Z.: Československá ústava a zákony s ní souvislé. Praha: Tiskem a nákladem Československého Kompasů, 1935, s. 8.

³² RAŠÍN, L.: Vznik a uznání československého státu. Praha: Tiskem a nákladem Pražské akciové tiskárny, 1926, s. 127.

³³ RAŠÍN, L.: Vznik a uznání československého státu. Praha: Tiskem a nákladem Pražské akciové tiskárny, 1926, s. 140 a nasl.

³⁴ RAŠÍN, L.: Vznik a uznání československého státu. Praha: Tiskem a nákladem Pražské akciové tiskárny, 1926, s. 31.

tak z vnútroštátneho ako aj medzinárodnoprávneho hľadiska³⁵. Konkrétne uvádza, že: „*stát československý vznikl nesporně jakožto sociální fakt dnem 28. října 1918. Neboť toho dne se tu teprve soustředili různé prvky, které pravidelně u států pozorujeme: Byla tu státní moc, byly tu osoby této moci podrobené a území, jsoucí prostorovou hranicí této státní moci, třebaže v okamžiku převratu tyto prvky nebyly ještě zcela jasně vymezeny.*“³⁶ Peška teda pripúšťa, že základné elementy štátu ako subjektu medzinárodného spoločenstva neboli doformované, no napriek tomu považuje dátum 28. október 1918 za jediný možný dátum vzniku Československa. S. Dnistrjanský vo svojej štúdií *Právni vznik československého státu*, dospieva k záveru, že Československý štát vznikol v dôsledku revolúcie na národnom území a zdôrazňuje, že „*československý stát počal existovati již dávno před konečným ustanovením hranic.*“³⁷ Na inom mieste opäť zdôrazňuje význam národnej revolúcie: „*Dnes může vzniknouti nový stát jen z vůle národa – a když na národním území utvoří se národní vláda na místo dřívější, vzniká nový stát.*“³⁸ Argumentačne zohľadňuje aj skutočnosť, že v čase vyhlásenia československého štátu neexistovali jednoznačne určené hranice, čo však nevníma ako prekážku jeho vzniku: „*Z principu svrchovanosti národa následuje, že nový stát může vzniknouti výhradně jen na národním území. Když však povstala národní vláda na národním území, teda nový stát již trvá, ačkoliv jeho hranice nejsou definitivně stanoveny. Tyto hranice budují se již na novém státním právu, a definitivně se určují mírovou smlouvou neb jinými mezinárodními ujednáními.*“³⁹

V neprospech koncepcie o neskoršom vzniku Československa je aj hodnotenie československej medzivojnovéj judikatúry V. Kalouska, ktorý uvádza, že bola jednotná názore, že spoločný štát Čechov a Slovákov skutočne vznikol 28. októbra 1918⁴⁰. Polemiku v rámci judikatúry (najmä pokiaľ ide o rozhodnutia Najvyššieho správneho súdu) vnímal len ako otázku „rozsahu Československého štátu“, t. j. na aké územie Československého štátu sa vzťahovala štátna moc. K štátnej moci sa Najvyšší správny súd v nálezoch z 26. apríla 1921, č. 4372 a 29. mája 1924 č. 11.224 vyjadril nasledovne: „*Utvoření Československého státu bylo aktem jednotným a státní moc republiky Československé vznikla fakticky již státním převratem dne 28. října 1918, kdy se Národní výbor uchopil fakticky státní moci, sloučiv ve svých rukou všecku nejvyšší státní moc ve všech funkcích. Právni sankce dostalo se pak tomuto faktickému stavu vůli národa československého, jako nositele státní svrchovanosti. Tato státní svrchovanost tvořící vlastní podstatu národa, byla státotvorním zdrojem republiky Československé, nikoli však teprve mezinárodní nebo mírové smouly, na nichž existence státu toho jako taková nezávisela a které sledují účel naprosto jiný, předpokládajíce již právní i faktickou existenci státního útvaru jako smluvní strany.*“⁴¹

Argumentáciu Najvyššieho správneho súdu je možné zhrnúť nasledovne: (1) Československý štát vznikol prevratom, teda uchopením moci Národným výborom; (2) išlo o moc revolučnú, autorizovanú vôľou národa, ktorá právne sankcionovala faktický stav československého štátu ako nositeľa zvrchovanosti, (3) Mierové zmluvy nemohli „vytvoriť štát“, nakoľko zmluvnou stranou takejto mierovej zmluvy mohol byť iba už fakticky aj právne existujúci štát. Mierové zmluvy mali iný účel.

Ako vidíme, prezentovaný nález Najvyššieho správneho súdu kontrastuje s rozhodnutím, ktoré sme uviedli v rámci opačnej argumentačnej línie ohľadom „faktickej okupácie“ jednotlivých žúp na území Slovenska a s tým spojeným vznikom štátnej moci. K. Laco vo svojej práci *Ústava predmnichovskej*

³⁵ PEŠKA, Z.: Československá ústava a zákony s ní souvislé. Praha: Tiskem a nákladem Československého Kompasu, 1935, s. 8-9.

³⁶ PEŠKA, Z.: Československá ústava a zákony s ní souvislé. Praha: Tiskem a nákladem Československého Kompasu, 1935, s. 8.

³⁷ DNISTRJANSKY, S.: Právny vznik československého štátu. In: Právnik, Praha, ročník LXVIII, 1929, s. 357.

³⁸ DNISTRJANSKY, S.: Právny vznik československého štátu. In: Právnik, Praha, ročník LXVIII, 1929, s. 357.

³⁹ DNISTRJANSKY, S.: Právny vznik československého štátu. In: Právnik, Praha, ročník LXVIII, 1929, s. 364-365..

⁴⁰ KALOUSEK, V.: Vznik státu Československého a judikatura. In: Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé, ročník IX., číslo 3, 1927, 73-80 s., s. 76.

⁴¹ KALOUSEK, V.: Vznik státu Československého a judikatura. In: Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé, ročník IX., číslo 3, 1927, 73-80 s., s. 74.

ČSR a ústava ČSSR nad správnosťou tohto rozhodnutia polemizuje. Dokonca poukazuje na to, že v tejto veci existuje zhoda názoru Najvyššieho správneho súdu a maďarskej Károlyiho vlády⁴², čím medzi riadkami zrejme naznačuje možný externý vplyv pri formulovaní tohto rozhodnutia. Poukazuje tiež na nevhodnosť použitia termínu „faktická okupácia“, argumentujúc, že: *„Územie Slovenska bolo predsa čs. štátne územie v zmysle zákona z 28. októbra 1918. Tvorilo súčasť čs. štátu na základe zhodnej vôle slovenského a českého ľudu a realizovaného princípu práva národov na sebaurčenie. Československý štát a čs. štátnu jednotu nevytvoril vojenský zásah. Slovenský ľud nebol faktickou okupáciou privedený – alebo dokonca – mnohoznačný pojem okupácie vytváral k tomu predpoklady – donútený vstúpiť do čs. štátu. Československá armáda vstupovala na Slovensko ako na čs. štátne územie. Pojem faktická okupácia vytváral o tom prinajmenej pochybnosť.“*⁴³ K podobnému záveru ohľadom nevhodnosti pojmu „okupácia“ dospel už podstatne skôr aj M. Hlavička⁴⁴, ktorý uviedol, že pod okupáciou sa v medzinárodnom práve rozumie taký prípad, kedy štát rozšíri svoju suverenitu na územie, ktoré v tej dobe nie je pod zvrchovanosťou iného štátu. Za podstatnú náležitosť okupácie preto považoval, aby územie, ktoré štát okupuje, nebolo v dobe okupácie pod zvrchovanosťou žiadneho iného štátu. Sumárne preto konštatuje, že: *„Posudzujeme-liiv odpor braný názor správniho soudu s tohto hlediska, musíme nezbytně dojíti k závěru, že výraz okupace, jež užil správní soud, nekryje se nikterak ani svým obsahem ani rozsahem s pojmem okupace podle práva mezinárodního.“*⁴⁵ Táto kritika môže do istej miery oslabiť argument, ktorý sa opiera o rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu a jeho teóriu o faktickej okupácii, čím nahráva téze o vzniku štátnej moci na celom území Československa ihneď po jeho vyhlásení.

Do pozornosti treba tiež dať rozhodnutia zmiešaného rozhodcovského súdu československo-nemeckého, zriadeného podľa čl. 304 Versaillskej mierovej zmluvy, ktorý za dátum vzniku Československa, aj napriek absencii definitívne určenej hranice považoval 28. október 1918. Vo svojom náleze opakovane použil vetu: *„Za doby vyjednávanía versailleského existovalo Československo už ako štát neodvislý, so svojou vlastnou vládou, svojim parlamentom, svojim vlastným zákonodarstvom a svojim vlastným jazykom – ostávalo iba určiť jeho definitívne hranice.“*⁴⁶

4 ZÁVER

Na základe uvedenej analýzy názorov „za“ a „proti“ hypotéze, že československý štát vznikol neskôr ako 28. októbra 1918 môžeme konštatovať, že názory „proti“ sú v značnej prevahe. Je to logický záver, ktorý má svoju oporu aj v dobovej judikatúre. Československý štát bol výsledkom národnooslobodzovacieho boja, vznikol revolučným spôsobom jeho vyhlásením v Prahe. Prevládla revolučnosť a fakticita nad rigidným dodržiavaním teórie o štáte ako subjekte medzinárodného spoločenstva. Tento stav bol akceptovaný aj mierovou konferenciou v Paríži, ktorá ho s konečnou platnosťou potvrdila definitívnym stanovením hraníc Československej republiky.

Na doplnenie možno ešte uviesť, že aj súčasní právni historici sa zhodujú v akceptovaní tvrdení, že mierová konferencia v Paríži musela uznať skutočný stav⁴⁷, a teda, že nešlo o vytvorenie

⁴² LACO, K.: *Ústava predmnichovskej ČSR a ústava ČSSR*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1965, s. 125.

⁴³ LACO, K.: *Ústava predmnichovskej ČSR a ústava ČSSR*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1965, s. 130.

⁴⁴ HLAVIČKA, M.: K otázke doby vzniku suverenity Č.S.R. v jednotlivých dnešných jejich častiach. In: *Právnik*, ročník LXI., 1922, s. 168 a nasl.

⁴⁵ HLAVIČKA, M.: K otázke doby vzniku suverenity Č.S.R. v jednotlivých dnešných jejich častiach. In: *Právnik*, ročník LXI., 1922, s. 168 a nasl.

⁴⁶ Nález v rozhodnutia z 27. apríla 1923, č. 9 v záležitosti Loy a Markus proti Nemeckej ríši a Deutsche Ostafrikanische Bank. Pôvodný text znie nasledovne: *Pendant des délibérations de Versailles, le Tchecoslovaquie existait déjà comme État indépendant, avec son gouvernement, son parlement, sa législation et sa langue propre – seules ses frontières définitives restaient à déterminer*. Pozri bližšie: KALOUSEK, V.: Vznik štátu Československého a judikatúra. In: *Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé*, ročník IX., číslo 3, 1927, 73-80 s., s. 75.

⁴⁷ KLIMKO, J.: Politické a právne dejiny hraníc predmnichovskej republiky (1918-1938). Bratislava: Veda Vydavateľstvo SAV, s. 24.

nového právneho stavu. Napríklad profesor Klimko uznáva názor, že československý štát existuje fakticky aj právne od 28. októbra 1918, pričom ho nevytvorili uznania iných štátov po 28. októbri ani rozhodnutie alebo schválenie mierovej konferencie⁴⁸. Zastáva názor, že otázka definitívneho ustanovenia hraníc sa netýkala samotnej existencie štátu ako medzinárodnoprávneho subjektu ale išlo len o skutočnosť, na aké územie sa vzťahovala od momentu vzniku štátu, t.j. od 28. októbra 1918 suverenita československého štátu⁴⁹.

Použitá literatúra:

BEŇA, J.: Medzinárodnoprávny inštitút uznania za národ a konštituovanie štátov strednej Európy. *Právny obzor*, 81, 1998, č. 2, 152-162.

DNISTRJANSKY, S.: Právny vznik československého štátu. In: *Právnik*, Praha, ročník LXVIII, 1929, 353 – 365.

HLAVIČKA, M.: K otázke doby vzniku suverenity Č.S.R. v jednotlivých dnešných jejich částech. In: *Právnik*, ročník LXI., 1922, s. 168 a nasl.

HOBZA, A.: Úvod do mezinárodního práva mírového. Část I. Praha: Kníhtiskárna Typus, 1933, 523 s.

HRONSKÝ, M.: Bol o Slovensko a Trianon. Bratislava: Národné literárne centru, 1998, 327 s., ISBN 80-88878-14-4.

ILLÝOVÁ, Z.: Kedy vznikol Československý štát? (K inštitútu uznania v medzinárodnom práve vo vzťahu k formovaniu medzivojnového Československa). In: *Právno-historické trendy a výhľady 2.. - Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2017. - S. 215-227.*

KALOUSEK, V.: Vznik štátu Československého a judikatura. In: *Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé*, ročník IX., číslo 3, 1927, 73-80 s.

KLIMKO, J.: Politické a právne dejiny hraníc predmníchovskej republiky (1918-1938). Bratislava: Veda Vydavateľstvo SAV, 1986, 180 s.

KLINBERGER, B.: Stát jako subjekt práv. In: *Právnik*, ročník LVIII., 1919, s. 145 – 153.

KOJECKÝ, J.: Československo ve světle theorie mezinárodního práva o uznání. Brno: Tiskové a vydavatelské podniky Zář, 1947, 245 s.

LACO, K.: Ústava predmníchovskej ČSR a ústava ČSSR. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1965, 660 s.

LISZT, F.: Mezinárodní právo. Praha: Vlastním nákladem vydal J. Otto, 1907, 160 s.

MICHELA, M.: Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918 – 1921. Bratislava: KALLIGRAM, 2009, 269 s.

OPPENHEIM, L.: *International Law. A Treatises*, The Lawbook Exchange, Ltd., 1920, 1541 s.

PEKŇÍK, M. (hl. red.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 600 s.

⁴⁸ KLIMKO, J.: Politické a právne dejiny hraníc predmníchovskej republiky (1918-1938). Bratislava: Veda Vydavateľstvo SAV, s. 24.

⁴⁹ KLIMKO, J.: Politické a právne dejiny hraníc predmníchovskej republiky (1918-1938). Bratislava: Veda Vydavateľstvo SAV, s. 25.

PEŠKA, Z.: Československá ústava a zákony s ní souvislé. Praha: Tiskem a nákladem Československého Kompasů, 1935, 948 s.

RAŠÍN, L.: Vznik a uznání československého státu. Praha: Tiskem a nákladem Pražské akciové tiskárny, 1926, 326 s.

SISKOVIČ, Š. – LACLAVÍKOVÁ, M.: Vplyv Veľkej vojny na formovanie československého štátu a jeho právneho poriadku. In: *Vojna a vojenstvo v práve*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2016, s. 195 – 212.

VYHNÁNEK, J.: Rakúsko-Uhorsko: nástupníctvo a identita. Bratislava: ATTICUM, 2013, 187 s. ISBN 978-80-971381-3-4.

WEYR, F.: Československé právo ústavní. Ústavní vývoj československý v roce 1938. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017, 355 s.

Kontaktné údaje:

Mgr. Zuzana Illýová, PhD.

zuzana.illyova@flaw.uniba.sk

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky,
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

PROF. JUDR. ŠTEFAN LUBY, DRSC.

Veronika Mardiaková

Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva

Abstract: Professor Štefan Luby was a prominent legal scientist, professor of private law and founder of legal comparatism in Slovakia. He has a significant impact on public law life and has raised Slovak legal science and Slovak legal education at European level. He handled the important issues of civil law, legal history, legal comparison, copyright, housing law, legal linguistics in an original way and, at the end of his life, he also addressed current issues of transplantation of tissues, human organs and environmental law. His scientific work was extensive, focused on modern legal problems, his work was of special importance and influence on legislative practice, and thanks to its timelessness, Professor Luby's ideas are constantly up to date and cited today.

Abstrakt: Profesor Štefan Luby bol významný právny vedec, profesor súkromného práva a zakladateľ právnej komparatistiky na Slovensku. Výrazným spôsobom zasiahol do verejného právnického života a povzniesol slovenskú právnu vedu a slovenskú právnu vzdelanosť na európsku úroveň. Originálnym spôsobom spracoval dôležité problémy občianskeho práva, právnych dejín, právneho porovnávania, autorského práva, bytového práva, právnej lingvistiky a ku koncu života sa venoval aj aktuálnym otázkam transplantácií tkanív, ľudských orgánov a práva životného prostredia. Jeho vedecká práca bola rozsiahla, zameraná na moderné právne problémy, jeho dielo malo mimoriadny význam a vplyv i na zákonodarnú prax a vďaka jeho nadčasovosti sú myšlienky profesora Lubyho neustále aktuálne a citované aj v súčasnosti.

Key words: legal comparatism, civil law, International Academy of Comparative Law, Slovak Academy of Sciences

Kľúčové slová: právna komparatistika, občianske právo, Medzinárodná akadémia pre porovnávacie právo, Slovenská akadémia vied

1 ÚVOD

Profesor Štefan Luby, jedna z najvýznamnejších osobností slovenskej právnej vedy, sa narodil 5. januára 1910 v Liptovskom Hrádku. Na obľúbenom Liptove absolvoval okrem základnej školy aj gymnaziálne štúdiá. Právo začal profesor Luby študovať najskôr na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, no už počas prvých rokov štúdiá absolvoval študijný pobyt na právnickej fakulte v Paríži, a neskôr, po promóciách v Bratislave opäť odišiel na dlhodobé pobyty na univerzity v Lipsku, Viedni a Zúrichu. Práve preto, že profesor Luby bol od samého začiatku spojený so svetovou vedou, mohol z neho vyrásť vedec a vysokoškolský pedagóg takého formátu. Tým si možno vysvetliť aj fakt, že si veľmi skoro osvojil komparatívnu metódu výskumu a pri každom civilistickom diele uplatnil aj porovnávacie hľadisko. Profesor Luby je považovaný za zakladateľa právnej komparatistiky, a treba poznamenať, že profesor Luby sa neuspokojil len s tým, že k spracovaniu civilistických tém pristupoval komparatívnou metódou. Presadzoval inštitucionalizáciu porovnávacej právovedy ako vednej a pedagogickej disciplíny. Zastával názor, že pri porovnávaní je dôležité nielen poznať cudzie právo a výsledky vedy, ale aj svet by mal poznať naše právo a vedeckú spisbu, a preto sa snažil, aby naše diela vychádzali aj vo svetových jazykoch.¹ Od roku 1967 bol členom korešpondentom Medzinárodnej akadémie pre porovnávacie právo.

Na druhej strane sa ale profesor Luby významne zaslúžil o rozvoj slovenskej právnickej terminológie, ktorá bola v čase jeho vstupu do vedeckého života pod značným vplyvom českej terminológie. Profesor Luby sa zaslúžil o to, aby sa etablovala rýdzo slovenská právnická terminológia, a to najmä tým, že svojimi dielami ovplyvnil terminológiu používanú v právnych

¹ LAZAR, J.: Zásluhy profesora Štefana Lubyho o rozvoj civilistiky. In: Justičná revue, 2009, č. 11, s. 1275.

predpisoch. Bol aj predsedom Komisie pre slovenskú právnickú terminológiu pri Slovenskej akadémii vied a Právnickej fakulte UK.

2 ŠTUDENTSKÉ ČASY A PROFESIJNÉ ZAČIATKY

Štefan Luby začal vedecky pracovať už ako študent práva. Vo svojich prácach sa zameriaval na oblasť slovenskej právnej histórie ktorá preňho bola popri štúdiu pozitívneho práva, ako sa sám vyjadril „trvalou záľubou“. Až v súčasnosti, v podmienkach existencie samostatnej, demokraticky vzniknutej slovenskej štátnosti možno oceniť skutočný prínos jeho prác z hľadiska vytvárania historického povedomia slovenského národa, ktorý má vlastnú právnu históriu. Už prvá vedecká práva študenta tretieho semestra v seminári u profesora Rudolfa Rauschera s názvom „Liptovský a turčiansky register z roku 1931“ naznačuje, že autor sa nemienil stotožniť s názormi spochybňujúcimi osobitný historický vývoj slovenského národa a osobitné slovenské právne dejiny. Na základe analýzy stredovekých prameňov dokázal, že slovenské právne dejiny majú svoj predmet, a to aj napriek tomu, že Slovensko vtedy ako súčasť Uhorska nebolo samostatným štátoprávnym útvarom.²

Profesor Luby počas svojho viac ako 40-ročného tvorivého vedeckého pôsobenia dôsledne uplatňoval poznatok, že skutočná vedecká práca s adekvátnymi výsledkami sa môže rozvíjať len na základe spolupráce a najužšieho prepojenia so zahraničnou vedou, so zahraničnými vedecko-pedagogickými ustanovizňami, vychádzajúc pritom zo znalostí zahraničnej literatúry a právnej úpravy. Pri vedeckej činnosti odmietal akýkoľvek izolacionizmus alebo uzatváranie sa do hraníc vnútroštátneho právneho poriadku. Ako asistent na Právnickej fakulte spracoval monografiu, v ktorej vedecky spracoval francúzske, nemecké, talianske, švajčiarske a stredoeurópske zákonodarstvo a literatúru. Táto práca bola výsledkom jeho zahraničných pobytov, počas ktorých sa venoval najmä problematike peňažných pohľadávok. V roku 1937 predložil toto rozsiahle dielo s názvom „Peniaze a peňažné pohľadávky“ ako habilitačný spis a po úspešnej obhajobe mu bol ako 27-ročnému udelený titul „docent“. Ešte pred habilitáciou však sprístupnil základné výsledky svojho vedeckého bádania odbornej medzinárodnej verejnosti vydaním diela vo francúzskom jazyku v Paríži.³ O dva roky neskôr úspešne obhájil kvalifikačnú prácu s názvom „Obyčajové právo a súdna prax“ a stal sa mimoriadnym profesorom na Právnickej fakulte Univerzity Komenského. V roku 1940, ako 30-ročný, bol inaugurovaný za riadneho profesora občianskeho práva s prácou „Slovenské všeobecné súkromné právo I.“, čím sa stal najmladším profesorom v histórii Slovenska.

3 PROFESOR LUBY AKO AKADEMICKÝ FUNKCIONÁR

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave sa stala priestorom na tvorivú činnosť profesora Lubyho, ako aj priestorom na jeho rast ako funkcionára vysokej školy. Profesor Luby pôsobil na Právnickej fakulte UK od skončenia štúdia s malými prestávkami až do roku 1959. Tri funkčné obdobia bol dekanom fakulty, v rokoch 1950-1953 bol prodekanom a dve funkčné obdobia zastával funkciu prorektora. V roku 1953 sa stal vedúcim Katedry občianskeho práva. Zároveň pôsobil aj na iných, v tom období sa formujúcich vysokých školách, ako napr. Vysoká škola hospodárskych vied v Bratislave, kde ho v roku 1947 vymenovali za jej riadneho profesora a zároveň za jej prvého rektora. V rokoch 1948 – 1950 zastával funkciu prorektora. Prednášal tiež na Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave.

Profesor Luby okrem toho výrazne zasahoval aj do verejného právnického života v Československu. Stal sa predsedom Právnickej jednoty a v roku 1945 mu bolo za mimoriadne zásluhy o rozvoj práva a právnej vedy udelené čestné členstvo v Jednote slovenských právnikov. Bol podpredsedom sekcie ekonómie, práva a filozofie Československej akadémie vied a sekcie spoločenských vied Slovenskej akadémie vied a predsedom kolégia Slovenskej akadémie vied o štáte a práve. Zaslúžil sa o opätovné vydávanie časopisu Právny obzor a v rokoch 1945-1948 bol jeho hlavným redaktorom. Podieľal sa aj na vydávaní zborníka Slovenskej akadémie vied, ktorého bol editorom. Zároveň bol tiež hlavným redaktorom Zborníka Vysokej školy hospodárskych vied v Bratislave a Zborníka osobnomajetkového práva. V roku 1952 sa stal členom korešpondentom

² LAZAR, J.: Zásluhy profesora Štefana Lubyho o rozvoj civilistiky. In: Justičná revue, 2009, č. 11, s. 1271.

³ Tamtiež, s. 1275.

ČSAV a členom korešpondentom SAV, kde spoluzakladal Kabinet právnych vied SAV a bol prvým predsedom jeho vedeckej rady. Od roku 1968 bol akademikom SAV a ČSAV.

4 PEDAGOGICKÉ PÔSOBENIE PROFESORA LUBYHO

Profesor Štefan Luby pôsobil na akademickej pôde nielen ako funkcionár, ale bol najmä vynikajúcim pedagógom, ktorý dokázal majstrovsky spojiť vedecké bádanie a pedagogický proces, v dôsledku čoho boli jeho prednášky pre študentov vždy úžasným zážitkom. Typickou pre jeho prednášky bola vysoká obsahová hodnota prednášanej matérie, systematická prehľadnosť, logická previazanosť výkladov a samozrejme, perfektný prednes. Ako správne pedagógovi mu záležalo aj na tom, aby študenti mali vždy adekvátne študijné pomôcky. Preto napísal, či už sám alebo v spoluautorstve, mnoho učebných textov a skrípt, z ktorých sú niektoré stále aktuálne a doteraz neboli prekonané. Takýmto dielom je aj učebnica „Slovenské všeobecné súkromné právo“ z roku 1944, ktorú možno v našich podmienkach charakterizovať ako prvý pokus o vypracovanie systému občianskeho práva. Ide o prvý zväzok zamýšľaného systému, ktorý obsahuje všeobecnú časť občianskeho práva a osobnostné práva. Vydanie ďalších zväzkov sa v dôsledku vojny, a najmä v dôsledku spoločensko-ekonomických zmien, neuskutočnilo.

K pedagogickému umeniu profesora Lubyho sa vyjadril aj profesor Karol Plank, ktorý o ňom napísal: *„Ako vysokoškolský učiteľ fascinoval svojich poslucháčov vždy dokonalým prednesom, logickou stavbou prednášky a prístupnými argumentmi. Profesor Luby patril však k tým vysokoškolským učiteľom, ktorí považovali za svoju prvoradú povinnosť poskytnúť študentom výklad prednášanej matérie aj vo forme písomných učebných pomôcok. Počas svojho dlhoročného pôsobenia na vysokých školách pripravil pre študentov celkom 20 učebných textov vo forme učebníc, skrípt a iných učebných pomôcok. Všetky jeho učebnice a učebné pomôcky vynikajú jasnou dikciou, logickou stavbou a pre študentov potrebnou stručnosťou. Patria medzi najlepšie diela, ktoré sa vytvorili na Právnickej fakulte Univerzity Komenského.“*⁴

Profesor Luby má nepochybne mimoriadne zásluhy na výchove viacerých právnických generácií. Vychoval celý rad vedeckých a vedecko-pedagogických pracovníkov, ktorí dnes úspešne pôsobia, resp. pôsobili vo vedeckých ústavoch a vysokých školách.

5 VEDECKÉ DIELO PROFESORA LUBYHO

V dôsledku nadčasového charakteru vedeckých prác profesora Lubyho je možné v týchto dielach hľadať odpovede na mnohé otázky, ktoré sa dnes objavujú v právnej teórii, osobitne v občianskom práve. Profesor Luby počas svojho života vytvoril vedecké dielo, ktoré obsahuje 26 monografických knižných prác a viac ako 400 pôvodných vedeckých štúdií a odborných článkov, ktoré tematicky zahŕňajú všetky základné inštitúty súkromného práva, a taktiež sa v nich venuje interdisciplinárnym vedeckým a odborným problémom právnej teórie a štátovedy. V súčasnosti treba nevyhnutne oceniť diela, v ktorých sa zaoberal formovaním a formulovaním koncepcie a systému občianskeho práva, jeho historickoprávne práce, práce venované rozboru problematiky právnej zodpovednosti. Venoval sa tiež právnej úprave vlastníctva bytov, ako aj osobným a osobnomajetkovým právam, najmä autorských a priemyselných právam. Veľmi aktuálnou bola problematikou transplantácií a ochrany životného prostredia.

Z prác historickoprávneho charakteru má najväčší význam dielo „Dejiny súkromného práva na Slovensku“, ktoré dokončil v roku 1944. Špecifický význam tohto doteraz neprekonaného diela možno nájsť najmä v skutočnosti, že v tomto diele podal profesor Luby obraz o vývoji všetkých inštitútov súkromného práva na Slovensku, a to od najstarších čias, teda od príchodu predkov dnešných Slovanov na naše územie, až do vzniku Československej republiky v roku 1918. Komplexnosť jeho pohľadu na dejiny súkromného práva umožnil jeho originálny prístup, keď skombinoval chronologický prístup s prístupom systematickým podľa inštitucionálneho členenia matérie súkromného práva. Za vysokú hodnotu a celospoločenský význam tohto diela bola profesorovi Lubymu v roku 1947, pri príležitosti 3. výročia Slovenského národného povstania udelená národná cena za odbor spoločenských vied.

⁴ Plank, K.: Akademik Štefan Luby, veľký československý civilista, šesťdesiatročný. In: Právnické štúdie, 1969, č. XVII, s. 674.

Z občianskoprávných tém, ktorým sa profesor Luby venoval, zaujíma významné miesto problematika občianskoprávnej zodpovednosti, najmä jeho dielo „Prevenčia a zodpovednosť občianskom práve.“ z roku 1958, ktorou získal najvyšší titul doktor právnych vied (DrSc.). V tomto 1200 stranovom diele rozobral profesor Luby všetky stránky občianskoprávnej zodpovednosti tak, že na dlhé obdobie ovplyvnil československú aj zahraničnú civilistiku v názoroch na zodpovednosť. Mnohí autori, ktorí sa tejto problematike venovali, prijímali jeho teoretické konštrukcie. Dostal nie sú prekonané jeho závery o subjektívnej zodpovednosti a zodpovednosti za výsledok.

Významným dielom z tejto oblasti bola aj monografia s názvom „Zodpovednosť štátu za škodu spôsobenú rozhodnutím alebo úradným postupom“ z roku 1971, ktorou sa snažil poukázať na potrebu uzákoníť zodpovednosť štátu za škodu spôsobenú nezákonným rozhodnutím. Profesor Luby v tomto diele navrhol aj konkrétne riešenia, ktoré boli potom prevzaté do zákona. Prijatie takého predpisu znamenalo v tej dobe veľký krok vpred, čo pozitívne hodnotilo aj demokratické zahraničie.⁵

V monografii „Vlastníctvo bytov“ rozpracoval komplexné riešenie všetkých právnych problémov samostatného bytového vlastníctva, a jeho zásluhou došlo k uzákoneniu inštitútu samostatného vlastníctva bytov v Československu v roku 1966.

Medzi ďalšie práce, okrem tých ktoré už boli spomenuté, nemožno opomenúť aj ďalšie: Rodina a jej právne základy na Slovensku (1942), Základy všeobecného súkromného práva (1944), Československý občiansky zákonník a slovenské súkromné právo (1947), Československé medzinárodné, medzioblastné a cudzinecké súkromné právo (1949), Občianske právo SSSR (1950), Občianske právo SSSR I (1952), Vznik hospodárskych zmlúv (1958). V rámci problematiky autorského práva vydal profesor Luby nasledovné monografické práce: Autorské právo (1962), Práva príbuzné autorským (1963), Práva príbuzné autorským 1963, Práva na umelecký výkon, na zvukové a obrazové snímky, na rozhlasové a televízne vysielanie a práva na osobné písomnosti a podobizne (1963) a Osobnomajetkové práva (1968).

6 ZÁVER

Profesor Štefan Luby sa významným spôsobom zaslúžil o rozvoj právnej vedy na našom území. Kvalita a nadčasovosť jeho prác sú nepochybne inšpiráciou pre každého, kto má záujem prispieť do vedeckej problematiky v oblasti práva. Za svoj prínos bol profesor Luby odmenený aj niekoľkými oceneniami. Za prácu „Práva príbuzné právam autorským“ mu bola v roku 1968 udelená cena ČSAV, pri príležitosti 50. výročia založenia Univerzity Komenského a 500. výročia založenia Academie Istropolitany bol vyznamenaný zlatou medailou Univerzity Komenského.⁶ V roku 2005 mu bol prezidentom in memoriam udelený Rad Ľudovíta Štúra I. triedy za mimoriadne zásluhy o rozvoj právnej vedy.

Štefan Luby, významný vedecký pracovník a profesor súkromného práva, sa aj napriek ťažkej chorobe snažil až do posledných dní pokračovať v práci, no dňa 10. októbra 1976 v Bratislave chorobe podľahol a zomrel vo veku 66 rokov.⁷

Z úcty k významnému právnemu vedcovi, profesorovi súkromného práva, ktorý výrazne a trvalo zasiahol do verejného právnického života vznikla v septembri roku 1991 Nadácia Štefana Lubyho, ktorej založeniu predchádzalo konanie I. Lubyho právnických dní v septembri 1990 v Trenčianskych Tepliciach na tému „Právo a bezprávie“, ktoré inicioval prof. JUDr. Jozef Prusák, CSc. Sídlo nadácie sa v období r. 1991 - 2000 stala Právnická fakulta Univerzity Komenského, osobitne Katedra teórie štátu a práva Právnickej fakulty UK Bratislava, kde sa vytvoril aj sekretariát nadácie a jej dokumentačné stredisko. Funkciu vedúceho katedry v tom čase vykonával (od decembra r.1989) prof. JUDr. Jozef Prusák CSc., ktorý oslovil významných slovenských právnikov, aby spolupôsobili pri vzniku nadácie. Od r. 2000 sa sídlom nadácie stala Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave. Úlohou nadácie je podporovať sprístupňovanie diela profesora Lubyho. Nadácia zároveň podporuje slobodný rozvoj právneho myslenia, právnej vzdelanosti a

⁵ Luby, Š.: Zodpovednosť za škodu spôsobenú nezákonným rozhodnutím de lege ferenda. In: Právny obzor, 1966, č. 7, s. 605-618.

⁶ Štefan Luby. Dostupné na internete: <https://www.osobnosti.sk/osobnost/stefan-luby-1916>

⁷ Pri príležitosti storočnice prof. Štefana Lubyho st. Dostupné na internete: https://www.sav.sk/?doc=services-news&news_no=2832

právnej kultúry. V tomto zmysle tiež organizuje pravidelne medzinárodné vedecké konferencie pod názvom „Lubyho právnické dni“.⁸

Použitá literatúra:

LAZAR, J.: Zásluhy profesora Štefana Lubyho o rozvoj civilistiky. In: Justičná revue, 2009, č. 11, s. 1270-1277.

LUBY, Š.: Zodpovednosť za škodu spôsobenú nezákonným rozhodnutím de lege ferenda. In: Právny obzor, 1966, č. 7, s. 605-618.

PLANK, K.: Akademik Štefan Luby, veľký československý civilista, šesťdesiatročný. In: Právnické štúdie, 1969, č. XVII, s. 674.

Nadácia Štefana Lubyho. Dostupné na internete: <http://iuridica.truni.sk/nadacia-stefana-lubyho>

Pri príležitosti storočnice prof. Štefana Lubyho st. Dostupné na internete:

https://www.sav.sk/?doc=services-news&news_no=2832

Štefan Luby. Dostupné na internete: <https://www.osobnosti.sk/osobnost/stefan-luby-1916>

Kontaktné údaje:

JUDr. Veronika Mardiacová

veronika.mardiakova@gmail.com

Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva

Tomášikova 20

821 02 Bratislava

Slovenská republika

⁸ Nadácia Štefana Lubyho Dostupné na internete: <http://iuridica.truni.sk/nadacia-stefana-lubyho>

ČESKÁ PRÁVNÍ VĚDA PŘED VZNIKEM ČESKOSLOVENSKA A PO NĚM

Pavel Maršálek

Univerzita Karlova, Právnická fakulta

Abstrakt: The paper *Czech jurisprudence before the formation of Czechoslovakia and afterwards* explores the effect of the foundation of Czechoslovakia on the development of Czech jurisprudence viewed from the personal, institutional and ideological perspective.

Abstrakt: Příspěvek *Česká právní věda před vznikem Československa a po něm* se zabývá vlivem vzniku Československa na rozvoj české právní vědy, a to z hlediska personálního, institucionálního a ideového.

Klíčové slová: Czech jurisprudence, formation of Czechoslovakia

Klíčové slová: právní věda, vznik Československa

1 ÚVOD

Vznik Československa v r. 1918 je dodnes připomínán jako významný moment v emancipaci českého a slovenského národa, jako okamžik zrodu moderní československé státnosti, která se odstříhla od rakousko-uherského monarchismu a rakušanství a přihlásila se k principům národního sebeurčení, demokracie a humanity.¹ Proto je zformování samostatného československého státu oslavováno i poté, co se tento stát rozdělil na Českou a Slovenskou republiku.

Ve svém příspěvku se pokusím objasnit, jak důležitou roli hrálo založení Československa pro rozvoj české právní vědy, a to z hlediska institucionálního, personálního a ideového. V obrysech představím vývoj české právní vědy před tímto mezníkem a po něm. Mojí ambicí bude trojí:

1) Zachytit vše podstatné – z vědeckých prací vše, co mělo zakladatelský nebo nadčasový význam, co obstálo ve zkoušce času. Rozhodně nebudu usilovat o zaznamenání každého detailu, každého pozapomenutého článku, každého dnes už neznámého autora. Půjde mi o znázornění celkových kontur vývoje české právní vědy, nikoli o vytvoření bibliografické databáze podle hesla „ani této podrobnosti se netřeba vzdát“, která by úplně vyčerpala čtenáře.

2) Pokusím se zbavit ideologických deformací v pohledu na vývoj české právní vědy, které mají kořen v komunistické manipulaci dějinami. Podle komunistických představ bylo vše, včetně vzniku Československa, důsledkem Velké říjnové socialistické revoluce a vše k tomuto výsledku programově směřovalo.² Tento lineárně deterministický pohled na dějiny odmítám. Vycházím také z toho, že i když existují prokazatelné úzké vazby mezi politickým a právním vývojem, situace v právní a jakékoli jiné vědě je vždy minimálně zčásti autonomní. To znamená, že vliv politických událostí se v nich pokaždé nemusí projevit. Zajímavé je, že vědě se může dařit i v prostředí politického úpadku.

3) Třetí cíl, který jsem si předsevzal, je vyvážený přístup. Chci se vyvarovat stavění tehdejší české právní vědy na piedestal i hyperkritických (zejména ideologicky motivovaných odsudků). Nebudu líčit českou právní vědu ve sledovaném období jako vrchol vývoje ani jako úpadek. Vyhnu se i předpojatosti v pohledu na jednotlivá období jejího vývoje. To se třeba nepodařilo historikovi Václavu Vaněčkovi v knize *České právnictví za kapitalismu*: „Zůstává smutnou skutečností, že z téměř tří desetiletí následujících po roce 1918 nemáme ani z Prahy, ani z Brna, ani z Bratislavy standardních děl právnických a že tu dokonce není ani takových spisů, jež by ve své době měly ten

¹ Viz *Idea československého státu I–II*. Praha: Národní rada československá, 1936.

² K tomu OLIVOVÁ, V.: *Mocensko-politická manipulace s dějinami první republiky*. In: *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, 1999, č. 1–2, s. 47 an.

význam, jako kdysi H. Jirečka „Slovanské právo v Čechách a na Moravě“ nebo téhož autora edice „Codex juris Bohemici“, Randovy knihy „Držba“ a „Vlastnictví“, Ottova práce o recepci římského práva u nás, Riegrovo „Krajské zřízení“, Storchovo „Řízení trestní“, Heyrovského „Dějiny a systém římského práva“, Ottův „Soustavný úvod ve studium řízení soudního“ a Pražákovo „Právo ústavní“ a „Právo správní“. Produkce, kterou v tomto směru přinesla první republika, trpěla tím, že autoři nejzralejší sepisovali především jen mělké učebnice pro posluchače (tento úkol byl tehdy podceňován) a nikoli obecně založené svody současných vědomostí o daném oboru. Mimo to právníci spisovatelé-vědci nejen v této době opouštěli historický pohled na zjevy svého oboru, nýbrž vzdávali se i srovnávacích aspektů a methodických úvah (až na tak zvanou školu brněnskou, a ta byla dokonale na scestí) a s výjimkou několika málo (např. Hora) pouštěli se zřetele i právo platné na Slovensku a zůstávali i tak na staré linii rakouské ...“³

2 FORMOVÁNÍ ČESKÉ PRÁVNÍ VĚDY PŘED R. 1918 A PO NĚM

Zatímco právnictví a právní myšlení se v českých zemích rozvíjelo od středověku, česká právní věda jako společenskovědní disciplína vědeckou metodou systematicky zkoumající právo a provozovaná českými právními vědci působícími na univerzitách, eventuálně v právní praxi, vznikla mnohem později. Formovala se postupně od sklonku 18. století, tj. od počátků českého národního obrození a pozvolného prolamování monopolu němčiny jako vyučovacího jazyka na univerzitách, více pak v 19. století.⁴

Až do 2. poloviny 19. století komplikovala rozvoj rodící se české právní vědy skutečnost, že „český národ zapojený do habsburské monarchie neměl vlastního právního života a byl odkázán na právo namnoze mu duchem cizí“, tedy právo rakouské. Problémem byla také absence „národního vysokého školství, které Češi ztratili po Bílé hoře, kdy česká univerzita Karlova byla spojena s jezuitskou kolejí v universitu Karlo-Ferdinandovu“ a poněmčena.⁵ Další obtíž spočívala v tom, že česká odborná právníká terminologie teprve vznikala.⁶

Pro úspěšné etablování české právní vědy byla určující situace na pražské univerzitě. Zde nakrátko po r. 1848 a trvale od 60. let 19. století docházelo k nárůstu česky přednášejících učitelů. Zlom nastal rozdělením Karlo-Ferdinandovy univerzity na univerzitu českou a německou v r. 1882. Tím získala česká právní věda institucionální základnu a možnost dalšího rozvoje.⁷ Naopak nepříznivě se utvářely poměry na Moravě, kde došlo v r. 1855 ke zrušení několik desetiletí působící právnické fakulty olomoucké univerzity. Celá škola, jež dlouhodobě oscillovala mezi statusem univerzity a lycea, byla zrušena v r. 1860.⁸

Od počátku své existence neměla česká právní věda na různých ustláno. Bylo to především důsledkem její časté angažovanosti v boji za národní požadavky, české státní právo a liberalizaci monarchie. Toto vše naráželo na odpor dvorských kruhů a protěžovaných národů Němců a Maďarů. Výrazem této navenek patrně nepřízně vůči české právní vědě a jejím představitelům bylo množství zmařených habilitací z politických důvodů (nejznámější je případ Františka Ladislava Riegra).⁹ Přesto byla od r. 1866 v češtině přednášena všechna odvětví platného práva.

³ VANĚČEK, V.: České právnictví za kapitalismu. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1953, s. 162 – 163.

⁴ Přehledně viz Památník na oslavu padesátiletého panovnického jubilea Františka Josefa I. Vědecký a umělecký rozvoj v národě českém 1848 – 1898: Vědy právní a státní. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1898, s. 3 an.

⁵ TOMSA, B.: Nauka o právních vědách. Praha: Všehrd, 1946, s. 110 an.

⁶ Blíže PINC, J.: Česká právní věda do roku 1948. In: Schelle, K. – Tauchen, J. (eds.): Encyklopedie českých právních dějin. I. svazek, A – Č. Plzeň: Aleš Čeněk; Ostrava: KEY Publishing, 2015, s. 135 an.

⁷ KUKLÍK, J. a kol.: Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Praha: Havlíček Brain Team, 2008, s. 19 an. I mimo univerzitu ale působili někteří uznávaní právní vědci – např. právní historik Hermenegild Jireček.

⁸ Srov. BUBELOVÁ, K.: Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. In: Schelle, K. – Tauchen, J. (eds.): Encyklopedie českých právních dějin. V. svazek, Pa – Právni. Plzeň: Aleš Čeněk; Ostrava: KEY Publishing, 2016, s. 914.

⁹ VANĚČEK, V.: České právnictví..., s. 32, 50 an.

Vedle českých právních vědců, kteří se vůči politickým poměrům v monarchii stavěli kriticky, byli mnozí, kteří se orientovali prorakousky a kteří dosáhli i významných politických pozic a ocenění. Snad nejviditelnějším z nich byl zakladatel české civilistiky a komercialistiky Antonín Randa – rytíř, doživotní člen panské sněmovny a po nějakou dobu ministr krajan v rakouské vládě. Kromě Randy se do ministerských funkcí dostala celá řada čelných českých právních vědců (např. nárohošpádář Albín Bráf nebo administrativista František Fiedler). Prozrazovalo to, že je česká právní věda vnitřně rozpolcena.¹⁰

Bez ohledu na toto rozdělení ale česká právní věda po všech stránkách posilovala. Na podporu rozvoje právních a státních věd vznikla v r. 1864 Jednota právnická, o čtyři roky později byl založen studentský Spolek českých právníků Všehrd. V r. 1861 začal vycházet první český právní časopis nazvaný příznačně Právník. Postupně přibýly ještě další renomované časopisy: Sborník věd právních a státních (od r. 1901) a Časopis pro právní a státní vědu (od r. 1918), navazující na Zprávy Právníké jednoty moravské.¹¹

Vznik Československa v r. 1918 přinesl české právní vědě skutečný rozmach. Vedle pražské právnické fakulty, nyní už jen Karlovy univerzity, se objevily další právnické fakulty nově založených univerzit: Masarykovy v Brně a Komenského v Bratislavě. Tím se podstatně zvětšil počet právních vědců, i když ani pak se věda vzhledem k fungujícímu profesorskému systému nestala masovou záležitostí. Ačkoli se pražská fakulta z personálního hlediska podílela na ustavení ostatních fakult, vztahy mezi ní a zejména fakultou brněnskou nebyly právě přátelské, ale spíše na bázi rivality. Vědě to však nakonec nebylo na újmu, ba právě naopak: bylo jí to na prospěch. Vyostřené diskuze mezi pražskými pozitivisty a brněnskými normativisty prověřovaly platnost teorií a posouvaly hranice poznání dále.¹²

Vznik Československa se odrazil i v obsahovém zaměření české právní vědy. V důsledku státoprávních změn zmizely z výuky právnických fakult předměty spojené s existencí rakousko-uherské monarchie (např. rakouské říšské dějiny a dějiny německého práva byly nahrazeny dějinami soukromého a veřejného práva ve střední Evropě) a i badatelský zájem o témata s nimi spojená ochabl. Bylo znát, že česká právní věda se ráda vyprostila z německo-rakouského sevření a snažila se nacházet inspirace a kontakty jinde (ať už v ostatních západních zemích nebo ve slovanském světě). Její zájem přirozeně poutala témata spojená s existencí republiky (např. právní unifikace).¹³

Stejně jako v předchozím, rakousko-uherském, období platilo, že česká právní věda byla společensky angažovaná. Její čelní představitelé vykonávali četné státně-politické funkce. Příkladem může být nárohošpádář Karel Engliš (byl ministrem financí, guvernérem národní banky) nebo civilista Jan Krčmář (byl ministrem školství a národní osvěty). Díky tomu získali institucionální vliv a mohli řadu záležitostí nejen v právní vědě podstatně ovlivnit.¹⁴

3 PRÁVNĚTEORETICKÉ DISCIPLÍNY

Po přiblížení institucionálních aspektů vývoje české právní vědy bude pozornost věnována aspektům personálním a situaci v jednotlivých součástech právní vědy. Nejprve si ukážeme pokroky v právněteoretických disciplínách, poté i v dalších oborech.

¹⁰ J. Krčmář charakterizoval Randu na jedné straně jako přísného legitimistu, na straně druhé jako stoupence sociálně reformního směru. KRČMÁŘ, J.: Antonín rytíř Randa a česká věda právní. In: Památník Spolku českých právníků Všehrd. Praha: Všehrd, 1918, s. 88 an. Dále viz Prof. Dr. Antonín Randa. Praha: Právnická fakulta UK, 2009. Též viz KOTOUS, J. – MUNKOVÁ, G. – RYS, V. – ŠTEFKO, M.: Velké osobnosti české školy sociální politiky. Praha: Univerzita Karlova, 2014. Byli však i takoví právní vědci, kteří se politickým funkcím programově vyhýbali – např. právní historik Jaromír Hanel.

¹¹ Více o tom PINC, J.: Česká právní věda..., s. 129 an. Dále viz Masopust, Z. (ed.): Právo a stát na stránkách Právníka. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011.

¹² KNAPP, V.: Proměny času. Praha: Prospektum, 1998, s. 18 an. Dále viz 90 rokov právnej vedy a právnického vzdelávania na Slovensku. Bratislava: Univerzita Komenského, 2010, s. 20 an.

¹³ KNAPP, V.: Proměny času..., s. 21 an. Dále Soupis československé literatury za léta 1901 – 1925: Právo, zákonodárství, administrativa, sociální péče. Praha: Svaz knihkupců a nakladatelů, 1934.

¹⁴ Viz KUKLÍK, J.: Profesor Jan Krčmář. Praha: Právnická fakulta UK, 2008.

Zpočátku náleželo právněteoretickým disciplínám v rodící se české právní vědě – tedy tehdy vlastně právní filozofii – velmi skromné místo. Bylo to dáno dominancí právněhistorických předmětů a platného práva ve výuce právníků, dále převahou nepřilíh filozoficky založeného právního pozitivismu v právním myšlení a cejchem „revolučnosti“, který právní filozofii v rakouském soustátí zatěžoval. I tak se nakonec právní filozofie na rakouských právnických fakultách etablovala. Na české pražské právníkové fakultě jí dokonce vyučovaly výrazné osobnosti: Alois Zucker, Josef Trakal, Jaroslav Kallab, Emil Svoboda a Bohuš Tomsa (posledně jmenovaní již za časů Československé republiky). Také jejich vědecká produkce byla nepřehlédnutelná. Trakalovy *Hlavní směry novější právní a státní filosofie* (Praha 1885), Kallabův dvousvazkový *Úvod ve studium metod právnických* (Brno 1920–1921), Svobodovy *Myšlenky o právu, ethice a náboženství* (Praha 1920) nebo Tomsova *Idea spravedlnosti a práva v řecké filosofii* (Bratislava 1923) nijak nezaostávaly za obdobnými díly publikovanými v zahraničí.¹⁵

Paralelně s tím se rozvíjela teorie práva, a to zásluhou některých představitelů právní romanistiky a převážně právněpozitivisticky orientované civilistiky. Kompendia římského práva i obecné části učebnic občanského práva často detailně rozebíraly řadu právněteoretických otázek. Zvláště je třeba v této souvislosti vyzvednout *Všeobecnou část* učebnice *Občanského práva* od Emanuela Tilsche, která vyšla ve třech vydáních a v nejednom ohledu by obstála i dnes. Nezvykle moderně působí také mnohé právněteoretické pasáže *Všeobecné právo- i státovědy* (Praha 1909) z pera právního historika Jaromíra Hanela. Jak Tilsch, tak Hanel se nebáli překročit úzké meze klasické právní dogmatiky a hledat inspiraci v právní sociologii, jakož i neváhali využívat metod z oboru právních dějin a komparatistiky.¹⁶

Skutečný rozmach české právní teorie byl spojen s nástupem brněnského normativismu. Šlo o směr v právní vědě 20. a 30. let minulého století, který navazoval na filozofické dědictví Immanuela Kanta a byl zaměřen scientisticky, antimetafyzicky a antiideologicky. V centru jeho pozornosti byly problémy právní gnozeologie a metodologie. Snažil se omezit předmět právní vědy na platné právo a to poznávat ryzí právníkovou metodou. Pokusil se i očistit dosavadní právníkovou terminologii. Expandoval rovněž do jednotlivých speciálních právních věd. K hlavním představitelům brněnské normativní teorie patřili František Weyr, Jaromír Sedláček, Hynek Bulín, Adolf Procházka, Zdeněk Neubauer a mnozí další. Přístupy a stanoviska normativismu výstižně shrnul zakladatel tohoto směru Weyr v pracích *Základy filosofie právní* (Brno 1920) a *Teorie práva* (Brno – Praha 1936).¹⁷

Brněnský normativismus měl mnoho kritiků, a to nejen mezi právníky. Ti mu vytýkali zejména přehlížení společenských kofenů práva, přehnanou abstraktnost a logicismus. Odmítli také redukci předmětu právní vědy na platné právo. Rekrutovali se převážně z pražské právníkové fakulty, která byla z větší části věrná klasickému právnímu pozitivismu.¹⁸

Extremismus normativistů byl pak jedním z impulzů, který podněcoval rozvoj právněsociologických přístupů. Šlo o to překonat metodologickou redukci stoupců normativní školy. Mezi propagátory právní sociologie patřili Emanuel Chalupný (*Sociologie a filosofie práva a mravnosti*. Praha 1929.), Emil Svoboda (*Myšlenky o právu, ethice a náboženství*. Praha 1920.), Oldřich Koblížek (*Sociologie a právo*. Praha 1934.), František Kraus (*Sociální funkce práva*. Praha 1934.) a Stanislav Dnistrjanský (*Základy moderního práva soukromého*. Praha 1928.). Jejich programem bylo zkoumat právo jako sociokulturní fenomén.¹⁹

Ostatní směry v právní teorii – nepočítáme-li značně vyspělý klasický právní pozitivismus, reprezentovaný zejména civilistou Janem Krčmářem²⁰ – měly okrajový význam. Jednalo se o

¹⁵ Podrobně SLÁMA, M.: K postavení právní filosofie na Právníkové fakultě Univerzity Karlovy. In: Právníková fakulta Univerzity Karlovy 1348 – 1998. Praha: Právníková fakulta UK, 1998, s. 224 an.

¹⁶ Více o tom URFUS, V.: Právní dějiny na pražské právníkové fakultě. Praha: Právníková fakulta UK, 2000, s. 42 an. Komparatistická metoda měla u nás dlouhou tradici, sahající hluboko do minulosti. Viz KAPRAS, J.: Literatura českých právních dějin. In: Památník Spolku..., s. 13.

¹⁷ K tomu MARŠÁLEK, P.: Česká právní věda mezi dvěma světovými válkami a její metodologie. In: Malý, K. – Soukup, L. (eds.): Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1938) a jejich místo ve střední Evropě. Sv. 1. Praha: Karolinum, 2010, s. 62, 66 an.

¹⁸ Tamtéž, s. 62, 68.

¹⁹ Přehledně PŘIBÁŇ, J.: Sociologie práva. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996, s. 103 an.

²⁰ Důkladně o něm KUKLÍK, J.: Profesor Jan Krčmář. Praha: Právníková fakulta UK, 2008.

přirozenoprávní směr, k němuž náleželi převážně tomisté, a historickoprávní směr zastupovaný právním historikem Josefem Klimentem (viz jeho *Úvod do studia právnického na podkladě historickém*. Praha 1932.).²¹

Bohužel tento slibný rozvoj právněteoretických disciplín přerušila nacistická okupace, která přinesla zavření českých vysokých škol a perzekuci mnoha českých právních vědců. Ani porážka nacismu ale nebyla úplným osvobozením, protože na obzoru se brzy objevila nová totalita, tentokrát komunistická. Ta nastolila prakticky úplnou personální a ideovou diskontinuitu s předchozí prvorepublikovou právní vědou.²² To už však je jiná kapitola.

4 PRÁVNĚDOGMATICKÉ DISCIPLÍNY A PRÁVNÍ DĚJINY

Nyní přichází na řadu zmapování rozvoje moderních českých právnědogmatických disciplín a právní historie.

Zakladatelský význam mělo dílo první generace učitelů české právnické fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity na sklonku 19. století a na počátku století následujícího. Patřili k ní: Antonín Randa (civilistika a komercialistika), Emil Ott (procesualistika), Jiří Pražák (konstitucionalistika a administrativistika), Alois Zucker (penalistika) a Leopold Heyrovský (romanistika).²³ Největší proslulost z těchto vědců získal A. Randa, jehož žáky byli téměř všichni čeští právní vědci po něm na fakultě habilitovaní a který byl pokládán za neomylnou autoritu. Byl právním pozitivistou nedůvěřujícím novým trendům (zejména právněsociologické škole).²⁴ Také ostatní byli pozitivisty, často používajícími právněhistorické metody (E. Ott).

Právněhistorické metody měly oporu v silné pozici právní historie na fakultě. Vyučovalo se hned několik předmětů – české právní dějiny, říšské právní dějiny a romanistika. Právněhistorickou povahu měla i kanonistika. Nové metody pronikaly nesnadno: sociologizování bylo patrné např. u A. Zuckera, představitele nauky trestního práva, nebo u J. Hanela, právního historika.²⁵ Přesto ale byly nalézány dobré důvody, proč jim poskytnout prostor a neomezovat se toliko na čistý právní pozitivismus: vědu nelze postavit pouze na vysvětlování ustanovení pozitivního práva, zejména občanského zákoníku, zákon není dobré sakralizovat, protože bývá jen „výrazem panujícího učení své doby, které může být též omylné“, rovněž nelze ignorovat zdroje zákonů – historický kontext a společenské poměry, podléhající neustálé změně.²⁶

Více se prosazovala normativistická stanoviska. Zasáhla do celé řady právnědogmatických disciplín. Jejich oporou se stala po vzniku Československa nově založená Masarykova univerzita v Brně. Civilistiku ovlivnil Jaromír Sedláček, komercialistiku František Rouček, procesualistiku Adolf Procházka, konstitucionalistiku a administrativistiku František Weyr. Zatímco brněnská právnická fakulta byla až na výjimky věrná normativismu, pražská česká právnická fakulta vyznávala právní pozitivismus, tu a tam kombinovaný s právněhistorickými, právněsociologickými a právněfilozofickými přístupy (např. civilista E. Svoboda). K čelným právním pozitivistům zde patřili: civilista Jan Krčmář, procesualista Václav Hora, administrativista Jiří Hoetzel, penalista August Miříčka a publicista Antonín Hobza. V Praze i v Brně se úspěšně rozvíjela historická komparatistika (Miloslav Stieber, Karel Kadlec, Theodor Saturník, Bohumil Baxa atd.).²⁷

²¹ PETRÁŠ, R.: Josef Kliment. In: Skřejpková, P. (ed.): *Antologie československé právní vědy v meziválečném období (1918 – 1938)*. Praha: Linde, 2009, s. 45 an.

²² O tom více MARŠÁLEK, P.: *Proměny české právní vědy 1945 – 1989*. In: Malý, K. – Soukup, L. (eds.): *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 2004, s. 31 an.

²³ VANĚČEK, V.: *Literatura právnická*. In: *Československá vlastivěda X*. Praha: Sfinx, 1931, s. 239.

²⁴ J. Krčmář o Randovi napsal, že si velmi „vážil práva psaného a tedy zákona“ a že „nebyl přítelem volného či svobodného nalézání práva“. In: KRČMÁŘ, J.: *Antonín rytíř Randa*. In: *Památník Spolku...*, s. 89. Komplexně o něm sborník Prof. Dr. Antonín Randa. Praha: Právnická fakulta UK, 2009. Za pozornost zvláště stojí zde otištěná studie V. Kindla: *Fenomén Randa nebo Randův fenomén?*

²⁵ Viz URFUS, V.: *Právní dějiny...*, s. 77 an. Dále viz MALÝ, K.: *Československá právní historie v meziválečném období*. In: Malý, K. – Soukup, L. (eds.): *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1938)*..., s. 11 an.

²⁶ *Památník na oslavu padesátiletého panovnického jubilea Františka Josefa I.*..., s. 6.

²⁷ Blíže k tomu Skřejpková, P. – Soukup, L. (eds.): *Antologie české právní vědy*. Praha: Univerzita Karlova, 1993. Na to navázala Skřejpková, P. (ed.): *Antologie československé právní vědy*

V této souvislosti se nabízí otázka. Jak hodnotit dominanci právního pozitivismu v Praze? Názory na to se objevily různé. Záleželo na tom, kdo a z jakých pozic se k tomu vyjadřoval. Velmi vyváženě tak učinil Viktor Knapp v knize *Proměny času*. Proto mu dejme na okamžik slovo. Knapp tvrdil, že při posuzování pražského právního pozitivismu (stejně jako brněnského normativismu) „je třeba mít míru“. Právní pozitivismus měl podle něj: „Kromě ... svých nesporných nedostatků a omezenosti svého vědeckého obzoru jednu nepochybnou přednost ... Vychovával k vědecké přesnosti a pečlivosti, tj. udivující akribii poznání zákonného textu, se kterou se dnes už prakticky nesetkáme, a tím posiloval úctu k zákonu. A to konečkonců není tak málo.“²⁸ V úvahu je třeba vzít také to, že nešlo o pozitivismus ryzí, exkluzivní, který by zcela odmítal použití jiných než pozitivistických metod nebo tendoval k dogmatismu při aplikaci práva: na jedné straně ctil literu zákona, na straně druhé nevyučoval úvahy teleologické, axiologické apod.²⁹

Slibný rozvoj byl patrný nejen z vynikajících učebnic (zvláště vydaných Melantrichem v Řadě spisů právnických a hospodářských nebo Všehrdem), ale i z děl jako Roučkův a Sedláčkův *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému* (Praha 1935 – 1937) či kolektivní *Slovník veřejného práva československého* (Brno 1929 – 1948).³⁰ Bohužel netrval dlouho. Brzy ho přerušila nacistická okupace a pak – po tři roky trvajícím vzestupu – komunistická totalita.

5 NEUNIVERZITNÍ MARXISTICKÁ PRÁVNÍ VĚDA

Doposud jsme se věnovali oficiální české právní vědě, kterou reprezentovali univerzitní učitelé, velmi často kombinující své působení na univerzitě s právní a politickou praxí. Tento obraz by nebyl úplný, kdybychom pomínuli vědu neuniverzitní.

Tu představovali hlavně vzdělaní právníci a další autoři marxistické orientace zabývající se právem, popř. právem a státem. K tomu se musí říci, že svoji činnost jako vědu chápali (marxismus sám sebe definoval jako vědecký světový názor), jakkoli nám se jeví spíše jako nevědecká ideologie. Další důvod, proč marxistické „vědce“ zmínit, spočívá v tom, že se vymezovali jako kritici a odpůrci buržoazních pořádků a vědy. Buržoazní vědu pokládali za služebníka a apogetu stávajícího systému, za záruku toho, že nedojde ke změnám.

Počátky marxistického myšlení o právu a státu je možné zaznamenat ještě v dobách habsburské monarchie. Jsou ale poznamenány snahou Marxe revidovat. Naproti tomu v době první československé republiky došlo k bolševizaci marxistického právního myšlení. Rozebíral se a obhajoval sovětský právní a státní systém, bojovalo se proti buržoaznímu zákonodárství a fašismu. Do tohoto proudu se zařadili Bohumír Šmeral, Vladimír Procházka a Theodor Bartošek. Jejich práce se pohybovaly na pomezí práva a politiky a nezřídka měly ideologický a agitační charakter. Byly předznamenáním toho, co mělo přijít po únoru 1948. Naštěstí vykazovaly jen malý vliv.³¹

6 ZÁVĚR

Vznik Československa je pro českou právní vědu zásadním okamžikem, který umocnil její rozvoj. Tato věda povstala téměř z ničeho ještě za časů habsburské monarchie, konkrétně v 2. polovině 19. století. Její zrod byl produktem národního obrození a úzce souvisel se situací na pražské právní fakultě, tehdy ještě Karlo-Ferdinandovy univerzity. Na ni byla etablována zavedením přednášek v češtině a vytvořením personálního zázemí. Po rozdělení této instituce na univerzitu českou a německou následoval prudký vzestup české právní vědy, který trval

v meziválečném období (1918 – 1938). Praha: Linde, 2009. Podrobnější informace o jednotlivých právních vědcích lze nalézt v monografiích z poslední doby: KUKLÍK, J.: *Professor Jan Krčmář*. Praha: Právnická fakulta UK, 2008. JABLONICKÝ, T.: *Professor August Miříčka*. Praha: Právnická fakulta UK, 2013. Pro studium prací představitelů normativismu je užitečná také kniha Weinberger, O. – Kubeš, V. (eds.): *Brněnská škola právní teorie*. Praha: Karolinum, 2003.

²⁸ KNAPP, V.: *Proměny času...*, s. 19.

²⁹ Viz např. DRACHOVSKÝ, J.: *Několik slov k otázce výkladu právního řádu*. In: *Naše právo a stát*. Sborník k šedesátému výročí založení Spolku československých právníků Všehrd. Praha: Všehrd, 1928, s. 23 an., ale i další příspěvky.

³⁰ Obě citovaná díla byla v období po r. 1989 znovu vydána jako reprinty. To bezpochyby dokazuje jejich kvalitu a nadčasovost. Časem k nim přibyla celá řada prvorepublikových i starších prací.

³¹ VEVERKA, V.: *Vznik marxleninské vědy o státu a právu v Československu*. In: Malý, K. (ed.): *Problémy dějin a teorie státu a práva*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, s. 103 an.

vlastně až do r. 1938. V rakousko-uherských poměrech byl vytvořen stabilní kádr českých právních vědců, kteří postupně získali zdatné následovníky. Svůj nevelký počet vyvažovali množstvím a kvalitou vědecké produkce. Ta byla orientována převážně právněpozitivisticky, ovšem nikoli výlučně, jak dokazuje průnik právněhistorických a právněsociologických přístupů. Určitou brzdou rozvoje české právní vědy v této době bylo sputání rakousko-uherským kontextem, projevujícím se tlakem na loajalitu a silným rakousko-německým kulturním vlivem. Z tohoto sevření se česká právní věda dostala po vzniku Československa. Vedle právníké fakulty nyní již Karlovy univerzity se objevily další – právníká fakulta Masarykovy univerzity v Brně a právníká fakulta Komenského univerzity v Bratislavě, obsazená převážně Čechy. Dále v činnosti pokračovaly spolky podporující vědu vzniklé už za monarchie, starší časopisy doplnily nové. Kontinuita mezi rakousko-uherským obdobím a dobou republiky je patrná i ve sféře personální. Narušila ji jen přirozená generační obměna. Také orientace české právní vědy zčásti navazovala na dobu před r. 1918, alespoň na pražské a bratislavské fakultě, kde dominoval právní pozitivismus, někdy historizující, jindy sociologizující nebo filozofující. Brněnskou právníkou fakultu ovládl normativismus, který narážel na četné kritiky. Antisystémově se profilovala počínající ideologicky založená marxistická právní věda, která fungovala na neuniverzitní bázi a měla jen malý vliv. Celkově slibný rozvoj české právní vědy přerušila nacistická okupace českých zemí a po r. 1948 nástup komunismu.

Použitá literatúra:

- 90 rokov právnej vedy a právnického vzdelávania na Slovensku. Bratislava: Univerzita Komenského, 2010.
- BUBELOVÁ, K.: Právníká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. In: Schelle, K. – Tauchen, J. (eds.): Encyklopedie českých právních dějin. V. svazek, Pa – Právní. Plzeň: Aleš Čeněk; Ostrava: KEY Publishing, 2016.
- DRACHOVSKÝ, J.: Několik slov k otázce výkladu právního řádu. In: Naše právo a stát. Sborník k šedesátému výročí založení Spolku československých právníků Všehrd. Praha: Všehrd, 1928.
- Idea československého státu I–II. Praha: Národní rada československá, 1936.
- JABLONICKÝ, T.: Profesor August Miříčka. Praha: Právníká fakulta UK, 2013.
- KINDL, V.: Fenomén Randa nebo Randův fenomén? In: Prof. Dr. Antonín Randa. Praha: Právníká fakulta UK, 2009.
- KNAPP, V.: Proměny času. Praha: Prospektrum, 1998.
- KOTOUS, J. – MUNKOVÁ, G. – RYS, V. – ŠTEFKO, M.: Velké osobnosti české školy sociální politiky. Praha: Univerzita Karlova, 2014.
- KUKLÍK, J. a kol.: Právníká fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Praha: Havlíček Brain Team, 2008.
- KUKLÍK, J.: Profesor Jan Krčmář. Praha: Právníká fakulta UK, 2008.
- MALÝ, K.: Československá právní historie v meziválečném období. In: Malý, K. – Soukup, L. (eds.): Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1938) a jejich místo ve střední Evropě. Sv. 1. Praha: Karolinum, 2010.
- MARŠÁLEK, P.: Česká právní věda mezi dvěma světovými válkami a její metodologie. In: Malý, K. – Soukup, L. (eds.): Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1938) a jejich místo ve střední Evropě. Sv. 1. Praha: Karolinum, 2010.
- MARŠÁLEK, P.: Proměny české právní vědy 1945 – 1989. In: Malý, K. – Soukup, L. (eds.): Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989. Praha: Karolinum, 2004.
- Masopust, Z. (ed.): Právo a stát na stránkách Právníka. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011.
- OLIVOVÁ, V.: Mocensko-politická manipulace s dějinami první republiky. In: Acta Universitatis Carolinae – Iuridica, 1999, č. 1–2, s. 47 an.
- Památník na oslavu padesátiletého panovníckého jubilea Františka Josefa I. Vědecký a umělecký rozvoj v národě českém 1848 – 1898: Vědy právní a státní. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1898.
- Památník Spolku českých právníků Všehrd. Praha: Všehrd, 1918.
- PETRÁŠ, R.: Josef Kliment. In: Skřejpková, P. (ed.): Antologie československé právní vědy v meziválečném období (1918 – 1938). Praha: Linde, 2009.
- PINC, J.: Česká právní věda do roku 1948. In: Schelle, K. – Tauchen, J. (eds.): Encyklopedie českých právních dějin. I. svazek, A – Č. Plzeň: Aleš Čeněk; Ostrava: KEY Publishing, 2015.
- Prof. Dr. Antonín Randa. Praha: Právníká fakulta UK, 2009.
- PŘIBÁŇ, J.: Sociologie práva. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996.

- Skřejpková, P. – Soukup, L. (eds.): Antologie české právní vědy. Praha: Univerzita Karlova, 1993.
- Skřejpková, P. (ed.): Antologie československé právní vědy v meziválečném období (1918 – 1938). Praha: Linde, 2009.
- SLÁMA, M.: K postavení právní filosofie na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. In: Právnická fakulta Univerzity Karlovy 1348 – 1998. Praha: Právnická fakulta UK, 1998.
- Soupis československé literatury za léta 1901 – 1925: Právo, zákonodárství, administrativa, sociální péče. Praha: Svaz knihkupců a nakladatelů, 1934.
- TOMSA, B.: Nauka o právních vědách. Praha: Všehrad, 1946.
- URFUS, V.: Právní dějiny na pražské právnické fakultě. Praha: Právnická fakulta UK, 2000.
- VANĚČEK, V.: České právnictví za kapitalismu. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1953.
- VANĚČEK, V.: Literatura právnická. In: Československá vlastivěda X. Praha: Sfinx, 1931.
- VEVERKA, V.: Vznik marxleninské vědy o státu a právu v Československu. In: Malý, K. (ed.): Problémy dějin a teorie státu a práva. Praha: Univerzita Karlova, 1982.
- Weinberger, O. – Kubeš, V. (eds.): Brněnská škola právní teorie. Praha: Karolinum, 2003.

Kontaktné údaje:

Doc. JUDr. PhDr. Pavel Maršálek, Ph.D.
marsalep@prf.cuni.cz
Právnická fakulta Univerzity Karlovy
náměstí Curieových 901/7
116 40 Praha 1
Česká republika

VZNIK ČESKOSLOVENSKA A VEREJNÁ SPRÁVA NA SLOVENSKU

Ondrej Podolec

Univerzita Komenského v Bratislava, Právnická fakulta

Abstract: The study analyzes the legal aspects of the development in reception of the Public Administration in Slovakia during the first few months after the establishment of Czechoslovakia in 1918. The paper focused to all levels of the regional administration, including the municipalities as well as counties. The study reflects also the various legal interpretations to the above mentioned process and compares it with the analogical constitutinal changes in the years 1938 and 1945.

Abstrakt: Štúdia analyzuje právne aspekty jednotlivých etáp recepcie verejnej správy na Slovensku v prvých mesiacoch po vzniku Československej republiky v roku 1918. Zameriava sa na všetky stupne územnej správy od obcí až po župy. Reflektuje tiež rôzne právne názory na tento proces a zároveň ho komparuje s analogickými štátoprávnymi zmenami v rokoch 1938 a 1945.

Key words: Czechoslovakia, Slovakia, 1918, History, Public Administration, Government Management, Self-Government

Kľúčové slová: Československo, Slovensko, 1918, dejiny, verejná správa, štátna správa, samospráva.

1 ÚVOD

Úlohou novej štátnej moci pri prevzatí zodpovednosti za štát, či určité územie je vždy zabezpečiť fungovanie správy aj na miestnej úrovni, aby sa zabránilo bezpráviu a anarchii. Na to väčšinou existujú len dve možnosti - recepcia existujúcich orgánov alebo prevzatie moci revolučnými orgánmi (resp. revolučne konštituovanými orgánmi). Takáto situácia nastala aj v roku 1918, keď väčšinou išlo o súhru oboch komponentov. Na jednej strane začali vznikať aj revolučné orgány - takým orgánom bola koniec-koncov aj Slovenská národná rada (ďalej SNR) v Turč. Sv. Martine a vo viacerých mestách a obciach vznikali miestne SNR (vo viacerých prípadoch aj národné výbory), pričom často pôsobili súbežne s analogickými orgánmi iných národnostných skupín, tj. napríklad s miestnou Maďarskou národnou radou. Vzhľadom na aktuálne podmienky, tj. nedostatok osobností ochotných sa v neistých časoch angažovať sa na úrovni mesta alebo obce za vznikajúci čs. štát, nemohli tieto orgány reálne v plnej saturovať potrebu fungujúcich správnych orgánov. Cieľom predkladanej štúdie je analyzovať právne a politické aspekty vývoja verejnej správy na Slovensku v prvých mesiacoch po vzniku Československej republiky v roku 1918. Tento proces je zároveň aj komparáciou s analogickými procesmi v obdobiach štátoprávnych zmien v rokoch 1938 a 1945.

Po vzniku ČSR v roku 1918 vstupovali slovenské mestá a obce do nového štátneho útvaru rozdelené z hľadiska právneho postavenia do štyroch kategórií, od ktorých závisela miera podriadenosti územným celkom štátnej správy. Najvyšší status mali štyri *municipálne mestá* (Bratislava, Košice, Banská Štiavnica a Komárno), nachádzajúce sa v správnom rebríčku na úrovni župy. Zatiaľ, čo prvé dve z nich klesli po roku 1918 nižšie len o jednu kategóriu, zostávajúce dokonca o dve. Druhú kategóriu tvorilo 30 miest zo *zriadeným magistrátom* (na úrovni okresu), z ktorých všetky klesli o úroveň nižšie – stali sa *veľkými obcami*, čo znamenalo, že v rámci nového usporiadania mali právo nazývať sa mestami. Ostatné sídla patrili do najnižšej kategórie, medzi *malé obce*.¹ Kategorizácia miest však v novom štáte strácala zmysel z hľadiska svojho pôvodného

* Štúdia bola spracovaná v rámci projektu VEGA č. 1/0049/17 (Právne a ekonomické aspekty korupcie - príčiny, dôsledky, prevencia a ekonomická analýza právnej úpravy).

účelu, t.j. určenia miery podriadenosti voči štátnej správe, keďže po likvidačných krokoch novej moci voči samospráve miest sa rozdiely medzi jednotlivými kategóriami stierali. Dokonca najvyššie postavené mestá so zriadeným magistrátom (t.j. bývalé municipálne) sa pre svoju dôležitosť pre štátnu moc paradoxne ocitli v horšej situácii, keď boli otázky spadajúce do ich niekdajšej správnej autonómie (napríklad pri voľbe starostu) v ešte väčšej miere podriadené rozhodovacej právomoci štátnej správy.

Po vzniku 1. ČSR teda dochádza z hľadiska uplatňovania princípov zastupiteľskej demokracie k revolučným zmenám. Pred prevratom v roku 1918 tu platila zákonitosť, že čím nižšie bolo postavenie daného zastupiteľského orgánu v hierarchii verejnej správy, tým väčšia bola miera jeho reálnej reprezentatívnosti. Zatiaľ, čo na obecných voľbách sa podieľali takmer všetci občania, vysoký volebný cenzus spôsobil, že pri voľbe do celoštátneho zákonodarného orgánu patrilo volebné právo sotva piatim - šiestim percentám obyvateľstva. Členstvo nevolených členov samosprávnych orgánov (tzv. virilistov), ktorí tvorili ich relatívne veľkú časť, bolo automatické, t.j. vyplývalo z titulu ich funkcie, majetku, vzdelania, či pôvodu. Neboli teda žiadnym spôsobom zaviazaní niektorému orgánu štátnej správy, ktorý by ich menovaním priamo ovplyvňoval politické zloženie samosprávneho orgánu, ako sa to neskôr stalo praxou v 1.ČSR.

Na „čisté“ revolučné prevzatie moci chýbali po 30. októbri 1918 miestnym SNR základné predpoklady. V prvom rade ozbrojená moc, ktorú by sa prevzatie moci opieralo – tou nedisponovala ani „ústredná“ SNR. Aj počas prijímania Martinskej deklarácie stáli na ulici pred budovou martinskej banky Tatra ozbrojené jednotky uhorského štátu a záležalo len o aktuálnej stratégii budapeštianskeho ústredia, či aktérov tohto „vlastizradneho“ činu vzápätí pozatýkajú a prípadne aj postavia pred popravčiu čatu... Slovenským národným radám („ústrednej“ i miestnym) tiež chýbala ambícia reálne prevziať moc i základná koncepcia tvorby čo i len provízorneho modelu správy. Aj na centrálnej úrovni išlo viac-menej o improvizáciu a snaha o preklenie doby čakania na pomoc zvonka, t.j. príchod jednotiek brannej moci československého štátu. Martinské „ústredie“ povzbudzovalo miestne SNR, aby použili tých pár pušiek, čo v obci nájdu a čakali na české vojsko, ktoré sa údajne už blíži...²

Na miestnej úrovni bolo prevzatie moci často otázkou aktuálnej mocenskej konštelácie i miestnych špecifik. Skôr ojedinelým javom bolo dobrovoľné či spontánne podriadenie sa miestneho aparátu uhorského štátu SNR. Najpočetnejšie prípady boli zaznamenané v Liptovskej župe, vrátane tamojších najväčších miest – Ružomberka a Liptovského Svätého Mikuláša, ale aj v niektorých iných obciach mestách (napr. Veľká Bytča).³ Hlavní župani Liptovskej a Oravskej župy dali po inštrukcii z Budapešti, aby predbežne spolupracovali z miestnymi SNR, dokonca vyvesiť slovenské zástavy.

Niekde uhorský správny aparát umožnil miestnej SNR prevziať moc tým, že opustil miesta, kde pôsobil – početné takéto prípady boli zaznamenané napr. na západnom Slovensku. K úteku sa uchýlili väčšinou pod tlakom početných ľudových vzbúr spojených s rabovaním, ktoré boli typickým javom prvých týždňov po skončení prvej svetovej vojny. Mali skôr sociálny charakter, a teda väčšinou nesúviseli so vznikom nového štátu a aktuálnymi národnostnými pomermi.⁴

Do ďalšieho formovania správy sa už snažila zasahovať aj novo konštituovaná československá štátna moc. Oficiálnu správu o vzniku československého štátu vrátane textu jeho prvého zákona z 28. októbra 1918 doniesol kuriér z Prahy Slovenskej národnej rade do Martina až v prvých novembrových dňoch (pravdepodobne 3. alebo 4. novembra 1918). Odhliadnuc od telegramu Matúša Dulu Národnému výboru československému do Prahy odoslaného 30. októbra 1918 je to zároveň prvý oficiálny styk orgánov nového štátu s revolučne konštituovaným orgánom, ktorým bola SNR.⁵

¹ K tejto téme pozri bližšie: LIPSCHER, L. K vývinu politickej správy na Slovensku v rokoch 1918-1938; SIVÁK, F. a kol. Slovenské a české dejiny štátu a práva v rokoch 1918-1945; ZUBÁCKA, I. Vývin obecnej samosprávy na Slovensku v rokoch 1918-1938, so zameraním na pomery v Nitre.

² HRONSKÝ, M. Slovensko na rázcestí, s. 94n. MEDVECKÝ, K. A. Slovenský prevrat III., 6n.

³ HRONSKÝ, M. HRONSKÝ, M. Slovensko na rázcestí, s. 88.

⁴ Tamže.

⁵ HRONSKÝ, M. Slovensko na rázcestí, s. 96.

Ohlas (vyhláška) SNR z 3. novembra 1918⁶ už niesla stopy komunikácie s novou štátnou mocou. SNR ho totiž vydala „z poverenia vlády československého štátu“. Podľa neho všetci úradníci v správe mali byť podriadení SNR a mali si plniť povinnosti „podľa doteraz platných zákonov“. Ich povinnosťou malo byť neodkladné deklarovanie svojej lojalitu SNR. Vzhľadom na príchod kuriéra z Prahy nebola podobnosť s textom recepčnej normy vôbec nebola náhodná...⁷

Súbežne s „martinskou“ smernicou vydal svoju obdobnú „Úpravu“ aj Šrobárov slovenský odbor Národného výboru československého vytváraníu národných výborov.⁸ Svojím obsahom preukazovalo väčšiu vzdialenosť (či „odtrhnutosť“) od reálneho stavu na Slovensku. Predpokladalo vytvorenie jednotných stanov správnych orgánov, ktoré mali byť rozoslané do obcí. Na ich základe mali byť vrchnostensky zriadené národné výbory na úrovni obcí (resp. miest) a okresov. Následne malo byť zvolané ľudové zhromaždenie, kde mal byť tento akt oficiálne oznámený, pričom sa nepredpokladalo, že by prišlo k voľbe členov správnych orgánov. V rozpore s dikciou tohto nariadenia však napokon sa väčšinou k voľbe prišlo.⁹

Dôležitou časťou nariadenia bolo, že mal byť zároveň zachovaný existujúci správny aparát v úlohe akejsi výkonnej zložky.

Dôležitejšiu rolu však zohral ohlas SNR z 8. novembra 1918¹⁰. Vydala ju ako suverénny orgán, ktorý dočasne nahrádza vládu v Prahe. SNR však chápala obmedzený čas svojej „misie“ („do toho času, kým naša zákonitá česko-slovenská vláda svoju činnosť ku blahu nášho milého Slovenska nenastúpi“). Vyzývala na utvorenie revolučných orgánov na úrovni obcí - Národných výborov, ktoré budú „viesť správu vašej obce v dorozumení s našou Národnou radou, a tento výbor nech svoje utvorenie a zriadenie bezodkladne oznámi Slovenskej národnej rade v Turčianskom Svätom Martine“.

Ďalej vyzývali na vznik ozbrojenej stráže „verejnej bezpečnosti a poriadku“ - Národných gárd, „dľa možností z ľudí vojensky cvičených“ podriadenej nariadeniam miestneho národného výboru i „ústrednej Národnej rady“.

Správny aparát („všetky dosavadne vrchnosti a úrady“) sa mal aj podľa tejto normy ako výkonný orgán podriaďiť SNR, zotrvať v svojich úradoch a „povinnosti svoje pod jej dozorom konať“.

Zároveň mali miestne úrady riešiť aj zásobovanie, pričom základným opatrením mal byť zákaz vývozu potravín zo Slovenska.

Najväčšiu odozvu mal ohlas od druhej polovice novembra do prvej polovice decembra 1918. Podľa neskôr uskutočneného súpisu zodpovedala hustota miestnych revolučne vytvorených orgánov viacmenej národnostnej mape Slovenska.¹¹ Najviac ich vzniklo na Liptove, v Turci, a hornom Pohroní (od Levíc smerom nahor), na Orave, Kysuciach a Spiši. Výrazne skromnejší bol zoznam smerom na juh a na východ Slovenska...

Vo vzťahoch medzi Slovenskou národnou radou a správnymi orgánmi nového štátu dochádzalo už v novembri 1918 aj k zásadnejším rozporom. Už 22. novembra 1918 sú zjavné prvé sporné otázky, napríklad ohľadom reprezentatívneho zastúpenia Slovenska v parlamente - Národnom zhromaždení (ďalej NZ). SNR napísala na margo klubu slovenských poslancov nasledovné: „menoslov slovenských poslancov sme nedovolili publikovať, lebo báli sme sa, že jeho publikovaním vyvoláme také rozhorčenie na Slovensku, ktoré by snadno v nebezpečenstvo uvalilo výsledky mnohoročnej práce najlepších slovenských ľudí.“

Žiadali, aby všetci odstúpili a zloženie slovenskej časti NZ sa kreovalo nanovo. Rovnako žiadali písomné záruky na autonómiu Slovenska v oblasti súdnictva, školstva a administratívy. O vzťahu Šrobárovho úradu voči SNR svedčí aj jeho arogantná odpoveď – tvrdil že autonómia Slovenska je vlastne zaručená používaním slovenčiny na Slovensku...

Na prelome rokov 1918 – 1919 už k definitívnemu vyriešeniu smeroval aj problém vzťahu medzi revolučne kreovanými orgánmi a novo konštituovanou štátnou mocou. Rozhodnutie o slovenských orgánoch predznamenalí opatrenia československej vlády voči správnym orgánom v českej časti republiky. Už 7. decembra 1918 československá vláda ohľadom národných výborov v Čechách a na

⁶ Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., s. 40, 41.

⁷ Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n.

⁸ HRONSKÝ, M. Slovensko na rázcestí, s. 123, 124.

⁹ HRONSKÝ, M. Slovensko na rázcestí, s. 204.

¹⁰ Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., s. 42, 43.

¹¹ HRONSKÝ, M. Slovensko na rázcestí, príloha č. 8.

Morave rozhodla, že nie je možná „dvojkoľajnosť“ v štátnej správe. V ten istý deň sa uzniesla aj na vymenovaní Vavra Šrobára za ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, čo bol prvý krok k nastoleniu štátnej správy na Slovensku.¹²

Legálny rámec jeho vymenovaniu dával zákon č. 64/1918 Sb. z. a n.

o mimoriadnych prechodných opatreniach na Slovensku, ktorý už 10. decembra 1918 promptne schválilo Národné zhromaždenie. Ohľadom obecných orgánov ustanovil v podstate analogický proces ako predpisovali nariadenia SNR. Explicitne rozpúšťal mestské a obecné výbory, ktoré nahradil komisiami vymenovanými zmocnencom vlády, t.j. ministrom V. Šrobárom. Správny aparát bývalého uhorského štátu bol recipovaný (inštitúcie i personál) s podmienkou zloženia sľubu poslušnosti Československej republike a akceptáciou splnomocnencom vlády (ministrom).¹³

Išlo teda o akúsi vládnú „kodifikáciu“ stavu, keď bol československým štátom dočasne recipovaný systém správnych orgánov i jeho personálne obsadenie.

Nový centrálny správny orgán československého štátu na Slovensku pozostávajúci aj s 15 rezortných referentov sa už o dva dni (12. decembra 1918) usadil v Žiline. Novú „slovenskú vládu“ resp. ministra Šrobára pricestovala z Martina pozdraviť „ústredná“ SNR. Šrobár jej vzápätí lakonicky oznámil, že „ústredná SNR i miestne SNR budú zrušené...“¹⁴

Týmto aktom predchádzalo vymenovanie županov, pričom personálne obsadenie týchto postov sa ukázalo ako pomerne veľký problém. Dôvodom bol malý počet vhodných kandidátov a tiež častá neochota prevziať v neistej dobe tento úrad.¹⁵

K definitívnemu rozhodnutiu o zrušení revolučne kreovaných orgánov na Slovensku, t.j. rozpusteniu Slovenských národných rád („ústrednej“ i miestnych) i národných výborov napokon došlo 8. januára 1919 s platnosťou od 23. januára 1919. Príslušné nariadenie obsahovalo aj poďakovanie týmto orgánom za ich činnosť („vykonali národu neoceniteľné služby, za ktoré im menom vlády Československej republiky touto cestou vzdávam svoju najsrdečnejšiu vďaku.“)¹⁶ Nariadenie tiež konštatovalo, že „týmto činom nastáva doba zriadeného života politického, hospodárskeho a národného“. Dovtedajšia dvojkoľajnosť totiž mala byť rizikom pre tvoriaci sa štát: „Poneváž je nemožno a nebezpečno, aby v zriadenom štáte vedľa seba pôsobili dve organizácie v odbore politickom, súdobnom a národohospodárskom, a aby sa vyhlo zmätku a zasahovaniu a do právomocí úradných medzi zo strany národných rád a výborov – z týchto príčin sa teda všetky, na území Československej republiky utvorené sa národné rady a národné výbory rozpúšťam a ich dosavadnú právomoc zrušujem.“

Nahradením revolučne konštituovaných orgánov - národných rád a národných výborov orgánmi ustanovenými konsolidujúcou sa československou štátnou mocou sa skončila prvá etapa vo vývoji slovenskej správy v roku 1918.

O existencii rozpustených orgánov sa takmer celé nasledujúce dvadsaťročie viac-menej nehovorilo, pričom táto etapa postupne upadala do zabudnutia. Na pomyselnú verejnú scénu sa zaniknuté orgány dostali opäť až v roku 1938. Potreba ich pripomínania súvisela s existenčným ohrozením československého štátu, ktorý musel čeliť nepriateľskej propagande zo zahraničia, ktorá sponchybovala aj jeho základy. Tá totiž tvrdila, že Slovensko bolo v roku 1918 proti svojej vôli okupované Čechmi. Práve existencia miestnych SNR a národných výborov mala byť jedným z československých protiargumentov, keďže bola dôkazom o širokej podpore obyvateľstva pri vzniku štátu. V prvom polroku 1938 sa teda uskutočnil súpis miestnych SNR¹⁷, vďaka ktorému máme aj dnes dobrý prehľad o konštituovaní miestnej správy v jednotlivých regiónoch Slovenska pri vzniku československého štátu v roku 1918.

Pôsobenie revolučne konštituovaných orgánov hralo svoju rolu aj pri ďalších dejinných zlomoch – v roku 1938 i 1945.

¹² Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., s. 68.

¹³ Zákon č. 64/1918 Sb. z. a n.

¹⁴ HRONSKÝ, M. Slovensko na rázcestí, s. 262.

¹⁵ SLÁVIK, M. Prvá politická správa na Slovensku a rozvrstvenie národovcov, s. 241n, por.: JURIGA, F. Blahozvesť kriesenia slovenského národa a slovenskej krajiny, 178n; tiež: MEDVECKÝ, K. A. Slovenský prevrat III., s. 188n.

¹⁶ Úradné noviny č. 6/1919, čís. 272/1919 admin.

¹⁷ HRONSKÝ, M. Slovensko na rázcestí, s. 270.

Pri zmene politického režimu v roku 1938 zohrali epizódnou rolu tzv. Sidorove národné výbory. Ich úloha však bola okrajová a zakrátko boli zrušené. Nariadenie novovymenovanej slovenskej vlády, konštituujuce národné výbory¹⁸, ktoré bolo skôr verejnou výzvou ako právnym aktom, neobsahovalo ani jedno odvolanie na právnú normu vyššej právnej sily, o ktorú by sa opieralo¹⁹. Jeho cieľom bolo dodatočne legalizovať existenciu týchto samozvaných zložiek miestnej správy, usmerniť živelnosť ich vzniku (stávalo sa, že na jednom mieste bolo založených niekoľko národných výborov) a vyzývalo na ich vytváranie tam, kde ešte neboli ustanovené. V nariadení sa síce formálne uvádza, že ide o *pomocné orgány úradov*, ktorých *mienka je pre úrad nezáväzná*, národné výbory sa však stávali reálnou protiváhou legálne zvolených samosprávnych orgánov. Mocensky mali podliehať okresnému náčelníkovi, ktorý bol oprávnený zasahovať do ich činnosti.²⁰ Na krajskej úrovni bol utvorený Ústredný národný výbor na čele s Karolom Sidorom. Zápisnice zo zakladajúcich zasadnutí miestnych národných výborov, zasielané do ústredia, hovoria o tom, že ich priebeh sa väčšinou niesol v znamení kritiky politicky nevyhovujúceho starostu, členov zastupiteľstva, či iných funkcionárov (napríklad učiteľov českej národnosti). Popritom sa prerokovali aj praktické otázky, napríklad problémy so zásobovaním.²¹ Po faktickom zániku politických strán (t.j. ich zlúčení s HSĽS, alebo rozpustení) stratili národné výbory z hľadiska novej moci zmysel svojej existencie a začal sa proces ich likvidácie. Ako prvé boli rozpustené miestne organizácie a neskôr, v januári 1939, zanikajú aj okresné štruktúry.²²

Nová štátna moc totiž namiesto tvorby nových paralelných štruktúr napokon uprednostnila masívne zasahovanie do existujúcich demokraticky zvolených obecných správnych orgánov. Do obcí a miest (rovnako ako do všetkých sfér spoločnosti, ktoré nová vládna garnitúra ešte nemala pod kontrolou) boli dosadzovaní vládni komisári - štátni úradníci s rozhodovacími právomocami. Podľa nariadenia Krajského úradu z 19.10.1938 sa mali rozpustiť obecné zastupiteľstvá, ktorých zloženie „*neposkytovalo dostatočnú záruku rýchleho konsolidovania pomerov*“ alebo na čele obce stál „*starosta za dnešných pomerov tam sa nehodiaci*“.²³ Zaujímavosťou je, že analógia s udalosťami roku 1918 bola masovo propagandisticky využívaná.

V roku 1945 sa naopak revolučne kreované národné výbory stali základom nového modelu správy. Dovtedajšie správne orgány na úrovni obcí a okresov neboli vôbec obnovené, pričom maximálne bol prevzatý administratívny aparát v role podriadenej výkonnej zložky. Postupne sa vytvárali úplne nové orgány ako prejav diskontinuity s predošlým vývojom. V oboch častiach obnoveného Československa mali podobný charakter - spájali ich revolučný spôsob ich vytvorenia, napriek tomu že vychádzali z rozdielneho právneho základu. K zjednoteniu (unifikácii) usporiadania miestnej správy došlo až po nastolení komunistického režimu - prijatím Ústavy 9. mája z roku 1948 a zavedením jednotného krajského zriadenia, zákonom z decembra roku 1948.²⁴

O podobu povojnových národných výborov sa zvädzal politický zápas už v československom exile počas druhej svetovej vojny. Predstavy nekomunistických politických strán v Londýne smerovali k modifikácii krajského zriadenia alebo k úplnému poštátneniu miestnej samosprávy (malo ísť o prechodný stav, pokiaľ sa situácia v republike neskonsoliduje).²⁵ Nakoniec realizovala predstava komunistickej strany.²⁶ Na rokovaníach v decembri 1943 predložili komunisti Benešovi svoju ucelenú predstavu o podobe politického systému v obnovennej republike. Jej základom mali byť revolučne utvorené národné výbory ktoré mali postupne zdola nahor vytvárať vyššie orgány – na

¹⁸ Úradné noviny. Bratislava 1938. Vládne nariadenie č. 2/1938 o poslaní národných výborov.

¹⁹ Tamže.

²⁰ Tamže.

²¹ Odpisy zápisníc so zasadnutí národných výborov v Novom meste nad Váhom a v Detve. (Slovenský národný archív, fond. Úrad predsedníctva vlády, kr. 1).

²² PODOLEC, O. Postavenie samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, s. 647 – 668.

²³ Tamže.

²⁴ Ústavný zákon č. 150/1948 Zb.; zákon č. 280/1948 Zb.

²⁵ Národní archiv Praha, fond MV-L, k. 117, 118, 119 a 120; tiež: Archiv Masarykova ústavu Praha, fond EB I., k. 139.

²⁶ KLIMEŠ, M. – LESJUK, P. – MALÁ, I. – PREČAN, V. Cesta ke květnu. Vznik lidové demokracie v Československu, 35n.

úrovni okresu a krajiny až po dočasné národné zhromaždenie, ktoré bolo neskôr podľa tohto modelu aj naozaj vytvorené.²⁷

Komunistom išlo v prvom rade o inštitucionálnu i personálnu diskontinuitu s predchádzajúcim vývojom. Neprevzatie dovtedajších inštitúcií s ich úradníckym aparátom bolo totiž pre nich kľúčovou otázkou. Ako predstavitelia jednej z menších opozičných strán totiž boli komunisti považovaní za protištátnu silu a ich komunistická ideológia za nebezpečenstvo pre demokratický systém. Nemali teda žiadne zastúpenie v medzivojnovej štátnej správe a veľmi málo ich predstaviteľov pôsobilo aj v orgánoch územnej samosprávy. Do týchto štruktúr by sa im aj v prípade priaznivých mocensko-politických pomerov prenikalo veľmi ťažko, čo by znemožňovalo dostať ich rýchlo pod svoju mocenskú kontrolu. Personálnu a inštitucionálnu kontinuitu s predchádzajúcimi správnymi orgánmi v Protektoráte Čechy a Morava a v Slovenskej republike z rokov 1939 – 1945 (v skutočnosti išlo z väčšej časti o bývalý medzivojnový československý správny aparát) teda komunisti principiálne odmietali. Ich dôležitým záujmom teda bol vznik úplne nových revolučne vytvorených orgánov, kde mohli využiť svoje miestne štruktúry, ktoré mali zo všetkých politickým strán najlepšie vybudované. Tieto evolučne vytvorené národné výbory na najnižšom – obecnom stupni mali následne kreovať (delegovaním) národné výbory vyšších stupňov (zdola nahor). Kde neboli národné výbory vytvorené spontánne mala byť zorganizovaná ich aklamačná voľba. Za striktným presadzovaním zásady vylúčenia osôb označených za kolaborantov z aktívneho i pasívneho volebného práva do národných výborov sa skrýval aj úmysel využiť účelovo toto vágne obvinenie na vylúčenie čo najväčšieho množstva nekomunistov z kandidatúry do národných výborov. Mnohí príslušníci medzivojnových politických strán totiž zostali pôsobiť v správnom aparáte štátnej správy i samospráva aj po Mníchove 1938.

Komunistické ideologické princípy sa uplatňovali pri vzniku povojnových miestnych orgánov verejnej správy v krajinách tvoriaceho sa sovietskeho bloku, a tak môžeme tu pozorovať viaceré spoločné znaky.²⁸ Orgány miestnej správy neboli väčšinou demokraticky volené, pričom typický bol aj ich hybridný charakter - spojenie samosprávy i štátnej správy. Dôraz sa pritom kládol na „triedny charakter“ správnych orgánov a ich rozhodovania.²⁹ Predseda Komunistickej strany Československa Klement Gottwald považoval národné výbory dôležitý nástroj komunistov v ďalšom politickom boji: „Národné výbory sú hlavnou arénou politického boja. Tam práve zápasíme o vedenie národa so svojimi skrytými i otvorenými protivníkmi.“³⁰

Pôvodne revolučne kreované orgány sa teda stali základom jednotného správneho systému od obce až po kraj, pričom ich personálne zloženie bolo periodicky občanmi potvrdzované v rámci komunistických pseudovolieb. Národné výbory boli základom miestnej správy až do pádu komunistického režimu v roku 1989.

Použitá literatúra:

Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II. Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1998, s. 40, 41 ISBN 80-88878-48-9.

HRONSKÝ, M.: Slovensko na rázcestí. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1976.

JURIGA, F.: Blahozvesť kriesenia slovenského národa a slovenskej krajiny. Trnava: Nakladateľstvo Urbánek a spol., 1937.

KLIMEŠ, M. – LESJUK, P. – MALÁ, I. – PREČAN, V. (eds.): Cesta ke květnu. Vznik lidové demokracie v Československu. 1. sv. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965.

LAŠTOVIČKA, B.: V Londýně za války. Zápasy o novou ČSR 1939 – 1945. Praha 1960.

LIPSCHER, L.: K vývinu politickej správy na Slovensku v rokoch 1918-1938. Bratislava:

Vydavateľstvo SAV, 1966; SIVÁK, F. a kol.: Slovenské a české dejiny štátu a práva v rokoch 1918-1945. Bratislava: Univerzita Komenského, 1998 ISBN 80-223-1279-7.

MEDVECKÝ, K. A. Slovenský prevrat III., Trnava, Spolok Sv. Vojtecha 1930.

²⁷ LAŠTOVIČKA, B.V Londýně za války. Zápasy o novou ČSR 1939 – 1945, s. 311n; porov KLIMEŠ, M. – LESJUK, P. – MALÁ, I. – PREČAN, V. Cesta ke květnu. Vznik lidové demokracie v Československu, 40n.

²⁸ Národní archiv Praha, fond PK ÚVKŠČ, k. 290; porov.: SIKORA, S. KŠČ a národné výbory na Slovensku v začiatkoch socialistickej výstavby (1948 – 1954), s. 10n.

²⁹ Národní archiv Praha, fond PK ÚV KŠČ, k. 290.

³⁰ LAŠTOVIČKA, B.V Londýně za války. Zápasy o novou ČSR 1939 – 1945, s. s. 562 – 565.

PODOLEC, Ondrej. Postavenie samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Historický časopis, 51, 4, 2003, s. 647 – 668.

SLÁVIK, M.: Prvá politická správa na Slovensku a rozvrstvenie národovcov. In: OSUSKÝ, S., Š.: Služba národu. Liptovský Sv. Mikuláš: Tranoscius, 1938.

ZUBÁČKA, I.: Vývin obecnej samosprávy na Slovensku v rokoch 1918-1938, so zameraním na pomery v Nitre. In: Studia historica Nitriensia III., Nitra 1995.

Kontaktné údaje:

Mgr. et Mgr. Ondrej Podolec, PhD.

ondrej.podolec@flaw.uniba.sk

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Šafárikovo nám. 6

P.O.Box 440

814 99 Bratislava

Slovenská republika

PROF. IMRICH KARVAŠ – JEDNA Z NAJVÝZNAMNEJŠÍCH OSOBNOSTÍ SLOVENSKÝCH NÁRODOHOSPODÁRSKÝCH DEJÍN¹

Zuzana Tomová

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The aim of the article is to introduce a life story of professor Imrich Karvaš against a background of historical events of the 20th century. In this article the author deals with his scientific and pedagogical activity mainly linked with his working at the Faculty of Law of the Comenius University in Bratislava, on which he began to study in 1921 as one of the first Slovaks. Professor Karvaš published total of 13 monographs and several tens of professional journals, whereby even today his works are still up to date. Beside his pedagogical activity professor Karvaš participated increasingly on managing of economic and banking institutions within the Czechoslovak Republic and after manifestation of the military Slovak state in March 1939 he became the first governor of the Slovak national bank and later a chairman of the Supreme office for material and technical support. Therefore the article puts near also the activity of professor Karvaš as important economist and public official, as well as his extraordinary importance regarding to antifascist resistance activity.

Key words: Imrich Karvaš, economist, pedagogist, scientist, Faculty of Law of the Comenius University, Slovak state, Slovak national uprising

Abstrakt: Cieľom príspevku je predstaviť životný príbeh prof. JUDr. Imricha Karvaša na pozadí historických udalostí 20. storočia. Autorka sa v ňom venuje jeho vedeckej a pedagogickej činnosti spätjej predovšetkým s jeho pôsobením na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, na ktorej začal študovať v roku 1921 ako jeden z prvých Slovákov. Prof. Karvaš publikoval spolu 13 monografií a niekoľko desiatok odborných článkov, pričom ani dnes nestrácajú jeho práce na aktuálnosti. Popri svojej pedagogickej činnosti sa prof. Karvaš stále viac zúčastňoval na riadení národných hospodárskych a bankových inštitúcií v rámci ČSR a po vyhlásení vojnového Slovenského štátu sa v marci roku 1939 stal prvým guvernérom Slovenskej národnej banky a neskôr predsedom Najvyššieho úradu pre zásobovanie. Príspevok preto približuje aj pôsobenie prof. Karvaša ako významného národného hospodára a verejného funkcionára, ako aj jeho mimoriadny význam v súvislosti s protifašistickou odbojovou činnosťou.

Kľúčové slová: Imrich Karvaš, národný hospodár, pedagóg, vedec, Právnická fakulta Univerzity Komenského, Slovenský štát, Slovenské národné povstanie

ÚVOD

V prvých rokoch 20. storočia bolo naše územie súčasťou Uhorska, v rámci ktorého sa po roku 1900 prehíbil proces maďarizácie realizovaný veľmi sofistikovaným uplatňovaním vládnej idey jednotného uhorského, teda maďarského národa. Medzníkom v politike maďarizácie pritom bolo prijatie tzv. Apponyho školských zákonov z roku 1907, pomenovaných podľa uhorského ministra školstva Alberta Apponyho, v dôsledku ktorých prišlo v základných školách k zavedeniu povinnej výučby maďarského jazyka. Vtedajšia najmladšia generácia Slovákov narodených okolo roku 1900 preto bola už od ich nástupu do základných škôl vystavená systematickému odnáródňovaniu. Po vzniku Československej republiky (ČSR) v roku 1918 to však boli práve príslušníci tejto generácie, ktorí získali ako prví možnosť študovať na prvej slovenskej vysokej škole – Univerzite

¹ Tento príspevok je výstupom grantového projektu VEGA1/0638/18 Hospodárske právne dejiny : hospodárstvo a podnikanie v právnych dejinách.

Komenského v Bratislave – aj keď s prevahou českých profesorov a humanitných študijných odborov. Možnosti pre záujemcov o prírodné či technické smery pritom poskytovali skôr školy v českých krajinách. Od polovice 20. rokov 20. storočia začali predstavitelia tejto generácie vstupovať do verejného života, a to v rôznych oblastiach - ako napríklad hospodárstvo či kultúra - a vytvorili tak prvú generáciu modernej slovenskej inteligencie. Viac možností pre ich uplatnenie pritom získali po Mníchovských udalostiach v dôsledku núteného odchodu českej a deportácií židovskej inteligencie. Nástup autoritatívnych a totalitných režimov po roku 1938 však vytváral podmienky nielen pre ich rýchle vzostupy, ale aj náhle a tvrdé pády.² Verným obrazom pohnutých osudov prvej generácie slovenskej inteligencie bol aj životný príbeh jednej z najvýraznejších osobností Slovenska v 20. storočí – prof. JUDr. Imricha Karvaša.

1. DETSTVO A GYMNAZIÁLNE ČASY PROF. KARVAŠA

Prof. Imrich Karvaš sa narodil dňa 25. februára 1903 v malej obci Varšany (dnešné Kalinčiakovo) neďaleko Levíc. Jeho otec Viktor bol v dedinke Varšany notárom a jeho matka síce nemala vyššie vzdelanie, no bola to veľmi inteligentná žena usilovne sa starajúca o celú rodinu, ktorá sa rýchlo rozrastala. I. Karvaš mal štyroch bratov a jednu sestru, no jeho dvaja bratia, žiaľ, v priebehu prvej svetovej vojny zomreli v mladom veku na tuberkulózu.³ Rodina Karvašovcov žila vo Varšanoch do roku 1910, pričom iróniou osudu bola skutočnosť, že rodná dedinka prvého guvernéra Slovenskej národnej banky (SNB) sa po Viedenskej arbitráži z novembra 1938 stala na niekoľko rokov súčasťou Maďarského kráľovstva. Krátko po nástupe I. Karvaša do základnej školy v neďalekom Pukanci sa rodina Karvašovcov presťahovala z Varšian na západné Slovensko do Holíča.⁴

Záhorie sa tak pre Imricha Karvaša stalo novým domovom. Oblúbil si najmä oblasti Holíča a Skalice, ktoré boli spojené s rokmi jeho mladosti, ako aj s neskoršími dramatickými osudmi jeho rodiny. Je pritom potrebné zdôrazniť, že na začiatku 20. storočia bol pre tieto regióny príznačný veľmi čulý národný pohyb a kultúrny život, a to pod vedením skalického lekára, predstaviteľa skupiny hlasistov, Pavla Blahu a kňaza Ľudovíta Okánika, ktorí rozvinuli aktívne národné agrárne hnutie medzi širšími vrstvami slovenského roľníckeho obyvateľstva na Záhorí a udržiavali úzke kontakty s predstaviteľmi národného hnutia na blízkej Morave. Prejavom ich vzájomnej spolupráce boli pravidelné spoločné zjazdy v meste Luhačovice na pôde Československej jednoty a podpora myšlienky česko-slovenskej vzájomnosti.⁵

Aj napriek zložitej sociálnej situácii, v ktorej sa rodina Karvašovcov nachádzala, nastúpil I. Karvaš po ukončení základnej školy v Holíči v roku 1913 na reálne osemročné gymnázium v Skalici, kde študovali viaceré významné osobnosti Slovenska, ako napríklad budúci člen skupiny DAV Vladimír Clementis alebo jeden z prvých slovenských operných spevákov Ján Blaho, syn Pavla Blahu. I keď sa skalickým gymnáziu s maďarskými profesormi vládol duch uhorského vlastenectva, na mladého I. Karvaša mala nepochybne väčší vplyv národno-kultúrna a hospodárska činnosť v Spolkovom dome, ktorý bol od skalického gymnázia vzdialený iba niekoľko metrov. Postup na stredoškolské štúdiá si pritom vyslúžil svojím veľkým talentom a vynikajúcimi výsledkami, ktoré dosiahol počas štúdia na základnej škole. Od gymnaziálnych čias sa však musel stále viac spoliehať predovšetkým sám na seba. Jeho otec totiž trpel závislosťou od alkoholu a jeho matka nemala dostatok peňažných prostriedkov na jeho štúdium. V nasledujúcom období prvej svetovej vojny sa situácia v rodine ešte viac zhoršila a je preto obdivuhodné, že I. Karvaš dokázal za uvedených podmienok úspešne pokračovať v štúdiu až do skončenia vojny.⁶

Na jeseň roku 1918 sa v dôsledku prevratných národnopolitických a štátoprávnych zmien prerušila na skalickom gymnáziu výučba. Po stabilizácii pomerov prišli na skalické gymnázium českí

² SCHVARC, Milan – HALLON, Ľudovít. *Kauza Karvaš : štúdie a dokumenty k zatknutiu, zavlčeniu a internácii guvernéra Slovenskej národnej banky na území Nemeckej ríše 1944/1945*. Bratislava : Historický ústav SAV, Prodama, 2014, s. 9.

³ ZIMKOVÁ, Emília. Univerzitný profesor Imrich Karvaš. In *Biatec*, 2013, roč. 21, č. 3, s. 30.

⁴ KARVAŠ, Milan. *Môj otec Imrich Karvaš : Život a dielo národohospodára, ktorý dosiahol na vrchol i celkom na dno*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2001, s. 35.

⁵ SCHVARC – HALLON, ref. 2, s. 10.

⁶ KARVAŠ, Imrich. *Moje pamäti (V pazúroch gestapa)*. Bratislava : NVK International, 1994, s. 71.

profesori. Školu premenovali na Gymnázium T. G. Masaryka a jeho riaditeľom sa stal český profesor Stanislav Treybal. I. Karvaš s ním nadviazal blízky vzťah a po mnohých rokoch sa spolu stretli za dramatických okolností na brnianskom gestape.⁷ Imrich Karvaš sa počas svojich gymnaziálnych čias v rokoch 1919 až 1921 stotožnil so štátnou ideou ČSR. Prispievalo k tomu aj spoločenské prostredie Skalice s dlhodobou tradíciou myšlienky česko-slovenskej vzájomnosti, ktorá sa po vzniku ČSR ešte viac prehĺbila. Jej propagátor – P. Blaho – bol dlhoročným spolupracovníkom prvého ministra s plnou mocou pre správu Slovenska a stúpenca ideových koncepcií T. G. Masaryka, predovšetkým však národnej jednoty Čechov a Slovákov, Vavra Šrobára. Na prelome 19. a 20. storočia spolu zakladali politický a myšlienkový smer hlasizmus okolo časopisu Hlas, no v ďalšom období sa v niektorých národnopolitických otázkach rozišli. Po vzniku ČSR sa však ich cesty opätovne stretli v Bratislave na vládnych pozíciách, a to pri zakladaní slovenskej vetvy agrárnej strany (celým názvom Republikánskej strany maloroľníckeho ľudu), ako aj v súvislosti s ekonomickými aktivitami. V. Šrobár teda mal v uvedenom období spojenie so Skalicou a jeho názory ovplyvnili aj mladého I. Karvaša, ktorý na určitú dobu prijal aj ním presadzovanú myšlienku česko-slovenskej národnej jednoty.⁸

2. VYSOKOŠKOLSKÉ ŠTÚDIUM PROF. KARVAŠA A PREDMET JEHO VEDECKÉHO ZÁUJMU

Po úspešnej maturite na skalickom gymnáziu pokračoval I. Karvaš v štúdiu na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (UK). Svoje vysokoškolské štúdium na najstaršej slovenskej vysokej škole začal v roku 1921 a zaradil sa tak medzi prvých študentov a neskôr aj prvých absolventov bratislavskej právnickej fakulty, ktorej pedagogická činnosť sa začala práve v októbri roku 1921. Keďže jeho rodina nemala dostatok prostriedkov na financovanie štúdia, musel si I. Karvaš už od začiatku privyrábať, a to doučovaním iných študentov alebo ako pomocná sila na lekárskej fakulte.⁹

Práve v čase jeho nástupu na univerzitu sa začala povojnová hospodárska kríza, ktorá poukázala na slabé miesta slovenskej ekonomiky a zrejme už v tomto období sa tak zamýšľal nad príčinami poklesu a stagnácie hospodárskeho vývoja. Príčinné súvislosti hospodárskych problémov medzivojnového Slovenska¹⁰ sa preto stali jedným z hlavných predmetov jeho výskumu, ako aj ekonomických analýz a možno tak dospieť k záveru, že práve zlá hospodárska situácia na Slovensku na začiatku 20. rokov 20. storočia bola jedným z motívov, ktoré vyvolali u I. Karvaša záujem o hospodárske vedy a ekonomickú teóriu.

Počas svojho štúdia sa I. Karvaš veľmi aktívne zapájal do spoločenského i kultúrneho života tak na univerzite, ako aj mimo nej. Profesori a spolužiaci z univerzity pritom na I. Karvaša spomínali ako na jedného z najtalentovanejších študentov právnickej fakulty. Dôkazom jeho autority v radoch

⁷ KARVAŠ, ref. 6, s. 58-59.

⁸ SCHVARC – HALLON, ref. 2, s. 11-12.

⁹ V období od 1. 1. 1923 do 31. 10. 1925 pracoval ako úradník na Dekanáte Lekárskej fakulty UK. In Archív Univerzity Komenského v Bratislave. Potvrdenie o zamestnaní a služobných požitkoch vystavené prof. JUDr. Imrichovi Karvašovi v súvislosti s ním podanou žiadosťou o priznanie invalidného dôchodku.

¹⁰ Príčin hospodárskeho zaostávania Slovenska bolo v medzivojnovom období viac. Málo rozvinutý slovenský priemysel sa v rámci ekonomického priestoru ČSR dostal pod konkurenčný tlak podstatne vyspelejšieho priemyslu českých krajín, pričom podiel Slovenska na priemyselnej výrobe novej republiky sa odhadoval len na asi 8 %. Ďalším problémom bol tiež stav dopravnej infraštruktúry, predovšetkým železníc, ako aj vysoké prepravné tarify. V záujme ďalšieho hospodárskeho rozvoja tak bolo nevyhnutné prebudovať hlavné železničné trate, ako aj dobudovať chýbajúce železničné úseky.

K problematike hospodárskeho vývoja na Slovensku po vzniku ČSR pozri napr. FALTUS, Jozef. *Povojnová hospodárska kríza v rokoch 1921 – 1923 v Československu : (priemysel a peňažníctvo)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1996, 269 s.; STRHAN, Milan. *Kríza priemyslu na Slovensku v rokoch 1921 – 1923 : počiatky odbúravania slovenského priemyslu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1960, 277 s.

študentstva bola aj tá skutočnosť, že bol zvolený za predsedu študentského spolku Právnik.¹¹ Z viacerých pedagógov fakulty si vytvoril osobný vzťah napríklad s profesorom rímskeho práva Otakarom Sommerom a vzhľadom na jeho budúce profesijné zameranie aj s profesorom národohospodárskej vedy Cyrilom Čechrákom¹². V období svojho vysokoškolského štúdia sa zoznámil s mladou študentkou práva Helenou Růžičkovou, dcérou českého profesora lekárstva Stanislava Růžičku, odborníka na hygienu, ktorý stál pri vzniku hygienického ústavu v Bratislave. Okrem toho sa spolu s ďalšími českými profesormi podieľal na založení Lekárskej fakulty UK, pričom sa stal jedným z jej prvých dekanov. Byt rodiny Růžičkovcov bol centrom spoločenského a kultúrneho života, kde sa stretávali poprední umelci a predstavitelia vtedajšej spoločenskej scény v Bratislave a práve tu sa I. Karvaš spoznal aj s mladou Helenou, ktorá sa v roku 1928 stala jeho manželkou.¹³

Pod vplyvom týchto udalostí sa u I. Karvaša ešte viac prejavil jeho pozitívny vzťah k československému štátu, ako aj k myšlienke česko-slovenskej vzájomnosti. Veľmi intenzívne však vnímal nepriaznivý hospodársky vývoj na Slovensku v období 20. rokov 20. storočia a predmetom viacerých jeho prác a úvah boli práve príčiny jeho ekonomického zaostávania. Východisko z uvedenej situácie pritom videl aj v zásadnej zmene koncepcie hospodárskej politiky ČSR, ktorej podstata by spočívala v postupom odklone od jej centralistického riadenia zo strany pražských ministerstiev, ako aj v cieľavedomej hospodárskej politike vládnych orgánov, ktorá by zohľadňovala osobitosti slovenskej ekonomiky. Študoval tiež diela svetových ekonómov, pričom z domácich odborníkov ho najviac ovplyvnil český profesor národného hospodárstva a minister financií Karel Engliš¹⁴, ktorý sa prikláňal k myšlienke cieľavedomej hospodárskej politiky, ako aj k prehĺbeniu úlohy štátu v ekonomike. Vo svojom článku o ňom tiež napísal: „*Engliš znamená pre čsl. vedu mnoho. On*

¹¹ ZIMKOVÁ, ref. 3, s. 30.

¹² Od roku 1929 pôsobil na Právnickej fakulte UK aj Seminár národohospodárskej a finančnej vedy, v roku 1942 premenovaný na Ústav národohospodárskej a finančnej vedy a v roku 1943 na Ústav národohospodársky. Do roku 1938 stál na jeho čele prof. Cyril Čechrák, pôvodcom z Prahy, ktorý prišiel na novozaložený seminár do Bratislavy v roku 1929 ako mimoriadny profesor a od roku 1933 ako riadny profesor národohospodárskej a finančnej vedy. Prof. Čechráka ako ekonóma spočiatku ovplyvnila rakúska psychologická, resp. ekonomická škola a po študijnom pobyte v USA prijal v roku 1931 zásady anglických a amerických právnych vedcov a ekonómov. Venoval sa skúmaniu procesov hospodárskych konjunktúr, ako aj iných oblastí ekonómie, v prípade ktorých uprednostňoval zásahy štátu do hospodárstva za účelom zlepšenia fungovania trhového systému. Spočiatku mu pritom pri vedení seminára vypomáhal svojimi prednáškami aj I. Karvaš. Okrem toho stál profesor Čechrák aj pri zrode ďalšieho seminára, a to Štatistického seminára, ktorý vznikol na Právnickej fakulte UK v roku 1935. Po roku 1938 však musel z univerzity odísť a v roku 1939 prevzal vedenie seminára prof. Karvaš. V rokoch 1945 – 1949 pôsobil na Právnickej fakulte Karlovej univerzity, ktorú však musel taktiež opustiť, a to po nástupe komunistického režimu. In MLYNÁRIK, Ján. *Českí profesori na Slovensku. 1. diel. Českí profesori a ich slovenskí žiaci na Univerzite Komenského v rokoch 1919 – 1949*. Praha : Danubius, 1994, s. 117-118.

¹³ SCHVARC – HALLON, ref. 2, s. 13.

¹⁴ V súvislosti s významom osoby Karela Engliša ako národohospodárskeho teoretika mu I. Karvaš venoval samostatný článok v *Hospodárskych rozhľadoch*. Vedeckú činnosť K. Engliša môžeme podľa neho rozdeliť na dve obdobia, pričom dôležitým je v tejto súvislosti rok 1918. Práve hospodárske následky prvej svetovej vojny so sebou priniesli najrôznejšie problémy, v dôsledku ktorých prichádzalo k prijímaniu nových názorov v oblasti národohospodárskej vedy, ako aj k prehodnocovaniu dovtedy uplatňovaných národohospodárskych teórií. Svoju pozornosť pritom K. Engliš zamerl predovšetkým na menové otázky. Pre posúdenie jeho vedeckej činnosti považoval I. Karvaš za najdôležitejšie jeho dielo *Základy hospodárskeho myšlení*. Každé ekonomické správanie smeruje podľa K. Engliša buď k dosiahnutiu subjektívneho postulátu osobnej spokojnosti alebo k objektívnemu ideálu človeka. V rámci dnešného spoločenského poriadku je ale subjektivismus obmedzovaný práve postulátom objektívneho ideálu vytvoreného právnym poriadkom, pričom v národohospodárskej vede sa podľa neho uplatňujú obe tieto teórie súčasne. Na týchto myšlienkach postavil K. Engliš aj svoju národohospodársku teóriu.

KARVAŠ, Imrich. Prof. Dr. K. Engliš ako národohospodársky teoretik. In *Hospodárske rozhľady*, 1930, roč. 5, č. 8, s. 355-358.

obohatil našu vedeckú literatúru prácami, z ktorých budeme dlho čerpať; on nemálo prispel k tomu, že cudzina sa začala viac zaujímať o našu vedu. Angličtina nie je čistým teoretikom. Teoreticky dospel k svojej hospodárskej filozofii a oplodňoval týmito myšlienkami aj praxu. V Angličtine máme jedného z našich najlepších národohospodárov, ktorý nám dal mnoho a dufame, že nám poskytne ešte viac.¹⁵

3. ĎALŠIE VEDECKÉ A PEDAGOGICKÉ PÔSOBENIE PROF. KARVAŠA A JEHO ÚČASŤ NA RIADENÍ NÁRODOHOSPODÁRSKYCH INŠTITÚCIÍ V RÁMCI ČSR

K podobným názorom ako I. Karvaš dospeli v období 20. rokov aj ďalší predstavitelia mladej slovenskej inteligencie vstupujúcej do spoločenského života po vzniku ČSR, pričom ich cesty sa stretli na prelome 20. a 30. rokov po ukončení ich štúdiá a získaní prvých praktických skúseností. Naliehavé ekonomické problémy sa pokúšali riešiť aj zástupcovia staršej generácie slovenskej inteligencie na vládnych miestach v Bratislave a v Prahe, na pôde parlamentu alebo na stránkach periodík. Ich závery a východiská sa však líšili podľa ich postavenia na politickej scéne – od vládnych strán až po autonomistickú a radikálne ľavicovú opozíciu. Odbornou platformou polemik o ekonomických otázkach bol do polovice 20. rokov predovšetkým mesačník slovenskej inteligencie *Prúdy*, ktorý vychádzal už pred vznikom ČSR a jeho súčasťou bola samostatná hospodárska rubrika. Medzi jeho prispievateľov patril aj I. Karvaš, ktorý tu od polovice 20. rokov uvieral viacero odborných článkov o hospodárskej a daňovej politike či o možnostiach nadviazania obchodných vzťahov so Sovietskym zväzom¹⁶. Okrem toho zaujala I. Karvaša aj myšlienka jednotnej Európy, ktorá bola veľmi rozšírená už v medzivojnovom období a postupne ju rozvíjal až do konca 30. rokov.¹⁷

Už počas svojich vysokoškolských štúdií musel byť I. Karvaš v kontakte s bratislavskými podnikateľmi, predovšetkým s vedúcimi predstaviteľmi Bratislavskej priemyselnej a obchodnej komory, a zaujať ich svojimi vedomosťami a schopnosťami, keďže už krátko po skončení vysokej školy získal v rámci tejto korporácie funkciu tajomníka. Po nástupe na túto pozíciu sa prejavili jeho organizačné a odborné schopnosti tým, že pod jeho redakčným vedením začal v roku 1926 vychádzať prvý slovenský časopis osobitne venovaný problematike hospodárstva a teoretickým otázkam ekonómie – mesačník *Hospodárske rozhľady*. Okolo časopisu boli zoskupení predstavitelia

¹⁵ KARVAŠ, ref. 14, s. 359.

¹⁶ Vzťah ČSR k Zväzu sovietskych socialistických republík (ZSSR) v obchodných otázkach bol upravený dočasnou rámcovou obchodnou zmluvou z roku 1922, pričom za účelom zjednodušenia vzájomných vzťahov bolo v Prahe zriadené obchodné zastupiteľstvo ZSSR. To však podľa I. Karvaša nebolo postačujúce, keďže ako uviedol, priemysel ČSR bol organizovaný pre vnútrozemské odbytisko s 52 miliónovým obyvateľstvom, pričom ČSR bola schopná ešte ďalej vyvážať. V tom čase aktuálny vnútrozemský trh s 13 miliónmi obyvateľov sa tak ukázal ako zjavne nedostačujúci. Západné odbytiská československého priemyslu boli pritom vážne ohrozené a domáci tovar mohol iba ťažko konkurovať americkému, francúzskemu, anglickému či nemeckému tovaru, ktorého výhodou boli v porovnaní s domácimi produktmi aj nižšie výrobné náklady. Prišiel tak preto k tomu záveru, že orientácia československého vývozu smerom na východ sa ukázala ako nevyhnutná. Samotné právne uznanie ZSSR zo strany ČSR by však podľa neho priveľmi neprispelo k zlepšeniu vzájomných obchodných vzťahov, keďže ich základom je práve vzájomná dôvera medzi obchodnými partnermi. Zároveň však uviedol, že dôvera v bonitu ZSSR, ktorá bola dôležitá aj pre vzájomné poskytovanie úverov, ešte stále v mnohých obchodných kruhoch chýbala. Vzhľadom na predchádzajúce zlé skúsenosti domácich obchodníkov a priemyselníkov získaných v Maďarsku, Poľsku alebo v Rumunsku sa tak vžila určitá rezervovanosť vo vzťahu k štátom, ktorých úverová sústava nie je vhodným spôsobom organizovaná alebo v ktorých je riziko politických alebo sociálnych zmien príliš vysoké. Osobitne v obchodných vzťahoch so ZSSR preto podľa neho bolo potrebné klásť dôraz na jeho obchodnú a platobnú bilanciu. Dôsledkom pasívnej obchodnej bilancie je totiž nižší prílev cudzích devíz a s tým súvisiaca väčšia pravdepodobnosť vzniku obchodného rizika, ako aj nevyhnutnosť dlhodobých úverov, čo podľa neho nikdy dobrým obchodným vzťahom neprospieva.

KARVAŠ, Imrich. Obchodné styky so sovietskym Ruskom. In *Prúdy*, 1926, roč. 10, č. 1, s. 67-68.

¹⁷ SCHVARC – HALLON, ref. 2, s. 14.

viacerych generácií slovenskej inteligencie venujúci sa ekonomickým otázkam vrátane osobností z podnikateľskej oblasti, ktorí sa vyjadrovali k aktuálnym hospodárskym problémom. Častými prispievateľmi pritom boli aj českí ekonómovia a národohospodárski odborníci a svojimi článkami o rôznych aspektoch ekonomického vývoja na Slovensku v období 20. rokov prispieval do tohto mesačníka aj jeho redaktor I. Karvaš. Už v prvom ročníku napríklad uverejnil seriál článkov o príčinných súvislostiach krízy slovenského priemyslu po vzniku ČSR, pričom bolo zrejmé, že sa analýzou vývoja slovenského priemyslu dlhodobo zaoberal. V druhom ročníku potom zaujal svoje stanovisko aj k závažnej otázke postavenia Slovenska v rámci štátneho rozpočtu ČSR, resp. vo vzťahu k pasívnemu postoju Slovenska. V tejto súvislosti síce I. Karvaš uznával, že Slovensko, vzhľadom na jeho horšie hospodárske výsledky, získavalo zo štátnych prostriedkov viac, než bolo schopné do spoločného rozpočtu vložiť, avšak na základe jeho výpočtov a realizovaných výskumov jednotlivých položiek štátneho rozpočtu prišiel k záveru, že rozdiel medzi podielom Slovenska na príjmoch a výdavkoch ČSR bol výrazne nižší v porovnaní s oficiálnymi štatistikami. V roku 1928 tak vo svojej monografii *Hospodárska štatistika Slovenska* predstavil celkový obraz hospodárskej situácie na Slovensku.¹⁸

Po ukončení svojho vysokoškolského štúdia si I. Karvaš veľmi dobre uvedomoval, že za účelom hľadania odpovedí na zložité otázky vnútroštátneho i medzinárodného ekonomického vývoja bude potrebné ďalšie štúdium a prehĺbenie si nadobudnutých vedomostí v porovnaní s najnovšími poznatkami ekonomickej vedy vo vyspelých krajinách. Mladý I. Karvaš tak absolvoval študijný a výskumný pobyt v Paríži a v Štrasburgu na vysokých školách, vedeckých pracoviskách, v knižniciach a archívoch, a to na základe štipendia francúzskej vlády sprostredkovaného Ministerstvom školstva a národnej osvety v Prahe.¹⁹ Okrem odborného štúdia bol cieľom jeho pobytu aj výskum vývoja meny vo Francúzsku, ktorého výsledok bola jeho prvá vedecká práca medzinárodného charakteru o inflačných procesoch a ich vplyve na vývoj meny.²⁰

Po úspešnom absolvovaní vysokoškolského štúdia na Právnickej fakulte UK získal na fakulte miesto asistenta.²¹ Zároveň pritom pôsobil aj ako asistent profesora Laštovku, ktorý v roku 1928 založil Seminár československého práva finančného a od roku 1930 ho I. Karvaš začal viesť sám.²² V druhej polovici 20. rokov, vzhľadom na dosiahnuté vedecké výsledky, začal pomýšľať na získanie vedecko-pedagogického titulu docent, pričom svoju vedeckú činnosť už jednoznačne zameral na oblasť národného hospodárstva. V roku 1929 sa tak na právnickej fakulte úspešne habilitoval na docenta v odbore národného hospodárstva²⁰ a od prelomu 20. a 30. rokov pôsobil I. Karvaš na UK ako súkromný docent. Aj napriek svojmu mladému veku sa zaradil medzi vynikajúcich odborníkov v oblasti národného hospodárstva tak na celoštátnej, ako aj medzinárodnej úrovni. Podstatným spôsobom rozšíril svoju publikačnú činnosť na stránkach Hospodárskych rozhľadov či ďalších periodík. Bol si pritom vedomý toho, že niektoré naliehavé problémy slovenskej ekonomiky sa v priebehu 20. rokov postupne zmiernili, avšak viaceré otázky hospodárskeho vývoja Slovenska zostali nezodpovedané, pričom priaznivé tendencie v ekonomike z konca 20. rokov náhle prerušil

¹⁸ SCHVARC – HALLON, ref. 2, s. 15.

¹⁹ ZIMKOVÁ, ref. 3, s. 30.

²⁰ Išlo o jeho habilitačnú prácu na tému *Francúzska inflácia a z nej vyplývajúce poznatky pre menovú teóriu*, v súvislosti s ktorou odovzdal ešte ďalší spis pod názvom *Medzinárodný menový problém so zvláštnym zreteľom na francúzsku stabilizáciu* obsahujúci podrobnejšiu analýzu teoretických názorov uvedených v prvej časti jeho práce. Dňa 30. 1. 1930 potvrdilo Ministerstvo školstva a osvety v Prahe svojím výnosom uznesenie profesorského zboru o udelení titulu docent v odbore národného hospodárstva asistentovi Právnickej fakulty UK JUDr. Imrichovi Karvašovi. In Archív Univerzity Komenského v Bratislave.

²¹ I. Karvaš pôsobil na Právnickej fakulte UK ako asistent pri Seminárnej knižnici najskôr v období od 1. 11. 1925 do 31. 10. 1930, teda spolu päť rokov, pričom výnosom Ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe bolo pôsobenie JUDr. I. Karvaša vo funkcii asistenta predĺžené, a to do 31. 10. 1932. V uvedenom období nastúpil dňa 1. 10. 1927 na vojenskú službu, odkiaľ ho prepustili dňa 3. 4. 1928 a od nasledujúceho dňa pokračoval vo svojom pôsobení na fakulte. Po dobu výkonu vojenskej služby ho v jeho funkcii na základe výnosu ministerstva zastupovala jeho manželka JUDr. Helena Karvašová, rod. Růžičková. In Archív Univerzity Komenského v Bratislave.

²² MLYNÁRIK, ref. 12, s. 115.

nástup veľkej hospodárskej krízy. Uvedené skutočnosti tak predstavovali pre I. Karvaša nové výzvy pre jeho ďalšiu vedeckú činnosť, pričom predmet jeho vedeckého zamerania stále viac presahoval hranice Slovenska, resp. ČSR.²³ Pokračoval vo výskume medzinárodného menového vývoja a francúzskej ekonomiky, hospodárskeho zblížovania štátov, avšak zaoberal sa aj vplyvom kartelov na hospodársky vývoj či otázkami colnej a zahranično-obchodnej politiky.

Hľadanie riešení v súvislosti s hospodárskou krízou iba utvrdilo I. Karvaša v jeho názoroch, ktoré sa uňho formovali už od polovice 20. rokov pod vplyvom prof. K. Engliša a ďalších popredných ekonómov a ktorých podstatou bola potreba prechodu z liberalistických princípov riadenia hospodárstva k cieľavedomej ekonomickej politike štátu spočívajúcej vo vytvorení hospodárskeho plánu alebo aspoň rámcového programu potrebného na vyriešenie špecifických ekonomických problémov Slovenska. K podobným názorom potom dospeli aj ďalší slovenskí národohospodári a predstavitelia nastupujúcej slovenskej inteligencie – predovšetkým dlhoročný odborný spolupracovník a priateľ I. Karvaša Peter Zaťko, ako aj Jozef Fundárek, Ján Liška a iní. Neskôr tak I. Karvaš ďalej rozvíjal svoju myšlienku hospodárskeho plánu, pričom nadviazal úzku spoluprácu s českým národohospodárom Otom Kappom, P. Zaťkom, ako aj s ďalšími národohospodármi podobného zmysľania. Celkový obraz o hospodárskom vývoji na Slovensku od vzniku ČSR zhodnotil vo svojej odbornej publikácii *Sjednocení výrobních podmínek v zemích českých a na Slovensku* z roku 1933, pričom riešením uvedenej situácie podľa neho bolo zjednotenie výrobných podmienok v rámci oboch častí ČSR. Publikáciu zámerné napísal v češtine, nakoľko ju adresoval pražským predstaviteľom i českej verejnosti. Za ďalší dôležitý prostriedok odstránenia prekážok ekonomického rozvoja na Slovensku okrem toho považoval aj decentralizáciu hospodárskeho riadenia, pričom sa inšpiroval regionalistickým hnutím v južných Čechách. Už na začiatku 30. rokov sa tak práve I. Karvaš v spolupráci s P. Zaťkom a ďalšími predstaviteľmi slovenskej inteligencie stal priekopníkom regionalizmu na Slovensku.²⁴

V roku 1930 našli I. Karvaš, P. Zaťko, ako aj ďalší zástupcovia mladej slovenskej inteligencie spoločnú platformu pre šírenie svojich názorov v dvojtyždenníku *Politika*, ktorý začal vychádzať vo februári roku 1931, pričom I. Karvaš sa stal jedným z jeho redaktorov. Redakčná rada pozostávala prevažne z politicky nezávislých členov, pričom toto periodikum sa stalo otvorené širokému spektru názorov a prilákalo tak prispievateľov z rôznych politických strán. Väčšinu publikovaných názorov pritom postupne spájala myšlienka svojbytnosti slovenského národa a decentralizácie asymetrického a centralistického modelu československého štátu. Táto skutočnosť ovplyvnila aj I. Karvaša, ktorý sa tak v uvedenom období vzdal myšlienkového konceptu jednotného československého národa, prevzatej od V. Šrobára v období jeho ranej mladosti. Pod decentralizáciou mal - v porovnaní s P. Zaťkom požadujúci decentralizáciu vládnej a výkonnej moci, ktorá by išla ešte ďalej než systém krajského zriadenia - na myslí nezávislé hospodárske, kultúrne či iné aktivity na regionálnej úrovni, v zásade však podporoval zachovanie dovtedajšieho štátoprávneho usporiadania ČSR.²⁵

Prejavom aktivity smerujúcej k zlepšeniu hospodárskej situácie na Slovensku bola účasť I. Karvaša, P. Zaťka a ďalších mladých národohospodárov či politikov na hnutí regionalizmu a na projekte Národohospodárskeho ústavu Slovenska a Podkarpatskej Rusi, známeho pod skratkou NÁRUS. Regionalistické hnutie sa pritom začalo formovať od konca 20. rokov podľa vzoru podobných hnutí v západnej Európe a v českých krajinách, a to z iniciatívy zástupcov ekonomického, ako aj politického a kultúrneho života určitého regiónu s cieľom urýchlenia jeho ekonomického rozvoja. Postupne tak prichádzalo k vzniku regionálnych samosprávnych korporácií, ktoré sa označovali ako národohospodárske župy, pričom jedným z najvýznamnejších predstaviteľov týchto aktivít bol aj I. Karvaš. Činnosť NÁRUS-u a predovšetkým jednotlivých národohospodárskych žúp však zaujala aj desiatky predstaviteľov ďalších politických strán (rozhodujúci vplyv v ňom pritom mala práve agrárna strana) vrátane predstaviteľov autonomistického hnutia. I. Karvaš pôsobil v NÁRUS-e (v rokoch 1932 – 1938 v ňom vykonával funkciu generálneho tajomníka) i v rámci regionalistického hnutia najmä ako národohospodársky odborník a poradca a aj napriek tomu, že výsledky ich činností zaostávali za pôvodnými plánmi,

²³ SCHVARC – HALLON, ref. 2, s. 16.

²⁴ KARVAŠ, Imrich. *Sjednocení výrobních podmínek v zemích českých a na Slovensku*. Praha : Sbor pro výskum Slovenska a Podkarpatské Rusi, 1993, s. 36-56; s. 115-130.

²⁵ SCHVARC – HALLON, ref. 2, s. 18-19.

NÁRUS, ako aj regionalisti prispeli k zlepšeniu ekonomického vývoja Slovenska po prekonaní veľkej hospodárskej krízy. Po tom, ako sa v polovici 30. rokov ukončilo zakladanie národohospodárskych žúp, z NÁRUS-u sa stalo celoslovenské centrum regionalistického hnutia pod novým názvom Národohospodárske ústredie Slovenska.²⁶

Počas veľkej hospodárskej krízy sa v nasledujúcich rokoch I. Karvaš podieľal na teoretickom zdôvodnení a praktickom presadzovaní slovenských ekonomických požiadaviek v rámci vládnych hospodárskych inštitúcií. Uvedenými požiadavkami, ako aj dôsledkami hospodárskej krízy sa zaoberal napríklad vo svojich štúdiách *Pre riešenie základných otázok vodného hospodárstva a Charakteristika dnešnej hospodárskej krízy z rokov 1931 a 1933*, pričom stále väčšiu pozornosť venoval poľnohospodárstvu, ktoré predstavovalo kľúčovú zložku slovenského hospodárstva, ako aj hlavné zamestnanie slovenského obyvateľstva. Avšak práve agrárna kríza, ktorá na začiatku 30. rokov zasiahla tento segment slovenského hospodárstva, sa stala jednou z hlavných príčin vedúcich k zásadnej zmene vládnej politiky ČSR spočívajúcej v postupnom odklone od liberalistických princípov a smerujúcej k postupným zásahom štátu do ekonomiky vo forme štátno-monopolistických opatrení. I. Karvaš, P. Zaťko a ďalší slovenskí národohospodári uvítali zmenu stratégie hospodárskej politiky československej vlády, avšak k štátnym zásahom do ekonomiky a ich vplyvom na slovenské hospodárstvo mali viacero výhrad.²⁷

Výsledky vedeckej činnosti, ako aj verejných aktivít I. Karvaša mu otvárali cestu k významným pozíciám v ďalších korporáciách, inštitúciách a v štátnych poradných orgánoch. Ako odborník na menové a finančné otázky s početnými kontaktmi vo finančnej oblasti vykonával v období rokov 1930 – 1933 funkciu tajomníka Zväzu slovenských bánk, a to v náročnom období finančnej krízy. Zatiaľ čo v prípade prvej bankovej krízy v polovici 20. rokov získalo pomoc od štátu aj slovenské bankovníctvo, na začiatku 30. rokov získala finančnú podporu iba Tatra banka ako najvýznamnejší slovenský peňažný ústav. V súvislosti s vývojom slovenského peňažníctva sa tak objavila potreba realizácie procesu koncentrácie slovenských bánk. Myšlienku vytvárania veľkých finančných centier presadzoval M. Hodža už na ministerských pozíciách, predovšetkým však po roku 1935, keď bol vymenovaný za predsedu vlády. I. Karvaš tieto plány podporoval a zúčastňoval sa na realizácii projektov prestavby slovenského peňažníctva. Nové koncepcie pritom uplatňoval aj vo Zväze slovenských bánk, rovnako ako aj člen celoštátneho poradného orgánu vlády – Poradného zboru pre otázky hospodárske – ktorý vznikol už v roku 1919. V júni roku 1936 predložil I. Karvaš v Poradnom zbere vlastnú podobu reformy slovenského peňažníctva. Navrhoval, aby sa z menších obchodných bánk stali družstevné ľudovo-peňažné ústavy a kritizoval úlohu kartelizácie v rámci slovenského peňažníctva, čo iba dokazovalo jeho ľavicovú orientáciu.²⁸ Okrem toho pozorne sledoval aj medzinárodné projekty vlády M. Hodžu, predovšetkým plány hospodárskeho zblížovania krajín Malej dohody. I. Karvaš bol v období 30. rokov aj naďalej zástancom medzinárodnej ekonomickej spolupráce, konkrétne v súvislosti s plánom federácie dunajských štátov a v širšom kontexte v rámci paneurópskeho hnutia²⁹. V roku 1935 sa pritom zúčastnil IV.

²⁶ HALLON, Ľudovít. Regionalizmus na Slovensku v medzivojnovom období. In *Informačný bulletin Spoločnosti pro hospodárske a sociálne dejiny*, 2001, č. 1, s. 5-8.

²⁷ SCHVARC – HALLON, ref. 2, s. 20-21.

²⁸ DOLEŽALOVÁ, Antonie. Imrich Karvaš : guvernér so srdcem vedce. In CHUDJÁK, František – HALLON, Ľudovít – LEKOVÁ, Andrea (ed.). *Centrálne bankovníctvo v stredoeurópskom priestore*. Bratislava : Národná banka Slovenska, 2014, s. 102-111.

²⁹ Podľa I. Karvaša spočíva význam medzištátnych kartelov v hospodárskom zblížovaní jednotlivých štátov. Kartelové zmluvy pritom vnímal ako „mierové zmluvy“, ktorými sa predchádza prípadným konfliktom medzi krajinami, ku ktorým by mohlo prísť v dôsledku prebiehajúcej hospodárskej súťaže. Tieto zmluvy pritom uzatvárajú ekonomickí predstavitelia tej-ktorej krajiny, nie štátnici, pričom dôvody, pre ktoré prichádza k vzniku takýchto dohôd, môžu byť vyvolané napríklad hospodárskou krízou, kedy predstavujú určitý obranný prostriedok, alebo môžu mať, naopak, ofenzívny charakter. Uzatváranie medzištátnych kartelov pritom I. Karvaš vnímal ako praktickú realizáciu myšlienky Paneurópy v ekonomickej oblasti. Paneurópske hnutie malo predovšetkým výchovný účel, a to pôsobiť na mentalitu jednotlivých národov a vytvárať tak podmienky pre postupné združovanie európskych krajín. Cieľom tohto hnutia bolo odstrániť prílišný nacionalizmus a dopomôcť tak k vybudovaniu priateľských vzťahov medzi štátmi, no nezasahujúc pritom do politickej oblasti. V rámci európskych kartelov si zástupcovia jednotlivých krajín upravujú hospodárske otázky, a to

Kongresu Paneurópskej únie vo Viedni. Medzi dôležité činnosti I. Karvaša v rámci celoštátnych hospodárskych inštitúcií v období 30. rokov patrilo aj jeho členstvo vo vedení zahraničnoobchodnej organizácie Exportného ústavu v Prahe, pričom v rokoch 1936 – 1938 tu vykonával funkciu viceprezidenta (funkciu prezidenta ústavu vykonával K. Engliš).³⁰

V polovici 30. rokov dosiahol I. Karvaš mimoriadny úspech aj v rámci jeho vedecko-pedagogickej činnosti. V roku 1934 sa stal mimoriadnym profesorom Právnickej fakulty UK³¹, kde prednášal na Katedre národného hospodárstva a finančného práva. Ako profesor bol pozvaný Stanfordskou univerzitou v Kanade na prednáškové turné do Kanady a USA. V zámorí sa stal členom *Academy of Political Science New York* a *Econometric Society New Heaven*. Otázky ekonomického vývoja v Severnej Amerike, ako aj vyrovnávanie sa USA s dôsledkami hospodárskej krízy sa pritom v druhej polovici 30. rokov stali predmetom niekoľkých jeho vedeckých štúdií. V sledovanom období prednášal aj vo viacerých európskych krajinách – vo Francúzsku na parížskej Sorbone a na ďalších univerzitách a vedeckých inštitúciách vo Švajčiarsku, Anglicku a v Nemecku. Na domácej pôde sa stal postupne členom šiestich vedeckých spoločností (bol napr. členom Učenej spoločnosti Šafárikovej, Československej štatistickej spoločnosti a Slovenského ústavu), pričom v rámci svojej vedeckej činnosti na fakulte publikoval práce z oblasti právnej vedy, ako aj aktuálne články týkajúce sa problémov v oblasti školstva.³²

Dňa 24. septembra 1938 bol I. Karvaš oficiálne menovaný ministrom bez kresla a stal sa tak členom 18. československej a tretej úradníckej vlády pod vedením generála Jana Syrového. Išlo o prvú vládu J. Syrového, ktorá vystriedala kabinet širokej koalície M. Hodžu. Táto vláda pritom bola postavená pred nezávideniahodnú úlohu, a to prijať pod nátlakom západných mocností ultimátum o odstúpení pohraničných území Nemeckej ríši. Prvá vláda J. Syrového pritom vydržala iba do 4. októbra 1938, kedy bola vystriedaná druhou vládou generála Syrového, pričom aj v nej získal I. Karvaš dôležitý rezort priemyslu, obchodu a živností.³³ V poradí 19. československá a štvrtá úradnícka vláda premiéra Syrového pôsobila do 31. novembra 1938. I. Karvaš v nej získal pomerne rozsiahle rozhodovacie právomoci, zároveň však musel riešiť vážne ekonomické straty, ktoré boli dôsledkom odstúpenia priemyselne vyspelého pohraničia Nemecku. Pobyt I. Karvaša v Prahe ho však zároveň postavil mimo diania na území Slovenska, a to tak v rovine štátoprávnej, národnopolitickej, ako aj ekonomickej. Počas jeho pôsobenia v Prahe prišlo dňa 6. októbra 1938 k vyhláseniu autonómie Slovenskej krajiny s vlastnou vládou, ako aj s vlastným ministerstvom hospodárstva a následne – po zložitých medzinárodných rokovaniach - musela slovenská vláda prijať dôsledky Viedenskej arbitráže z novembra 1938. Do rokovaní o podobe autonómie plánoval zapojiť I. Karvaša v úlohe ministra bývalý premiér M. Hodža, a to ešte pred svojím definitívnym odchodom do zahraničia. Chcel, aby I. Karvaš zo svojej pozície predstavil koncepciu autonómneho

nielen európskeho, ale aj svetového významu. Podľa I. Karvaša je pritom potrebné uvedomiť si, že kartely nemôžu existovať oddelene, nakoľko by sa mohli stať – ako skupina výrobcov - nebezpečnými pre spotrebiteľov. Práve v týchto prípadoch majú preto dôležitú úlohu jednotlivé vlády, a to kontrolovať činnosť kartelov. Vzťah medzi štátnymi kartelovými dohodami a paneurópskym hnutím pritom I. Karvaš považoval za vzájomný, pričom v závere svojho článku uviedol: „*Rozširovať a hlásať myšlienku Paneurópy znamená uľahčiť hospodárske zblížovanie a, naopak, uzatváranie kartelov znamená uľahčiť propagovanie a porozumenie myšlienky Paneurópy.*“ KARVAŠ, Imrich. Paneurópa a problém kartelov. In *Prúdy*, 1926, roč. 10, č. 8, s. 512-513.

³⁰ KARVAŠ, ref. 6, s. 200.

³¹ Docent I. Karvaš bol vymenovaný za mimoriadneho profesora národného hospodárstva na Právnickej fakulte UK rozhodnutím prezidenta republiky z 31. 7. 1934, a to s účinnosťou od 1. 10. 1934.

In Archív Univerzity Komenského v Bratislave.

³² SCHVARC – HALLON, ref. 2, s. 22.

³³ Na pôsobenie v tejto vláde spomínal I. Karvaš predovšetkým v súvislosti s hlasovaním o možnosti ozbrojeného odporu voči agresorovi. Súhlasné stanovisko pritom zaujal iba I. Karvaš a minister poľnohospodárstva a známy český národohospodár Ladislav Feierabend. I. Karvaša tak veľmi sklamal postoj vedúceho predstaviteľa armády generála Syrového, ktorý sa hlasovania zdržal. Kriticky sa pritom vyjadril aj v súvislosti s odchodom prezidenta Edvarda Beneša do exilu, nakoľko ho považoval za predčasný, a odsúdil tiež postoj vládnych koalíčných strán. In KARVAŠ, Milan, ref. 4, s. 36-37.

postavenia Slovenska podľa predstáv agrárnej strany, čo však už nestihol zrealizovať. Náročných rokovaní o zmene hraníc a príprave Viedenskej arbitráže sa tak napokon za slovenských národohospodárov zúčastnil P. Zaťko. Po veľkých ekonomických stratách, ktoré nastali tak v dôsledku prijatia Mníchovskej dohody, ako aj Viedenskej arbitráže sa I. Karvaš začal zaoberať analýzou nepriaznivého stavu ekonomiky a možnosťami ďalšieho hospodárskeho vývoja slovenského územia. Okrem toho sa v uvedenom období zúčastňoval aj medzinárodných rokovaní o hospodárskych vzťahoch s Nemeckou ríšou, ktorá mala rozhodujúci vplyv na ďalší ekonomický vývoj ČSR, ako aj neskoršieho vojnového Slovenského štátu.³⁴

Vládni predstavitelia tzv. druhej ČSR ponúkli I. Karvašovi miesto aj v poslednej československej vláde, no túto ponuku už odmietol. I. Karvaš dokonca nemal záujem ani o návrat na Slovensko, kde sa k moci dostali radikálne autonomistické sily, ktorých predstavy o štátoprávnom usporiadaní, ako aj riešení ďalších otázok vývoja slovenského národa po celé medzivojnové obdobie odmietal. Rozhodol sa pokračovať vo svojej vedecko-pedagogickej činnosti, pričom jedným z dôvodov bola aj tá skutočnosť, že na Karlovej univerzite v Prahe sa uvoľnilo miesto profesora národného hospodárstva. I. Karvaš tak o uvedené miesto prejavil záujem a vzhľadom na jeho významné postavenie ako národohospodárskeho teoretika, ako aj jeho praktické skúsenosti mu bola táto pozícia prísľúbená. Prof. Karvaš chcel preniesť svoju mimoriadnu profesúru získanú v odbore národného hospodárstva na UK do Prahy na Karlovu univerzitu, pričom pražskú profesúru mu definitívne odsúhlasili začiatkom marca 1939.³⁵ Medzitým sa však začala politická a ekonomická situácia na Slovensku dramaticky vyvíjať, pričom radikálna skupina vládneho režimu na čele s Alexandrom Machom, Ferdinandom Ďurčanským a Vojtechom Tukom požadovala úplné osamostatnenie Slovenska. V rámci nasledujúceho štátoprávneho vývoja pritom zohrali dôležitú úlohu práve ekonomické aspekty. Slovenská krajina sa dostala po Viedenskej arbitráži do neľahkého postavenia, keďže slovenský rozpočet na rok 1939 vykazoval výrazný deficit. Autonómna slovenská vláda tak mohla požiadať o finančnú pomoc buď centrálnu pražskú vládu, ktorá však na oplátku požadovala od slovenskej strany ústupky v štátoprávnej oblasti, alebo sa obrátiť na politicky i ekonomicky silné Nemecko. I. Karvaš sledoval všetky tieto udalosti veľmi pozorne. Po vpáde nemeckých vojsk na územie českých krajín dňa 15. marca 1939 bol v Prahe a práve vtedy sa rozhodol pre návrat na Slovensko. Veľkým nedostatkom vojnového Slovenského štátu bol pritom nedostatok kvalifikovaných odborníkov na všetkých stupňoch štátnej správy, ako aj vo všetkých oblastiach spoločenského, hospodárskeho i kultúrneho života, ktorého príčinou bol aj odchod českej inteligencie. Predseda vlády Jozef Tiso, ako aj ďalší predstavitelia nového štátu preto požiadali o spoluprácu predstaviteľov režimu medzivojnovej ČSR, medzi nimi aj národohospodárov I. Karvaša, P. Zaťka, J. Fundárka a ďalších. I. Karvaša pritom požiadal o spoluprácu osobne J. Tiso. Aj napriek tomu, že sa prof. Karvaš nepokladal za vhodnú osobu na obsadenie vysokej štátnej funkcie, J. Tiso sa v tejto súvislosti vyjadril, že Slovenský štát potrebuje predovšetkým jeho odborné znalosti, pričom od neho nebude vyžadovať žiadne politické záväzky. Prof. Karvaš napokon ponúkanú spoluprácu prijal, a to údajne po dohode s medzivojnovými národohospodármi P. Zaťkom, J. Fundárkom, agrárnikom J. Ursíny a s J. Liškom.³⁶ Zakladanie slovenskej centrálnej banky, jej personálne obsadenie, ako aj slovenská ekonomika a zahranično-obchodná politika Slovenského štátu však v konečnom dôsledku záviseli od postoja vládnych predstaviteľov Nemeckej ríše.

Jeden z prvých hospodárskych problémov, ktorý si po vyhlásení vojnového Slovenského štátu vyžiadala potrebu naliehavého riešenia, bola otázka rozdelenia devíz a zlatých rezerv bývalej Národnej banky Česko-Slovenskej, čo však česká strana odmietla, nakoľko nimi sama v skutočnosti nedisponovala. Tak devízy, ako aj zlato totiž kontrolovala Nemecká ríša, ktorá pokladala protektorátny majetok i jeho ekonomické záujmy za vlastné. Vedenie Slovenskej národnej banky (SNB) preto muselo hľadať vlastné zdroje devíz i menového zlata.³⁷ Nekontrolované poskytovanie

³⁴ FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan. *Slovensko v 20. storočí. Tretí zväzok. V medzivojnovom Československu 1918 – 1939*. Bratislava : Veda, 2012, s. 477-510.

³⁵ BYSTRICKÝ, Valerián – ZEMKO, Milan et al. *Slovensko v Československu (1918 – 1939)*. Bratislava : Veda, 2004, s. 606-607.

³⁶ TKÁČ, Marián. Imrich Karvaš (1903 – 1981). In *Biatic*, 2000, roč. 8, č. 8, s. 23.

³⁷ SCHVARC, Michal. Vznik Slovenskej národnej banky a Nemecko. (K niektorým otázkam nemeckého zasahovania do procesu konštituovania slovenského cedulového ústavu v

úverov štátu na prelome rokov 1944 a 1945, predovšetkým však financovanie slovensko-nemeckého klíringu, boli pritom hlavnými príčinami, ktoré v konečnom dôsledku negatívnym spôsobom vplývali na inak dobré postavenie slovenskej meny.³⁸

Aj napriek odlišným postojom vo viacerých – i keď často zásadných - otázkach sa I. Karvašovi a P. Zaťkovi podarilo dohodnúť sa s predstaviteľmi slovenskej vlády, a to v súvislosti s postavením i úlohami štátu v rámci ekonomickej a sociálnej oblasti. Návrat k industrializačnej politike spred roka 1918 sa tak stal určujúcou filozofiou hospodárskej stratégie vládneho režimu Slovenského štátu v období rokov 1939 až 1945.³⁹

Vzhľadom na svoje názory, ako aj verejné aktivity spred roka 1939 patril I. Karvaš k skupine národohospodárov a politikov, ktorí vládny režim v zásade iba tolerovali a sami ním boli tolerovaní. V prvom období vývoja samostatného Slovenského štátu a jeho vládneho systému sa pritom správal k slovenským vládnym predstaviteľom v zásade lojálne. V roku 1939 musel ako vysoký štátny úradník vstúpiť do HSLŠ-SSNJ - už ako zjednotenej celonárodnej štátostrany pod názvom Hlinkova slovenská ľudová strana – Strana slovenskej národnej jednoty, a stal sa členom jej širšieho vedenia. Po tom, čo sa v roku 1942 stal predsedom Najvyššieho úradu pre zásobovanie, stal sa formálne aj členom slovenskej vlády. I napriek veľkej zaneprázdnenosti a pracovnej vyťažnosti pritom pokračoval aj vo svojej vedecko-pedagogickej činnosti. V roku 1939 sa stal riadnym profesorom transformovanej Slovenskej univerzity⁴⁰ a rovnako stál aj pri vzniku Vysoké školy obchodnej v Bratislave – predchodkyne dnešnej Ekonomickej univerzity v Bratislave.⁴¹

Zložitejšie sa vyvíjali vzťahy I. Karvaša so zástupcami Nemeckej ríše na Slovensku. Od začiatku bol objektom záujmu nemeckej tajnej služby - Sicherheitsdienst (SD), konkrétne jej viedenskej úradovne, pričom členovia SD sledovali guvernéra SNB počas celého obdobia rokov 1939 až 1945. Zo začiatku dával I. Karvaš nemeckým, ako aj domácim bezpečnostným zložkám iba málo príležitostí na obvinenia z činnosti zameranej proti vládnemu režimu, ako aj proti spojenectvu s Nemeckou ríšou. V prvom rade sa venoval ochrane ekonomických záujmov Slovenska, pričom v tejto otázke našiel spoločnú reč aj s ostatnými národohospodármi vrátane osôb blízkych vládnemu režimu. Podľa svojich vlastných pamätí udržiaval kontakty aj s československou emigráciou - ako napríklad so Štefanom Osuským, ktorý veril v obnovu ČSR, pričom odkázal I. Karvašovi, aby inicioval obsadenie riadiacich pozícií na Slovensku osobami protinemeckého zmysľovania. V rámci ekonomickej oblasti sa to aj reálne podarilo, a to aj vzhľadom na nedostatok kvalifikovaných odborníkov.⁴²

4. ÚČASŤ PROF. KARVAŠA NA PROTIFAŠTICKEJ ODBOJOVEJ ČINNOSTI

Prof. Karvaš sa stal členom domáceho ilegálneho odboja až v rokoch 1942 – 1943 prostredníctvom svojho dlhoročného priateľa V. Šrobára, čo vyplývalo z jeho názorového, ako aj politického zamerania spred roka 1939. Postupne však nadviazal kontakty aj s ďalšími odbojovými skupinami vrátane komunistov. Významnejšie odbojové činnosti začali I. Karvaš a V. Šrobár spoločne organizovať od jari 1943. Išlo predovšetkým o prípravu memoranda slovenského odboja exilovému prezidentovi E. Benešovi, v ktorom by predstavitelia odboja vyjadrili svoju podporu exilovej vláde a prihlásili sa k myšlienke obnovenia medzivojnovnej ČSR. Prof. Karvaš mal záujem

roku 1939). In CHUDJÁK, František – HALLON, Ľudovít – LEKOVÁ, Andrea et al. *Centrálné bankovníctvo : v stredoeurópskom priestore*. Bratislava : Národná banka Slovenska : Historický ústav SAV, 2014, s. 130-137.

³⁸ FALTUS, Jozef – PRŮCHA, Václav. *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1.vydanie, 1969, s. 387.

³⁹ MIČKO, Peter. *Hospodárska politika Slovenského štátu. Kapitoly z hospodárskych dejín Slovenska v rokoch 1938 – 1945*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku a Univerzita Mateja Bella v Banskej Bystrici, 2010, s. 45-51.

⁴⁰ Prof. JUDr. Imrich Karvaš bol vymenovaný za riadneho profesora národného hospodárstva Právnickej fakulty Slovenskej univerzity dekrétom ministerstva školstva a národnej osvetly zo dňa 30. 3. 1939, pričom nastúpil na uvoľnené miesto po prof. Cyrilovi Čechrákovi. In Archív Univerzity Komenského v Bratislave.

⁴¹ KARVAŠ, Milan, ref. 4, s. 42.

⁴² SCHVARC – HALLON, ref. 2, s. 43-44.

zapojiť do prípravy memoranda čo najširšie spektrum odboja. Memorandum podpísali v auguste 1943 vo Veľkej Bytči V. Šrobár, I. Karvaš, P. Zaťko, M. Mičura a K. Sokol, pričom sa v ňom vyslovili za myšlienku obnovenia ČSR ako štátu dvoch rovnoprávných národov Čechov a Slovákov. Plánovali pritom zakladanie národných výborov, ako aj centrálného orgánu slovenského národného výboru. Tento centrálny orgán mal zvolať národné zhromaždenie, ktoré by následne zrealizovalo politické a štátoprávne zmeny. Memorandum bolo doručené E. Benešovi, avšak v rámci odboja zohralo iba vedľajšiu úlohu. Prof. Karvaš čoskoro zistil, že ďalšie demokratické, predovšetkým však ľavicové ilegálne skupiny, odmietali spoluprácu s V. Šrobárom a postupovali vlastnou cestou smerom k Vianočnej dohode z decembra 1943 a k založeniu Slovenskej národnej rady (SNR). Hlavný smer odboja pritom vytvorila skupina J. Ursíny – J. Lettrich spoločne s komunistami, ku ktorej sa neskôr pridali P. Zaťko aj I. Karvaš, pričom v prvej polovici roka 1944 začali s hospodárskymi prípravami ozbrojeného povstania.⁴³

V rozhodujúcom období príprav Slovenského národného povstania (SNP) zamerail I. Karvaš svoje ilegálne kontakty jednoznačne na skupiny demokratického, sociálno-demokratického a komunistického odboja, od ktorých sa dozvedel bližšie informácie o Vianočnej dohode, o založení SNR a jej programe, ako aj o ďalších plánoch prípravy ozbrojeného povstania. Vo svojich pamätiach sa pritom prof. Karvaš venoval osobitne svojim vzťahom k predstaviteľom komunistického hnutia. S Vladimírom Clementisom, vtedy účastníkom zahraničného odboja, boli spolužiaci. Bližší vzťah s G. Husákom a L. Novomeským si vytvoril, keď za nich, ako aj za ďalších členov komunistického odboja intervenoval u ministra vnútra A. Macha a na vedúcich miestach Ústrednej štátnej bezpečnosti. Viacerým komunistom okrem toho vybavil zamestnanie v ekonomických korporáciách a inštitúciách. Ohľadom spolupráce s komunistami sa pre I. Karvaša stali nebezpečnými výpovede niektorých vedúcich predstaviteľov odboja po jeho uväznení v septembri roku 1944. Zatiaľ čo A. Mach počas výpovede neprezradil aktivity prof. Karvaša realizované v záujme uväznených komunistov, spolupracovník prof. Karvaša počas vzájomných hospodárskych rokovaní s Nemeckou ríšou a predseda slovenskej časti slovensko-nemeckých medzivládnych výborov Š. Polyák a bývalý slovenský minister F. Ďurčanský, ktorý sa po dlhšom čase stal na jeseň roku 1944 opäť členom vysokej politiky, vypovedali v neprospech prof. Karvaša a obvinili ho z aktívnej spolupráce s komunistami a z nepriateľstva voči Nemeckej ríši. Prvoradou príčinou týchto ich postojov bol pritom zásadný nesúhlas prof. Karvaša s požiadavkou Š. Polyáka a F. Ďurčanského, aby SNB previedla zo svojich rezerv devízy vo výške 40 až 50 mil. Ks do švajčiarskych bánk v prospech exilového fondu slovenských politikov v prípade obsadenia územia Slovenska vojskami Červenej armády.⁴⁴ I. Karvaš túto požiadavku odmietol, a to aj vtedy, keď ho o to osobne požiadal prezident Tiso. Nátlak vyvíjaný na vedenie SNB pritom v tejto súvislosti pokračoval aj po nástupe nového guvernéra banky Rudolfa Kubiša.

Rozhodujúci význam pre odbojovú činnosť na Slovensku mala z viacerých ilegálnych činností I. Karvaša jeho účasť na hospodárskych prípravách SNP. Dôležité bolo v tejto súvislosti jeho postavenie v slovenskej ekonomike na pozícii guvernéra SNB a predsedu Najvyššieho úradu pre zásobovanie. Zásadný význam mala pritom aj tá skutočnosť, že vo vedení jemu podriadených, ako aj ďalších hospodárskych inštitúcií a korporácií stáli účastníci odboja alebo osoby odmietajúce nemeckú politiku. Prvoradou úlohou prof. Karvaša v postavení guvernéra SNB bolo finančné zabezpečenie povstania presunom finančných prostriedkov na stredné Slovensko. Okrem toho mala SNB na strednom Slovensku – v Banskej Bystrici a v Kremnici uložené menové zlato, pričom tieto zásoby presunul I. Karvaš spolu s ďalším objemom zlata do Švajčiarska a Viedne, a to po atentáte na A. Hitlera v júli 1944. Materiálne zabezpečenie povstania však bolo podstatne náročnejšie. V období, keď vrcholili prípravy na povstanie, dával I. Karvaš vedúcim odborov Najvyššieho úradu pre zásobovanie a štátno-monopolistických korporácií len všeobecné pokyny, na základe ktorých sa potom uskutočňovali jednotlivé presuny. Komitét hospodárskych ministrov okrem toho schválil návrh dodať obyvateľstvu zásoby potravín na tri mesiace vopred. Išlo pritom o predvídavý krok, keďže tak okrem materiálneho zabezpečenia obyvateľstva povstaleckého územia zaistil aj zásobovanie partizánov. Poslednou aktivitou I. Karvaša za účelom ekonomického zabezpečenia povstania bol

⁴³ SCHVARC – HALLON, ref. 2, s. 44-45.

⁴⁴ KARVAŠ, ref. 6, s. 114-116.

príspevok pre ilegálnu SNR z augusta 1944, ktorý získal od českého podnikateľa Františka Micheru.⁴⁵

Obrat pritom nastal dňa 28. augusta 1944 po tom, čo prišla správa o zaistení a zničení nemeckej vojenskej misie, ktorá bola na ceste z Rumunska, slovenskými vojakmi v Martine. Prof. Karvaš vedel, že išlo o unáhlenú reakciu a Nemci na ňu ostro zareagujú. Na Slovensko tak začali z viacerých strán prichádzať nemecké vojenské jednotky, pričom v Banskej Bystrici vyhlásili na druhý deň SNP a obnovenie ČSR. Z postupu nemeckého vojska, ako aj z reakcií slovenského vojenského velenia však jednoznačne vyplývalo, že pôvodný vojenský plán povstania sa nepodaril. Pred odchodom z Bratislavy ešte I. Karvaš plánoval zabrániť úniku slovenských devíz vo Švajčiarsku, pričom čakal na odpoveď od G. Husáka, ktorý sa v tom čase nachádzal na povstaleckom území. Zároveň pritom dúfal v to, že vládni predstavitelia a osobne prezident Tiso odmietnu jeho vydanie gestapu. V skutočnosti však dal prezident Tiso súhlas nemeckej strane už predtým. Keďže odpoveď od G. Husáka neprichádzala, rozhodol sa odísť, no v poslednej chvíli ho zadržalo gestapo a odviezlo do Viedne. Do 15. septembra 1944 zadržovali I. Karvaša vo Viedni pod kontrolou gestapa a SD v rámci tzv. ochrannej väzby, pričom väzenské podmienky sa v danom prípade dali označiť za znesiteľné. V noci z 15. na 16. septembra 1944 previezli prof. Karvaša do Brna, kde sa začali jeho výsluchy. V porovnaní s Viedňou sa jeho situácia zhoršila, a to predovšetkým po psychickej stránke. Bol väznený v bývalom Kounicovom študentskom internáte, prezývanom Kauničky, z ktorého sa stalo väzenia gestapa. Tu bolo I. Karvašovi oznámené, že bol zaistený na príkaz vodcu SS Heinricha Himmlera a obvinený v troch hlavných bodoch, a to z prípravy ozbrojeného povstania a odporu voči Nemeckej ríši, zo sabotovania nemeckého vojnového hospodárstva a zo spolupráce s komunistami a z organizovania protinemeckých nálad. Jeho postavenie sa pritom zhoršilo po potlačení povstania na prelome októbra a novembra 1944, keďže Nemci zajali viacerých príslušníkov odboja, ktorí vedeli o ilegálnej činnosti prof. Karvaša. Ten však naďalej svoju účasť na SNP odmietal. Oproti vyšetrovateľom však mal určitú výhodu, nakoľko o vývoji na Slovensku vedel na základe pravidelných informácií od príslušníkov ilegálnej organizácie vo väzení. Za mimoriadne odvážny krok z jeho strany možno považovať symbolické vrátenie veľkokríža Nemeckého orla, udeleného v roku 1942, z dôvodu jeho nesúhlasu s podmienkami ochrannej väzby či odmietania jeho kontaktovania sa s rodinou. V prípade prof. Karvaša síce išlo iba o nepriame dôkazy, no práve z tohto dôvodu bol dňa 4. januára 1945 umiestnený do obávaného väzenia Moabit v Berlíne. Tu už musel vydržať podstatne horšie sociálne podmienky, pričom ešte vážnejší a dlhodobejší vplyv na jeho zdravotný stav a psychiku mala zásadná zmena vyšetrovacích postupov. Členovia SD začali postupne prechádzať k násilným formám vypočúvania, ktoré spôsobili prof. Karvašovi trvalé poškodenie oka, epilepsiu, ako aj ťažké psychické traumy. I napriek tomu však prof. Karvaš svoju vinu nepriznal a stále trval na svojich pôvodných výpovediach.⁴⁶ O niekoľko dní na to ho však mimoriadny súd SS uznal vinným a odsúdil na trest smrti obesením. Život mu pritom zrejme zachránila tá skutočnosť, že mal ešte stále postavenie „zvláštného väzňa“ a vyšetrovatelia dúfali, že sa im predsa len podarí získať dôležité informácie, napríklad aj o prezidentovi Tisovi. Osudové týždne sa pre prof. Karvaša skončili dňa 7. apríla 1945, no nasledujúcich 20 dní bol svedkom viacerých poprav a iných hrozivých udalostí, ktoré mu spolu so zážitkami z Berlína spôsobili vážne psychické problémy. Bol v skupine prominentných väzňov, ktorí unikali pod dozorom SS a na priamy pokyn H. Himmlera pred frontom smerom na juh, pričom začiatkom mája ich oslobodili jednotky Spojencov. Následne dostal I. Karvaš možnosť zúčastniť sa zotavovacieho pobytu na ostrove Capri, po ktorom sa vrátil domov – naspäť k rodine. V súvislosti s hrôzami, ktorých bol prof. Karvaš svedkom, mu však pomohla až psychiatrická liečba, ktorú podstúpil v roku 1952.⁴⁷

5. OSUDY PROF. KARVAŠA PO SKONČENÍ DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY

Keď sa prof. Karvaš vrátil domov, v rámci obnovenej ČSR nastali významné politické aj ekonomické zmeny. Vstúpil do obdobia tzv. riadenej demokracie a prechodu od trhového

⁴⁵ TEREN, Štefan. *Národohospodár Peter Zaťko spomína*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1994, s. 98-102.

⁴⁶ KARVAŠ, ref. 6, s. 141-165.

⁴⁷ SCHVARC – HALLON, ref. 2, s. 44-45.

hospodárstva k centrálne riadenej ekonomike. Už v medzivojnovom období bol známy svojimi ľavicovými názormi a preto sa po vojne zaradil medzi hlavných predstaviteľov vládnej politiky, kde aj demokratické strany súhlasili s určitou formou plánovania a socializácie hospodárstva. V podmienkach odboja si pritom vytvoril blízky vzťah so slovenskými komunistami. Po svojom návrate pokračoval prof. Karvaš vo svojej vedecko-pedagogickej činnosti i ekonomickom poradenstve. Čakalo ho však, rovnako ako všetkých popredných predstaviteľov obdobia rokov 1939 až 1945 na Slovensku, pojednávanie a rozsudok Národného súdu v Bratislave, ktorý mal posúdiť jeho činnosť, prípadne spoluzodpovednosť za toto obdobie. Bol obvinený zo spolupráce s fašistickým režimom, pričom v jeho prospech vypovedali príslušníci demokratického aj komunistického odboja, z ktorých viacerí získali po vojne významné politické a ekonomické funkcie. Dňa 22. novembra 1946 vydal Národný súd v Bratislave vo veci obvinenia prof. Karvaša oslobodzujúci rozsudok, pričom podkladom preň bola jeho účasť pri príprave SNP a obnovení ČSR, ako aj jeho aktivity realizované v záujme ochrany národného majetku tak pred Nemeckou ríšou, ako aj pred predstaviteľmi domáceho vládneho režimu. Väčšina zástupcov ekonomického a politického života, predovšetkým však obyčajní ľudia prof. Karvašovi dôverovali, a to už pred vynesením rozsudku. Koncom októbra 1946 ho Predsedníctvo SNR vymenovalo za poradcu pre hospodársku obnovu Slovenska, a to vo funkcii experta poradného zboru pri Štátnom plánovacom a štatistickom úrade. V polovici novembra 1946 ho dekan Právnickej fakulty UK prof. Rebbo pozval späť na univerzitu, pričom výsledkom jeho vedeckej činnosti bolo v tomto období vydanie jeho najvýznamnejšieho vedeckého diela – *Základy hospodárskej vedy* – z roku 1947.⁴⁸ V rámci tejto publikácie zhodnotil jednotlivé smery ekonomického myslenia vrátane učenia Karla Marxa a jeho nasledovníkov. S niektorými východiskami marxizmu súhlasil, no jeho teóriu, predovšetkým však prax uplatňovanú v podmienkach Sovietskeho zväzu s úplným vyvlastnením výrobných prostriedkov a byrokratickými formami centrálného riadenia ekonomiky v zásade odmietal.⁴⁹

Od jesene 1946 až do prvého obdobia po nástupe komunistickej strany k moci profesijná i vedecko-pedagogická kariéra prof. Karvaša opäť rástla. Na Právnickej fakulte UK viedol Ústav národného hospodárstva a štatistiky a v akademickom roku 1947 – 1948 bol jej dekanom. Okrem toho pôsobil ako redaktor zborníka *Iuridica Slovaca* a *Oeconomica Slovaca* Slovenskej akadémie vied a umení. Zároveň bol vymenovaný za predsedu Medzinárodného výkonného výboru kúpeľov, viedol komisárov pre štátne skúšky z vied o štáte a sám bol komisárom pre národné hospodárstvo a finančnú vedu. V hospodárskej oblasti pôsobil ako poradca Oblastného riaditeľstva Kovorobných a strojárnských závodov na Slovensku, ktoré po znárodnení viedlo celé odvetvie spracovania kovov a strojárnskej výroby. Stal sa tiež členom Ústavu pre výskum verejnej mienky a Maticy slovenskej.⁵⁰

Medzitým ale prišlo k rozhodujúcej zmene politického a ekonomického systému obnovenej ČSR. Už v roku 1947 prišli vedúci predstavitelia Demokratickej strany, ku ktorým mal veľmi blízko aj I. Karvaš, o vedúce vládne pozície. Vo februári 1948 získala komunistická strana v rámci politického systému ČSR totalitné postavenie, pričom zavŕšila poštátnenie jednotlivých hospodárskych oblastí

⁴⁸ KARVAŠ, Milan, ref. 4, s. 61-62.

⁴⁹ „*Harmonizácia hospodárskeho úsilia všetkých subjektov predpokladá vždy veľmi vyvinuté spoločenské ctenie a pocit zodpovednosti každého jednotlivca. To sa dá docieľiť len široko založenou, systematickou a účelne zameranou výchovou. Výchovu treba viesť hlavne tak, aby do vedomia hlboko prenikla myšlienka vzájomnej závislosti ľudí a celku. Bez takejto výchovy sa moderný štát, najmä solidaristický, nezaobíde. Len tak je možné odstrániť vzájomné trecie plochy, ktoré sú zárodokom sociálnych konfliktov. Moderný štát nechce zabezpečiť len politickú slobodu a rovnosť, ale i sociálnu hospodársku slobodu a rovnosť. Rozdiely medzi ľuďmi je ťažké odstrániť, ale je možné zabrániť tomu, aby z týchto rozdielov vznikli právne alebo hospodársko-mocenské spoločenské triedy. Hodnota jednotlivca z hľadiska spoločnosti je určená mierou, v akej prispieva nie k vlastnému, ale k všeobecnému blahobytu celku. Tento všeobecný a hospodársky a sociálny blahobyť celku, teda nielen majetkovo silných, je ústredným objektívnym cieľom, a preto aj predmetom stálej starostlivosti politiky štátu. Tak ako štát zabráňuje vraždám a krádežiam, musí zabrániť aj zneužívaniu hospodársky slabšieho alebo jeho vylučovaniu z možností sociálneho a hospodárskeho rozvoja.*“ In KARVAŠ, Imrich. *Základy hospodárskej vedy*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1947.

⁵⁰ SCHVARC – HALLON, ref. 2, s. 54.

a pod tlakom Sovietskeho zväzu zaviedla stalinský byrokratický model riadenia ekonomiky. Po zmene politického režimu dostal prof. Karvaš viacero ponúk na exil a profesorské miesta v USA i v západnej Európe. Bol však presvedčený o tom, že má zdieľať osud svojej krajiny, no netušil, že postupy novej vládnej moci budú takmer rovnaké ako tie, ktoré poznal z čias väznenia gestapom. Ponuky na spoluprácu dostal prof. Karvaš aj od vedúcich predstaviteľov komunistickej strany, ktoré však jednoznačne odmietol. V máji roku 1949 počas jeho exkurzie so študentmi po Slovensku a Morave sa prof. Karvaš náhle stratil. Neskôr jeho rodina zistila, že je uväznený v Prahe a obvinený z kontaktov so Západom. Išlo pritom o prvé prenasledovania predstaviteľov nekomunistického odboja, ako aj o získavanie dôkazov proti povstaleckej línii komunistickej strany. I. Karvaša odsúdili na jeden a pol roka väzenia a na päť rokov straty občianskych práv a stratu majetku⁵¹. Okrem toho prišiel aj o miesto na univerzite⁵², jeho manželka sa psychicky zrútila a dcéru Oľgu vylúčili z Vysokej školy obchodnej. Prof. Karvaš sa vrátil z väzenia v roku 1950, teda na začiatku náročného obdobia 50. rokov poznačeného novými politickými procesmi. Nemal žiadne zamestnanie, takže sociálna situácia rodina bola veľmi nepriaznivá. Na jeseň roku 1952 sa rodina Karvašovcov stala súčasťou smutne známej akcie „B“. Na základe obvinení zo spolupráce s fašistickým režimom a z poškodzovania hospodárstva vzali prof. Karvašovi byt a musel sa vysťahovať z Bratislavy. Ďalšie roky tak žil s rodinou v Tatranskej Lomnici s mesačným invalidným dôchodkom a príspevkami v hodnote 600 Kčs, preto si privyrábal doučovaním cudzích jazykov. Koncom 50. rokov sa zdalo, že sa osudy rodiny Karvašovcov opäť menia k lepšiemu. Prof. Karvaš si našiel zamestnanie vo zväze invalidov a vrátil sa aj s rodinou do Bratislavy. Syn Milan ukončil vysokoškolské štúdium a začal pracovať v Chemickom ústave SAV. V roku 1958 však do bytu rodiny Karvašovcov vtrhli príslušníci štátnej bezpečnosti s cieľom vykonania domovej prehliadky a v marci roku 1959 bol následne obvinený z trestného činu vyzvedačstva a velezrady. Spolu s ním obvinili aj väčšiu skupinu osôb, medzi nimi aj P. Zaťka a viacerých ďalších účastníkov odboja, a to z rozsiahleho vykonštruovaného sprisahania proti vládneho režimu. Žiaľ, pre jeho vyšší vek, ako aj značne podlomené zdravie sa už I. Karvaš tentokrát nedokázal voči nátlaku vyšetrovateľov brániť a k niektorým nezmyselným obvineniam sa priznal. Odsúdili ho tak na 17 rokov straty slobody. Manželka Helena skončila na psychiatrii a syn Milan prišiel o zamestnanie v akadémii vied, pričom mohol pracovať len ako robotník v Chemických závodoch Juraja Dimitrova, starajúc sa pritom o svojho mladšieho brata Ivana.⁵³

Priaznivé zmeny v osudoch rodiny Karvašovcov priniesli až politické zmeny z obdobia 60. rokov. Po odsúdení za velezradu musel I. Karvaš nastúpiť na výkon trestu do lavy, odkiaľ pomohol v období existencie vojnovnej Slovenskej republiky oslobodiť viacerých komunistov. Väzenie uňho opäť vyvolalo epileptické záchvaty a takmer prišiel o zrak. V máji roku 1960 však prišlo náhle prepustenie z väzby, a to na základe amnestie prezidenta republiky pri príležitosti 15. výročia

⁵¹ Rozsudkom Štátneho súdu v Prahe z 30. 7. 1949 bol prof. JUDr. Imrich Karvaš odsúdený za zločin neoznámene trestného činu podľa ust. § 35 zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky k nepodmienečnému trestu odňatia slobody v rozsahu dvoch rokov a k trestu straty čestných občianskych práv na obdobie 5 rokov. Voči tomuto rozsudku sa prof. Karvaš odvolal, pričom o odvolaní rozhodoval Najvyšší súd v Brne. Ten odvolaniu prof. Karvaša vyhovel a zrušil výrok Štátneho súdu v Prahe o treste, pričom prof. Karvašovi vymeral nepodmienečný trest odňatia slobody v rozsahu jeden a pol roka. Ostatné výroky súvisiace s výrokom o treste pritom zostali rozsudkom Najvyššieho súdu v Brne nezmenené. Rozsudok Najvyššieho súdu v Brne nadobudol právoplatnosť dňa 15. 10. 1949, pričom v uvedený deň nastúpil prof. Karvaš na výkon trestu.

In Archív Univerzity Komenského v Bratislave.

⁵² Akademický senát Slovenskej univerzity v disciplinárnej veci prof. Karvaša vydal na svojom zasadnutí z dňa 7. 2. 1950 disciplinárny výrok, v zmysle ktorého sa Dr. Imrich Karvaš, riadny profesor národného hospodárstva Právnickej fakulty Slovenskej univerzity, uznal vinný z trestného činu neoznámene trestného činu podľa ust. § 35 zákona č. 231/1948 Sb., v dôsledku čoho sa dopustil ťažkého porušenia svojich služobných povinností a preto sa mu uložil disciplinárny trest prepustenia zo štátnych služieb Československého štátu dňom 7. 2. 1950, a to bez akýchkoľvek nárokov vyplývajúcich pre neho z jeho doterajšieho služobného pomeru.

In Archív Univerzity Komenského v Bratislave.

⁵³ TEREN, ref. 45, s. 54-55.

oslobodenia ČSR. I. Karvaš sa tak mohol opäť vrátiť k svojej rodine, no obvinenia z roku 1949 aj 1959 naďalej zostávali v platnosti, pričom musel uhradiť náklady spojené s výkonom väzby. Trvalo tak ešte celé štyri roky, kým bol I. Karvaš a ďalšie osoby z jeho procesov zbavení aspoň časti obvinení, a to rozsudkom z augusta 1964. Zostávajúce obvinenia si však vyžiadali obnovenie súdneho procesu. I. Karvaš bol aj naďalej obvinený z vyzvedačstva, ku ktorému sa pod nátlakom priznal a v záujme zlepšenia kádrových posudkov pre svoje deti požiadal aspoň o potvrdenie odbojovej činnosti, ktoré mu bolo vydané v novembri 1964. Syna Ivana prijali na stavebnú fakultu a prof. Karvaš poberal od polovice 60. rokov vyšší dôchodok. Na obnovenie procesu však musel čakať až do obdobia politických a ekonomických reforiem v rokoch 1968 – 1969. V marci roku 1968 bola celá Karvašova skupina oslobodená spod obvinenia z velezrady a v apríli roku 1969 zrušili osobitným rozsudkom aj jeho obvinenia z vyzvedačstva. Týmto bol prof. Karvaš plne rehabilitovaný. Aj rehabilitačná komisia Právnickej fakulty UK po 20 rokoch uznala, že jeho prepustenie z fakulty bolo neoprávnené. Rehabilitácia sa pritom vzťahovala aj na jeho deti. I napriek tomu, že nasledovalo obdobie normalizácie, prof. Karvaš prežil aj so svojou manželkou konečne niekoľko rokov pokojného života v kruhu rodiny.

ZÁVER

Takmer celú prvú polovicu života prof. JUDr. Imricha Karvaša sprevádzali mimoriadne úspechy, a to nielen v súvislosti s jeho vedecko-pedagogickou činnosťou, ale aj s jeho pôsobením vo viacerých významných národohospodárskych funkciách. V období tzv. vojnového Slovenského štátu pôsobil vo funkcii guvernéra SNB a neskôr aj predsedu Najvyššieho úradu pre zásobovanie, pričom spoločne s ďalšími slovenskými národohospodármi sa usiloval o zabezpečenie priaznivého vývoja slovenskej ekonomiky, ako aj o zmierňovanie nepriaznivých dôsledkov úzkej hospodárskej spolupráce s Nemeckou ríšou. Životná úroveň slovenského obyvateľstva pritom ani počas vojny nielenže neklesala, ale, naopak, stúpala. Prof. Karvaš však bol nielen vynikajúci odborník, ale rovnako aj čestný človek, ktorý svoj charakter a občiansku odvahu preukázal nielen pri hospodárskych prípravách povstania, ale aj v prípade postavenia slovenských Židov, ktorým sa už od samého začiatku pokúšal pomôcť – či už za pomoci tzv. bielych prekazov, prostredníctvom prezidentských výnimiek či povolení vycestovať do zahraničia.

O to smutnejšie je preto sledovať jeho ďalší životný osud, ktorý bol v dôsledku nástupu autoritatívnych a totalitných režimov sprevádzaný väzeniami a vykonštruovanými súdnymi procesmi. Uvedené skutočnosti mali pritom veľmi nepriaznivý vplyv nielen na zdravotný stav prof. Karvaša, ale priniesli veľa smútku a trápenia aj jeho najbližším.

Jeho celoživotná práca, ako aj zásluhy v národohospodárskej oblasti boli náležite ocenené až po roku 1989. Boli mu udelené viaceré vyznamenania a pamätné medaily in memoriam, ako napríklad Rad T. G. Masaryka z roku 1991, ktorý mu bol udelený prezidentom Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky za vynikajúce zásluhy o demokraciu a ľudské práva či najvyššie štátne vyznamenanie Slovenskej republiky - Pribinov rad I. stupňa, ktorý mu bol udelený prezidentom SR v roku 2001.

Svoj príspevok si zároveň dovoľím ukončiť slovami, ktoré o prof. Imrichovi Karvašovi napísal jeho syn – doc. Milan Karvaš: „*Vždy nám dával na vedomie, že najdôležitejšie je, aký človek je v skutočnosti, ako sa reálne prejavuje, ako koná. Či je dobrý, statočný, pracovitý. Podľa takéhoto posúdenia pristupoval k ľuďom bez ohľadu na ich pôvod – či to boli ľudia narodení na Slovensku, v Čechách, Nemecku, Maďarsku či inde, či to boli ľudia vysoko vzdelaní alebo jednoduchí, ktorí azda nemali možnosť získať vyššie vzdelanie. I tých najjednoduchších si vážil, ak konali dobre, charakterne. Samozrejme, na svojich blízkych či rodákov mal meradlo najprísnejšie.*“⁵⁴

⁵⁴ KARVAŠ, Milan, ref. 4, s. 56-58.

Zoznam použitej literatúry:

Archív Univerzity Komenského v Bratislave.

BYSTRICKÝ, Valerián – ZEMKO, Milan et al. *Slovensko v Československu (1918 – 1939)*. Bratislava : Veda, 2004, 687 s.

DOLEŽALOVÁ, Antonie. Imrich Karvaš : guvernér so srdcom viedce. In CHUDJÁK, František – HALLON, Ľudovít – LEKOVÁ, Andrea (ed.). *Centrálne bankovníctvo v stredoeurópskom priestore*. Bratislava : Národná banka Slovenska, 2014, s. 102 a nasl.

FALTUS, Jozef. *Povojnová hospodárska kríza v rokoch 1921 – 1923 v Československu : (priemysel a peňažníctvo)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1996, 269 s.

FALTUS, Jozef – PRŮCHA, Václav. *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1.vydanie, 1969, 413 s.

FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan. *Slovensko v 20. storočí. Tretí zväzok. V medzivojnovom Československu 1918 – 1939*. Bratislava : Veda, 2012, 543 s.

HALLON, Ľudovít. Regionalizmus na Slovensku v medzivojnovom období. In *Informačný bulletin Spoločnosti pro hospodárske a sociálne dejiny*, 2001, s. 5-8.

KARVAŠ, Imrich. *Moje pamäti (V pazúroch gestapa)*. Bratislava : NVK International, 1994, 202 s.

KARVAŠ, Imrich. *Základy hospodárskej vedy. Sväzok prvý*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1947, 310 s.

KARVAŠ, Imrich. *Základy hospodárskej vedy. Sväzok druhý*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1947, 332 s.

KARVAŠ, Imrich. Prof. Dr. K. Engliš ako národohospodársky teoretik. In *Hospodárske rozhľady*, 1930, roč. 5, č. 8, s. 355-359.

KARVAŠ, Imrich. Obchodné styky so sovietskym Ruskom. In *Prúdy*, 1926, roč. 10, č. 1, s. 67-68.

KARVAŠ, Imrich. *Sjednocení výrobních podmínek v zemích českých a na Slovensku*. Praha : Sbor pro výskum Slovenska a Podkarpatské Rusi, 1993, 132 s.

KARVAŠ, Imrich. Paneurópa a problém kartelov. In *Prúdy*, 1926, roč. 10, č. 8, s. 510-513.

KARVAŠ, Milan. *Môj otec Imrich Karvaš : Život a dielo národohospodára, ktorý dosiahol na vrchol i celkom na dno*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2001, 151 s.

MIČKO, Peter. *Hospodárska politika Slovenského štátu. Kapitoly z hospodárskych dejín Slovenska v rokoch 1938 – 1945*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku a Univerzita Mateja Bella v Banskej Bystrici, 2010, 304 s.

MLYNÁRIK, Ján. *Českí profesori na Slovensku. 1. diel. Českí profesori a ich slovenskí žiaci na Univerzite Komenského v rokoch 1919 – 1949*. Praha : Danubius, 1994, 266 s.

SCHVARC, Milan – HALLON, Ľudovít. *Kauza Karvaš : štúdie a dokumenty k zatknutiu, zavlččeniu a internácii guvernéra Slovenskej národnej banky na území Nemeckej ríše 1944/1945*. Bratislava : Historický ústav SAV, Prodama, 2014, 222 s.

SCHVARC, Michal. Vznik Slovenskej národnej banky a Nemecko. (K niektorým otázkam nemeckého zasahovania do procesu konštituovania slovenského cedulového ústavu v roku 1939). In CHUDJÁK, František – HALLON, Ľudovít – LEKOVÁ, Andrea et al. *Centrálne bankovníctvo : v stredoeurópskom priestore*. Bratislava : Národná banka Slovenska : Historický ústav SAV, 2014, s. 130-137.

STRHAN, Milan. *Kríza priemyslu na Slovensku v rokoch 1921 – 1923 : počiatky odbúravania slovenského priemyslu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1960, 277 s.

TEREN, Štefan. *Národohospodár Peter Zaťko spomína*. Liptovský Mikuláš : Tranoscus, 1994, 279 s.

TKÁČ, Marián. Imrich Karvaš (1903 – 1981). In *Biatec*, 2000, roč. 8, č. 8, s. 23.

ZIMKOVÁ, Emília. Univerzitný profesor Imrich Karvaš. In *Biatec*, 2013, roč. 21, č. 3, s. 30-31.

Kontaktné údaje:

JUDr. Zuzana Tomová

zuzka.tomova@gmail.com

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Šafárikovo námestie č. 6

P.O.BOX 313

810 00 BRATISLAVA

PROFESOR PETER BLAHO - JEHO ŽIVOT A DIELO

Dominika Veselá

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstrakt: Professor Blaho was one of the most important historians in Slovakia who dedicated their life to Roman law. His life was not easy in any season. Thanks to his tenacity and conviction, he managed to graduate from the Law Faculty of the Comenius University in Bratislava and his passion for law and history enable future generations to understand and explore this area.

Abstrakt: Profesor Blaho bol jedným z najvýznamnejších historikov, ktorí sa na Slovensku venovali Rímskemu právu. Jeho život nebol v žiadnom období jednoduchý. Vďaka húževnatosti a presvedčeniu sa mu podarilo doštudovať Právnickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave a jeho nadšenie pre právo a históriu umožnilo aj ďalším generáciám pochopiť a preskúmať túto oblasť.

Kľúčové slová: Roman Law, Faculty of Law of Comenius University in Bratislava, Faculty of Law of Trnava University in Trnava, publishing, foreign conferences, public valuation, most important piece of work.

Kľúčové slová: Rímske právo, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Právnická fakulta Trnavskej Univerzity v Trnave, vydavateľská činnosť, zahraničné konferencie, ocenenie spoločnosti, najvýznamnejšie diela.

1. ÚVOD

Na Slovensku máme mnoho významných osobností, ktoré by si zaslúžili, aby sme im venovali väčšiu pozornosť. Sú to osobnosti kultúrneho, spoločenského, ale aj vedeckého života. Ich skúsenosti a poznatky by mohli byť pre náš ďalší (najmä akademický) život veľmi inšpiratívne a obohacujúce. Skutky a diela týchto osobností zostávajú aj naďalej v povedomí ľudí práve preto, že sú nadčasové, pokrokové a významné pre ďalší rozvoj v danej oblasti.

Jednou z týchto osobností je aj profesor Peter Blaho.

2. ŠTÚDIUM

Profesor Peter Blaho sa narodil 1. januára 1939 v Nitre ako prvorodený syn Júliusa Blaha a jeho manželky Gertrúdy. Július Blaho pôsobil v tom čase ako sudca na Okresnom súde v Nitre a jeho manželka Gertrúda Blahová bola ženou v domácnosti. Rok po narodení Petra sa manželom narodil ďalší syn Pavol (zomrel v roku 2015) a o tri roky na to aj dcéra Eleonóra.

Peter Blaho študoval na gymnáziu v Topoľčanoch a už počas štúdia vedel, že chce byť právnikom. Preto si v roku 1956 podal prihlášku na Právnickú fakultu Univerzity Komenského. V tom istom roku aj úspešne zmaturoval a následne ho prijali na Právnickú fakultu, kde začal v nasledujúcom akademickom roku študovať.

Jeho štúdium nebolo jednoduché či nekomplikované. V roku 1960 bol kvôli pomerom vo vtedajšom Československu označený vládnuou komunistickou stranou za triedneho nepriateľa, čo znamenalo vylúčenie zo štúdia na Právnickej fakulte. Vtedy iba 21-ročný Peter Blaho sa odmietol z vylúčením zmieriť a hľadal spôsoby na zvrátenie tohto rozhodnutia. Jednou z možností sa zdala byť obnova konania, ktorá sa nakoniec skončila úspešne. Peter Blaho očistil svoje meno a predmetné konanie sa skončilo zrušením rozhodnutia o vylúčení. Pre pochopenie náročnosti celého procesu konania treba povedať, že konanie a snaha o očistenie mena trvala 2 roky, takže Peter Blaho pokračoval v štúdiu až v roku 1962. Štúdium úspešne ukončil a v roku 1965 spromoval.

Napriek dvojročnému prerušeniu štúdia vynikal nad ostatnými študentmi nielen výborným prospechom, ale aj veľkým záujmom o dianie na univerzite a na fakulte. Vďaka svojej rozhladenosti, získaným vedomostiam a výborným študijným výsledkom, zložil tesne po ukončení štúdia aj rigoróznou skúšku a získal titul JUDr. (z lat. iuris utriusque doctor).

3. RÍMSKE PRÁVO

Po skončení štúdia - ako 26 ročný - začal pracovať ako podnikový právnik. Táto práca ho však nenapĺňala, a preto sa rozhodol podľa vzoru svojho otca pracovať na kariére sudcu. Keď sa mu podarilo nastúpiť na pozíciu súdneho čakaťa na Krajský súd v Bratislave, veril, že bude robiť to, po čom túžil. Zistil však, že ani práca na súde nenapĺňa jeho očakávania. A tak sa v decembri 1967 vrátil na Právnickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave a začal pracovať ako asistent na Katedre dejín štátu a práva. Konečne sa zdalo, že našiel prácu, ktorá ho duševne napĺňala a v ktorej mal chuť sa rozvíjať.

Na prehĺbenie svojich vedomostí sa rozhodol absolvovať niekoľko zahraničných konferencií a zahraničných pobytov. V roku 1969 si doplnil vzdelanie v Štrasburgu, kde sa venoval najmä právnej komparatistike. Po niekoľkoročnej odmlke sa mu podarilo dostať aj na zahraničné konferencie: V roku 1977 na konferenciu v Lipsku a Rostoku a v roku 1978 na konferenciu vo Varšave.

Po úspešnej obhajobe dizertačnej práce s názvom *Sociálna a triedna funkcia ochrany držby v antickom Ríme* získal v roku 1978 titul CSc (z lat. candidatus scientiarum). Už o dva roky neskôr - 28. augusta 1980 na habilitačnom konaní obhajoval prácu s názvom *Držba v predsocialistickom a socialistickom práve - rímskoprávna náuka o držbe a jej vyústenie v súčasnosti* a získal titul docent v odbore Dejiny štátu a práva.

Ani získanie dvoch významných titulov nezastavilo vtedy už docenta Blaha v získavaní ďalších vedomostí a nových skúseností. Nasledovali ďalšie zahraničné pobyty a prednášky. V roku 1981 absolvoval štyri vzdelávacie zahraničné pobyty - na univerzite v Ríme, Pécsi, Halle a Krakove. V roku 1982 vystúpil na konferencii v Prahe, v roku 1983 v Rostoku a v roku 1987 v Heiligendamme. Po roku 1989 absolvoval konferencie vo Viedni, Grazi, Amsterdame, Mníchove a vo Frankfurt nad Mohanom. Výpočet zahraničných konferencií, na ktorých sa zúčastnil ako prednášajúci, sú dôkazom toho, že bol vedecky uznávaný nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí.

Všetko úsilie a čas, ktoré investoval do svojho vzdelávania a rozvoja, vyústili v roku 1991 do jeho vymenovania za profesora vtedajším prezidentom ČSFR Václavom Havlom. Titul získal v odbore Dejiny štátu a práva.

4. UNIVERZITA

Profesor Blaho sa 1. februára 1991 stal dekanom Právnickej Fakulty Univerzity Komenského. V tom istom roku sa stal aj predsedom Vedeckej rady Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a rovnako aj jej členom. Na fakulte sa mu podarilo zaviesť novinku vo vzdelávaní, a to blokujú formu štúdia, ktorú ocenili nielen študenti, ale aj vyučujúci. Zavedením novej formy štúdia sa mu podarilo dostať na fakultu viac vyučujúcich a rozšíriť tak ponuku predmetov. Zavádzanie novínok a vedenie fakulty bolo natoľko úspešné, že ho v roku 1994 Akademický senát Právnickej fakulty Univerzity Komenského zvolil do funkcie dekana aj na druhé funkčné obdobie, ktoré trvalo až do roku 1997. Počas svojho druhého funkčného obdobia založil na Právnickej fakulte Univerzity Komenského vydateľské oddelenie a spolupodieľal sa na založení medzinárodného romanistického časopisu *Orbis Iuris Romani – Journal of Ancient Law Studies*.

Po skončení druhého funkčného obdobia na poste dekana Právnickej fakulty Univerzity Komenského sa podieľal na vzniku novej univerzity v Trnave. Trnavská univerzita v Trnave vznikla v októbri 1998 po súhlase vlády Slovenskej republiky. K vzniku tejto univerzity prispel najmä konkrétnou predstavou o jej fungovaní, čo bolo dôvodom, že sa vo februári 1999 stal jej prvým dekanom. Akademický senát Trnavskej univerzity si uvedomoval jeho prínos v oblasti vzdelávania a v roku 2000 ho zvolil do funkcie rektora, aby mu umožnil aplikovať predstavy o vzdelávaní na celej univerzite.

Rok 2000 bol pre jeho kariéru významný aj tým, že aj na Trnavskej univerzite sa stal predsedom a aj členom Vedeckej rady Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Aj do funkcie rektora bol zvolený dvakrát, pričom v druhom funkčnom období založil vydateľstvo *Typi Universitatis Tyrnaviensis*. Jeho druhé funkčné obdobie na poste rektora Trnavskej univerzity sa skončilo v roku 2007.

Z pohľadu publikácií je jeho najvýznamnejším počinom vydanie prekladu Justinianskych Inštitúcií – *Corpus Iuris Civilis* v roku 2000. Inštitúcie sú základným prameňom rímskeho práva, ktorému sa sústredene venoval počas celej svojej kariéry. Preto si aj intenzívne uvedomoval

potrebu prekladu pre vzdelanie ďalších generácií. V roku 2008 vydal aj preklad Corpus iuris civilis digesta, ktoré sú najvýznamnejším a najrozsiahlejším prameňom rímskeho práva. Digesta sú rozdelené do 50 kníh a následne do titulov.

5. OCENENIE SPOLOČNOSTI

Profesor Blaho za svoj prínos pre spoločnosť získal na Slovensku aj v zahraničí viaceré významné ocenenia. V roku 1989 získal zlatú medailu Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, v roku 1998 pamätnú medailu Karlovej Univerzity v Prahe a v roku 1999 pamätnú listinu a medailu Právnickej fakulty Masarykovej Univerzity v Brne. V roku 2001 ocenil pápež Ján Pavol II. jeho vedeckú a pedagogickú činnosť a udelil mu mimoriadne ocenenie - Rád rytiera commandatora sv. Georga Veľkého. Prezident Slovenskej republiky Michal Kováč ho zase ocenil za zásluhy o hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj Slovenska v roku 2004 Pribinovým krížom I. triedy. V roku 2008 mu bol udelený aj čestný titul doctor honoris causa.

6. PUBLIKAČNÁ ČINNOSŤ

Profesor Blaho má bohatú publikačnú činnosť. Medzi jeho najznámejšie diela, ktoré sa používajú pri štúdiu Rímskeho práva, patria:

- P. Blaho, I. Haramia, M. Židlická – Základy rímskeho práva, Vydavateľstvo MANZ a Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1997, ISBN 8071600865 – Kniha slúži ako učebný text. Venuje sa rímskemu právu hmotnému, ako aj procesnému. Štúdium tejto učebnice už predpokladá predchádzajúce vedomosti rímskeho práva, pričom výborne slúži na doplnenie a rozšírenie si už nadobudnutých vedomostí.

- P. Blaho, Justiniánske inštitúcie – Corpus iuris civilis, Iura Edition, 2000, ISBN 8088715806 – Profesor Blaho je prvý, kto preložil Justiniánske Inštitúcie do slovenského jazyka. Inštitúcie sú základným prameňom rímskeho práva a najväčším úsilím o kodifikáciu cisára Justiniána. V diele je zachytené právnické myslenie klasických právnikov. Študenti práva knihu vo veľkom používajú na získanie predstavy o tom, ako fungovalo a ako bolo rozdelené právo v antickom Ríme.

Medzi najvýznamnejšie diela, ktoré sú často využívané a študované študentmi právnických fakúlt, patria najmä:

- K. Rebro, P. Blaho, Rímske právo, Iura Edition, 2003, ISBN 808904753x – Učebnica obsahuje základný prehľad systému rímskeho práva. Ako sami autori uvádzajú, látka je rozčlenená systematicky, nie historicky. Kniha je rozdelená do siedmich častí a každá z častí je rozdelená na kapitoly, spolu je ich 23, pričom sa ešte delia na 78 paragrafov. Prvá časť zachytáva vývoj rímskeho štátneho zriadenia, rovnako ako aj vývoj rímskeho právneho poriadku a vymenúva a charakterizuje pramene rímskeho práva. Rímske právo je v učebnici rozdelené na hmotnú a procesnú časť. Profesor Blaho spolu s profesorom Rebrom sa rozhodli začať s procesnou časťou skôr ako s hmotnou pravdepodobne preto, že rímski právnici zdôrazňovali najmä ochranu subjektívneho práva. Až následne venovali zvyšnú časť knihy hmotnému právu, ktoré je podstatou učebnice. V knihe sú podrobne rozpracované aj právnické a prirodzené osoby, ich spôsobilosť a druhy. Osobitné postavenie má v diele rodina ako spoločenstvo viazané určitými právami a povinnosťami. V jednej z častí autori charakterizujú, čo sú právne skutočnosti a právne úkony, ako aj vôľa a jej prejav. V časti učebnice sa autori venujú aj vecnému právu, s čím toto právo súvisí a pozornosť venujú aj držbe a jej ochrane. Jedna kapitola je venovaná veľmi rozsiahlej téme, ktorou je vlastnícke právo. Podrobne sa venuje jeho vývinu, nadobudnutiu, zániku, obmedzeniu, ochrane a spoluvlastníctvu. Závazkové právo je neopomenuteľnou súčasťou rímskeho práva a takisto má svoje miesto v učebnici. Kniha je ukončená charakteristikou dedičského práva, jednotlivým druhom dedenia a dôsledkom nadobudnutia dedičstva. Autori sa usilovali, aby bol text zrozumiteľný a prístupný aj pre laikov, a preto sa ich práca výborne uplatnila ako učebnica pre študentov práva.

- H. Hausmaninger, P. Blaho, Praktické prípady z rímskeho práva, Wolters Kluwer, 2014, ISBN 9788074786297 – Kniha obsahuje praktické prípady z rímskeho práva a je orientovaná najmä na vecné a záväzkové právo. Prípady sú situované do obdobia antického Ríma. Pomocou týchto prípadov si študenti môžu vyskúšať, ako fungoval právny systém v starovekom Ríme. Štruktúra prípadov je rovnaká v celej knihe. V záhlaví je uvedený, kde sa prameň nachádza, meno rímskeho právnika a nasleduje text prípadu najskôr v latinčine a potom v slovenčine. Nakoniec autori kladú otázky týkajúce sa prípadu, na ktoré keď študenti odpovedia správne, dopracujú sa k riešeniu prípadu podľa práva v starovekom Ríme. Učebnica veľmi jasným a príjemným spôsobom uvádza

teóriu do praxe a umožňuje študentom vcítiť sa do myslenia rímskych právnikov. Takisto majú lepšiu možnosť predstaviť si, ako právo fungovalo vtedy a ako funguje v súčasnosti. Študenti bývajú neraz zmätení z toho, že právo v dnešných časoch je veľmi odlišné, no práve to im umožňuje zamyslieť sa nad tým, čo túto zmenu spôsobilo.

Použitá literatúra:

NEMEC, M.: Život a dielo profesora Petra Blaha. In: IUS ROMANUM SCHOLA SAPIENTIAE, Pocta Petrovi Blahovi k 70. narodeninám, 2009, 580 s. ISBN 978-80-8082-335-1

MACH, P., PEKARIK, M., VLADAR, V.: Predhovor. In: CONSTANS ET PERPETUA VOLUNTAS, Pocta Petrovi Blahovi k 75. narodeninám, 2014, 763 s. ISBN 978-80-8082-764-9

Kontaktné údaje:

Mgr. Dominika Veselá

Dominika.vesela@flaw.uniba.sk

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Šafárikovo nám. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

BRATISLAVA LEGAL FORUM
BRATISLAVSKÉ PRÁVNICKÉ FÓRUM

2018

ÚSTAVNÝ SÚD
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

